

Володимир
Бейліс

НА ЗЕМЛІ
ВАСИЛІВКІВСЬКІЙ

1000

Володимир
Бейліс

НА ЗЕМЛІ ВАСИЛЬКІВСЬКІЙ

СЕРEDНЯ БУДУЛА №
М.ВАСИЛЬКІВ

КИІВ
«МОЛОДЬ»
1992

ББК 84Ук7
Б 41

Книга знайомить читачів зі сторінками історії Васильківщини, з маловідомими фактами біографій знатних людей цього краю.

Художник *В. І. Глазунов*

Фото *Р. А. Федоровського*

На другій сторінці обкладинки —
собор Антонія і Феодосія у Василькові.

На третій сторінці обкладинки —
*Пам'ятний знак на честь 150-річчя повстання
Чернігівського полку у Василькові.*

Информационное издание
БЕЙЛИС ВЛАДИМИР ЛЬВОВИЧ
НА ЗЕМЛЕ ВАСИЛЬКОВСКОЙ

Киев. «Молодь». 1992
На украинском языке

Відповідальний за випуск
ПОНОМАРЕНКО ІЛІНА МИХАЙЛІВНА

Редактор **В. Я. ГОРОДЕЦЬКИЙ**
Технічний редактор **Т. І. СЕМЧЕНКО**
Коректори **В. В. ЄВДОКИМОВА,**
О. О. ШЕЛ'ДЬКО

Здано до набору 27.11.91. Підписано до друку 24.02.92. Формат 84×108¹/₃₂. Папір друкарський № 1. Гарнітура літерат. Друк високий. Умовн. друк. арк. 5,04+0,42 вкл. Умовн. фарбовідб. 5,88. Обл.-вид. арк. 5,68. Тираж 3000 пр. Зам. 1—474. Замовне.

Ордена «Знак Пошани» видавництво «Молодь». Поліграфкомбінат «Молодь». Адреса видавництва та поліграфкомбінату: 254119, Київ-119, вул. Пархоменка, 38—44.

ISBN 5-7720-0811-0

© Васильківський міський від
народної освіти, 1992

ВІД АВТОРА

Древня і славна земля васильківська! Тисячі років зростали на ній вмілі хлібороби і мужні воїни, великі будівничі і прекрасні співаки, вчені і письменники. Всім вона була доброю матір'ю-годувальницею, всім вона давала прихисток у важкі часи.

Стародавній і вічно молодий Васильків! Улюблений град великого князя Володимира, місто з понад тисячолітньою історією, південний форпост Києва. Сувора і героїчна, повчальна і велична його історія. Збиралася вона по крихтах в тиші архівів та бібліотек, поїздках по рідному краю, у зустрічах з людьми. Значну допомогу у зборі матеріалів подали краєзнавці М. Таран, В. Яровий та журналісти Л. Диптан, П. Барзінський.

Вихід книги був би неможливий без підтримки і допомоги голови Васильківської міської Ради народних депутатів В. Поповича, завідуючого міським відділом народної освіти М. Качкарди та секретаря Васильківської міської Спілки молоді Київщини В. Шевченка.

НАШ КРАЙ В ДАВНИНУ

Васильківщина за часів кам'яного віку.— Древні поселення на території Василькова.— Скіфський курган біля Глевахи.— Розгадані тайни скіфських курганів.— Язичеський храм і житлові споруди на території Гребінок.— Скарби монет Римської імперії

Пам'ятки археології свідчать про те, що первісна людина з'явилася на території Васильківщини ще в період кам'яного віку. Так, під час розкопок на території нинішнього майолікового заводу були знайдені бивні і кістки мамонта, котрі використовувалися первісними людьми як найпростіші знаряддя праці.

Чимало викопних предметів цього періоду знайдено біля села Гвоздова. Серед них кам'яні сокири, кремінні ножі та наконечники до стріл, долото, інші знаряддя праці.

Наступний історичний період — це епоха міді-бронзи. Перші представники цього періоду — племена трипільської культури, які водночас були першими землеробськими племенами на території України. Їхні поселення виявлені і на території Василькова. Тут знайдено 10 предметів ліпного глиняного посуду. А біля села Погреби виявлено житло цього періоду.

Гордість Васильківщини — кургани. У 1950 році біля селища Глевахи розкопано великий скіфський курган, де було виявлено поховання вождя місцевого землеробського племені. Разом з ним поховано молоду жінку. В могилі знайдено велику посудину, прикрашену золотими трикутними виробами, золоте намисто, прикраси до вуздечки та багато інших речей. В районі Мар'янівки знаходилося в далекому минулому 57 курганів. Три з них досліджено. Це — Оленівка (III тисячоліття до н. е.). Три Брати і Переп'ятиха скіфського періоду (VI століття до н. е.). В курганах виявлено чималу кількість глиняного посуду, золота, залізну зброю, бронзове дзеркальце.

Поблизу Василькова, на Білокнязівському полі, височіли два скіфських кургани — Велика і Мала могили. Один з курганів — це земляний насип діаметром 64 і

висотою 8 метрів. Під час розкопок тут знайдено зброю, залізний панцир, бронзові прикраси, глиняний посуд.

Між Іванковичами і Мархалівкою досліджено два кургани бронзового періоду. Тут було знайдено формочку для виливання списів. Вивчено також два кургани скіфського періоду (VI століття до н. е.). Коли досліджували один з них — Гостру Могилу, виявили рештки залізного панцира.

Кургани цієї історичної епохи виявлено і біля інших сіл. Так поблизу села Лосятина знаходиться могильник із 27 курганів, поруч з селом Погреби — курган Чортуха. Село Червоне сусідить з курганом Близнюки. На території нинішніх Гребінок виявлено поселення черняхівської культури, яке загинуло внаслідок пожежі, про що свідчать обвуглені колоди та обпалена глина. Було досліджено також декілька жител, виявлено культову споруду, яка, на думку вчених, свого часу служила язичеським храмом. Жителі поселення займалися землеробством, тваринництвом та ремісництвом. Окрім металевих ножів, кресал, ткацьких верстатів, тут знайдено також черепки ваз та кубків, виготовлених у Римі, а це красномовно свідчить про торговельні зв'язки жителів поселення з Римською імперією та країнами Малої Азії. Так, у 1885 році у нашому місті було знайдено скарб римських монет II століття н. е., біля села Мархалівки, в урочищі Кляштори, на археологів чекала аналогічна знахідка. Великовільшанська земля теж ховала в собі дорогоцінні монети.

Проте, як називалося поселення, поки не отримало назву Василів, на жаль, невідомо. Але за часів полянських князів, на думку деяких дослідників, воно називалося Княж-городок і було улюбленим місцем їх відпочинку і полювання. У центрі Княж-городка стояли дерев'яні ідоли Дажьбога, Сварога, Перуна. Біля дерев'яного капища васильківці проводили культові обряди, приносили в жертву богу Волосу найкращих биків, влаштовували гуляння. Бо того вимагали полянські боги — Рід і Рожаниця, які клопоталися за силу наших предків.

Таким було наше місто в X столітті. Саме тоді за наказом князя Володимира воно було обнесене новим земляним валом і укріплене дубовими стінами.

НАШ КРАЙ В ДАВНИНУ

Васильківщина за часів кам'яного віку.— Древні поселення на території Василькова.— Скіфський курган біля Глевахи.— Розгадані тайни скіфських курганів.— Язичеський храм і житлові споруди на території Гребінок.— Скарби монет Римської імперії

Пам'ятки археології свідчать про те, що первісна людина з'явилася на території Васильківщини ще в період кам'яного віку. Так, під час розкопок на території нинішнього майолікового заводу були знайдені бивні і кістки мамонта, котрі використовувалися первісними людьми як найпростіші знаряддя праці.

Чимало викопних предметів цього періоду знайдено біля села Гвоздова. Серед них кам'яні сокири, кремінні ножі та наконечники до стріл, долото, інші знаряддя праці.

Наступний історичний період — це епоха міді-бронзи. Перші представники цього періоду — племена трипільської культури, які водночас були першими землеробськими племенами на території України. Їхні поселення виявлені і на території Василькова. Тут знайдено 10 предметів ліпного глиняного посуду. А біля села Погреби виявлено житло цього періоду.

Гордість Васильківщини — кургани. У 1950 році біля селища Глевахи розкопано великий скіфський курган, де було виявлено поховання вождя місцевого землеробського племені. Разом з ним поховано молоду жінку. В могилі знайдено велику посудину, прикрашену золотими трикутними виробами, золоте намисто, прикраси до вуздечки та багато інших речей. В районі Мар'янівки знаходилося в далекому минулому 57 курганів. Три з них досліджено. Це — Оленівка (III тисячоліття до н. е.). Три Брати і Переп'ятиха скіфського періоду (VI століття до н. е.). В курганах виявлено чималу кількість глиняного посуду, золота, залізу зброю, бронзове дзеркальце.

Поблизу Василькова, на Білокнязівському полі, височіли два скіфських кургани — Велика і Мала могили. Один з курганів — це земляний насип діаметром 64 і

висотою 8 метрів. Під час розкопок тут знайдено зброю, залізний панцир, бронзові прикраси, глиняний посуд.

Між Іванковичами і Мархалівкою досліджено два кургани бронзового періоду. Тут було знайдено формочки для виливання списів. Вивчено також два кургани скіфського періоду (VI століття до н. е.). Коли досліджували один з них — Гостру Могилу, виявили рештки залізного панцира.

Кургани цієї історичної епохи виявлено і біля інших сіл. Так поблизу села Лосятина знаходиться могильник із 27 курганів, поруч з селом Погреби — курган Чортуха. Село Червоне сусідить з курганом Близнюки. На території нинішніх Гребінок виявлено поселення черняхівської культури, яке загинуло внаслідок пожежі, про що свідчать обвуглені колоди та обпалена глина. Було досліджено також декілька жител, виявлено культуру споруду, яка, на думку вчених, свого часу служила язичеським храмом. Жителі поселення займалися землеробством, тваринництвом та ремісництвом. Окрім металевих ножів, кресал, ткацьких верстатів, тут знайдено також черепки ваз та кубків, виготовлених у Римі, а це красномовно свідчить про торговельні зв'язки жителів поселення з Римською імперією та країнами Малої Азії. Так, у 1885 році у нашому місті було знайдено скарб римських монет II століття н. е., біля села Мархалівки, в урочищі Кляштори, на археологів чекала аналогічна знахідка. Великовільшанська земля теж ховала в собі дорогоцінні монети.

Проте, як називалося поселення, поки не отримало назву Василів, на жаль, невідомо. Але за часів полянських князів, на думку деяких дослідників, воно називалося Княж-городок і було улюбленим місцем їх відпочинку і полювання. У центрі Княж-городка стояли дерев'яні ідоли Даждьбога, Сварога, Перуна. Біля дерев'яного капища васильківці проводили культові обряди, приносили в жертву богу Волосу найкращих биків, влаштовували гуляння. Бо того вимагали полянські боги — Рід і Рожаниця, які клопоталися за силу наших предків.

Таким було наше місто в X столітті. Саме тоді за наказом князя Володимира воно було обнесене новим земляним валом і укріплене дубовими стінами.

ВАСИЛІВ — ФОРТЕЦЯ НА СТУГНІ

Виникнення міста, його будівництво, походження назви.— Оборонні лінії і укріплення. Василів — південний форпост Києва.— Поразка військ князя Володимира.— Перша письмова згадка про місто.— Перейменування міста.— Феодосій Печерський і Києво-Печерська лавра.— Монголо-татарська навала і боротьба проти неї.

Васильків — одне з найдревніших міст нашої країни. Сотні років стояв він на лівому березі Стугни як південний форпост Києва, міцний щит землі Руської, заснований князем Володимиром Святославичем. Наші предки глибоко усвідомлювали, що успішну боротьбу з кочовими ордами, які намагалися за будь-яку ціну стерти з лиця землі першу слов'янську державу, можна успішно вести лише при допомозі потужної оборонної лінії з боку степу.

І замислив князь Володимир Святославович року 988 здійснити свій задум: «Се не добро есть, мало городов около Киева. И начал ставить города по Десне и по Остру, по Трубежу и по Суле, п по Стугне. И начал набирать лучших от словен, и от кривичей, и от чуди, и от вятичей и ими населил города, так как была война с печенигами. И воевал с ними и побеждал их...» — пише про ратні княжі діяння літописець Нестор, який, на думку деяких дослідників, теж був вихідцем з нашого краю.

Великі надії покладалися на систему південних слободських укріплень. Так з'явилася стугнянська оборонна лінія. Складалася вона з трьох головних ліній валів і кількох відгалужень. Започатковувалися вони біля Дніпра і пролягали на сотні кілометрів: північна — по лівому березі Стугни, простягаючись до Радомишля, середня — по правому її березі, через Митницю, Фастів, Ходорків. Потім завертала на південь, закільцьовуючись з Пороською лінією. Нарешті південний каскад укріплень тягнувся по лівому березі річки Красної на Васильків і аж до Фастова.

Усі вони були оточені суцільними семи-дев'ятиметровими валами. Причому з боку степу біля їх підніжжя були викопані рови, а гребені вінчала міцна огорожа з частоколу. Проникнути за вали можна було лише через спеціальні ворота, які вдень і вночі охоронялися вартами.

Одне з застугнянських укріплень носило назву Нов-

город-Малий. Знаходилося воно в селі Заріччі, неподалік Василькова. Стояло укріплення на крутому пагорбі біля річки Стугни. З обох боків до фортечних стін примикали Змієві вали. Вершина пагорба була укріплена міцними дубовими стінами. Над воротами містилася рублена двох'ярусна бійниця. Ще одна бійниця знаходилася в східній частині фортеці. Саме на цьому місці археологи знайшли зброю, рештки військового спорядження дружинника. Фортецю оточував глибокий рів. За фортечними стінами розташовувалися невеличкі житла. Тут був військовий табір, сторожова варта, де несли службу «кращі мужі», набрані київським князем з усієї Русі. Можливо, що тут жили витязі з далекого Новгороду, які і дали невеличкій фортеці назву. Вдень і вночі стояли на сторожовій вежі дозорці, пильно вдивляючись в степову далечінь. Змінюючи один одного, виїздили в «дике поле» кінні варти, оберігали далекі підступи до Києва. А в час небезпеки займалися на курганах сигнальні вогнища, землероби ближніх поселень покидали роботу й поспішали зайняти своє місце біля бійниць чи на стінах фортеці, мчали гінці в Київ за підмогою. А поки підмога підходила, невеличкий гарнізон фортеці один протистояв грізній печенізькій навалі. І часто ціною власного життя затримували вони ворога, виграючи дорогоцінний час для того, щоб київські і переяславські дружини встигли зібратися і спільно вдарити по ворогу. Але траплялося й так, що підмога вчасно не приходила. Тоді кожен із захисників фортеці намагався якомога дорожче віддати власне життя, забрати з собою в могилу десятки ворожих воїнів.

Так трапилося і 996 року. Удар величезної печенізької орди був спрямований саме на Васильків, а князь Володимир не мав цього разу достатньої кількості війська, щоб відігнати ворога від стін фортеці. Невеличкий гарнізон загинув, намагаючись в нерівному бою стримати натиск печенігів, заступити їм шлях на Київ. Від фортеці до Києва, як свідчить літописець, було три години швидкої їзди на конях. Але цього разу ворог до Києва не дійшов.

Поблизу сучасного села Мар'янівки розташовувалося укріплення під назвою Переп'ятиха. У центрі на пагорбі височів терем князя Переп'ята та княгині Переп'ятихи. Прадавня легенда донесла до нас з глибини віків оповідь про зворушливе і печальне кохання.

Пішов якимось князь на війну. Довгий час не було від нього жодної звістки. Не втрачала княгиня надії поба-

чити свого чоловіка живим, хоч часом і зневірювалася думками. Якоїсь днини дозорці повідомили, що в бік Києва направляється вороже військо. Княжна вирішила захистити рідну землю. Той ранок був оповитий густим туманом. Розпочалася битва. Багато полягло воїнів з обох сторін. Ось і сонце освітило криваву січ. І раптом серед вбитих Переп'ятиха побачила свого князя. Зрозуміла, що не чужинців — своїх дружинників вів на допомогу. Та зрадила їм чужинська одіж. Вихопила вона меч з піхов і пробила сталлюю крицею своє серце. Поховали їх разом, насипавши дві високі могили, які збереглися до нашого часу.

І все-таки основним форпостом залишався Васильків. Замислений він був як посад, згодом спорудили тут і княжий двір. Князь Володимир Святославович любив наїздити сюди для полювання та розваг. «Веселий Васильєво», — називав він улюблену фортецю своїм другим християнським іменем, яке отримав при хрещенні у Візантії.

Та нечасто випадали ці веселі дні на долю великого князя. Так і 6 серпня 996 року величезна печенізька орда підійшла до Васильєва. Надто малочисельним було військо Володимира, але руські воїни вирішили прийняти бій. Жорстокою була січа, багато руських воїнів полягло у цьому бою. Відступаючи, князь Володимир, як пише Нестор у «Повісті временних літ», змушений був разом зі своєю військовою дружиною заховатися під мостом. Тут і обіцянку дав, що якщо залишиться живим, то спорудить церкву. Доля дарувала йому життя. Оскільки битва відбулася в день Преображення, то у Васильєві через рік і була освячена Преображенська церква. Цю дату деякі дослідники вважають датою заснування міста, адже це перша письмова згадка про місто.

Місто поступово розбудовувалось. Складалося воно з дитинця і посаду. Дитинець від посаду відокремлювався валами. Посад, в свою чергу, теж мав оборонну лінію укріплень. Третя оборонна лінія валів оточувала все місто.

Для будівництва цих оборонних споруд наші предки використовували сирцеву плінфу, яку клали рівними горизонтальними пластами на розчині глини зі значною домішкою піску.

Що ж являли собою ці укріплення? Якщо подивитися на них у розрізі, то з внутрішнього боку простягались ряди дерев'яних колод, скріплених кованими цвяхами і засипаних глиною. Ззовні були зведені кліті, які вщерть

заповнювались сирцевою кладкою і утрамбовувалися землею. Кліті чергувалися: дві замуровані, третя ж, найбільша, містила сховок для воїнів на час оборони міста від ворогів. Василів розташовувався у зручному з точки зору оборонної стратегії місці. Як свідчать літописці, річка Стугна у ті часи була судноплавною. Стугнянські береги часто ставали місцем кровопролитних боїв зі степовими кочівниками під час князівських міжусобиць. Деякі дослідники схильні вважати, що назва річки походить від слова «стогін».

З 1157 року Василів стає Васильковом. Перейменував його син київського князя Юрія Володимировича — Василько Юрійович, коли одержав від свого батька в спадщину Поросся (Білу Церкву) та Василів.

Наші предки були не лише вправними будівельниками, які зводили міцні фортеці і прекрасні храми. Вони вирощували хліб, володіли багатьма ремісничими професіями, до тонкощів знали на військовій справі. Прадавні васильківчани вели жваву торгівлю, бували у далеких містах і країнах. Недарма ж тоді побутувала думка, що Васильків — місто на перехресті семи доріг. Найважливішим вважався полудневний або васильківський тракт. В дореволюційний період і вже в наші часи виявлено залишки давньоруських поселень у Гвоздові, Малій Салтанівці, яка у XII столітті вже належала Києво-Печерській лаврі. До речі, одним з її засновників був Феодосій Печерський — уродженець нашого міста. Про його народження Нестор-літописець напише так: «Біля стольного міста Києва є місто Васильєв, або Васильків. У цьому місті жили батьки Феодосія. Тут і народився Феодосій». Точна дата його народження — 1009 рік. Невдовзі сім'я Феодосія переїздить до Курська. Там пройшли його дитячі та юнацькі роки.

В 13 років Феодосія спіткало горе. Помирає його батько, і він залишається з матір'ю та молодшою сестрою. Потрібно було багато працювати, щоб прогодувати сім'ю. В 23 роки він приходить до Києва, де зустрічає монаха Антонія і просить у нього постригу у чернецтво. Постриг Феодосій приймає, але не від Антонія, а від Ієрея Никона, який жив з Антонієм. Після приходу Феодосія печерська братія складалася вже з 12 чоловік. Печеру було розширено, викопано нові ходи-коридори, келії та підземну церкву.

Сорок років прожили іноки, а разом з ними і Феодосій у печерах. В «Повісті временних літ» є такі рядки: «...жив Феодосій у монастирі і приймав усіх прочан,

хто приходив до нього, — прийшов до нього і я (Нестор), і прийняв він мене, а було мені тоді від роду 17 літ».

Наземна забудова Києво-Печерського монастиря почалася тоді, коли Феодосію Печерському було вже 63 роки. При ньому був збудований Успенський собор.

За Феодосія Печерського почалося чернече життя батька східнослов'янської історії Нестора-літописця, який створив у Печерському монастирі безсмертні твори: «Повісті временних літ» і «Житіє преподобного Феодосія Печерського».

В Печерському монастирі, в дворі Дальніх печер поховано і матір Феодосія, яка останні роки свого життя теж провела в одному з київських жіночих монастирів.

Помер Феодосій в 65 років. На жаль, місце його поховання невідоме.

У наступні роки темпи розбудови Києво-Печерського монастиря дещо знижуються. Це пояснюється феодальними міжусобицями, які не обминули і васильківську землю.

Не один раз вона ставала ристалищем для князівських міжусобиць. «Літопис Руський» згадує зокрема про кривавий бій між прибічниками князя Юрія Володимировича (Долгорукого) та прибічниками князя Ізяслава Мстиславовича в 1151 році. Згадується Васильківщина і під час подій 1146 року, коли простий люд піднявся проти ненависного князя Ігоря Ольговича. В 1193 році Святослав Рюрикович, відігнавши нападників від стін Києва, простояв під Васильковом кілька днів, готовий відбити новий ворожий напад.

Через князівські міжусобиці розбігався трудовий люд. І ось князь Ізяслав вирішив переселити частину племен чорних клобуків під Київ. Першим посів на землях поблизу Василькова торк Журбан. Мав степовик чудового скакуна, якого величав кунаком, тобто другом. Поселення Журбана місцеві жителі так і прозвали Кунаки. З часом Кунаки стали чималою дерев'яною фортецею, однією з численних оборонних споруд навколо Києва. Чорні клобуки прийняли мову русичів, їх звичаї та релігію і стали відданими воями київських князів. А коли настав час виступати проти Батия, вони теж не покинули поля битви.

Після взяття Києва війська темника Уруза рушили на Юр'їв, щоб підкорити південні руські землі. Жителі навколишніх міст і сіл тікали в ліси, щоб перечекати навалу. Наприклад, в Кунаках лишилися лише воїни. На Васильків чорними хмарами посунули Урузові тисячі.

Сотня, яка рухалася першою, напала на Кунаки. Але оборона поселення виявилась надто міцною для ворога, і майже всю сотню було знищено. Тоді Уруз послав тисяцького Бирюя з його тисячею. Через деякий час Бирюй доповів Урузу, що Кунаки взято і вщент спалено, а всіх захисників порубано. Уруз запитав про втрати. Той помовчав, а потім сказав, що загинуло 300 воїнів.

— Це такі кунаки?! Це — кодаки (злі люди),— вигукнув Уруз.

Відтоді з легкої руки загарбників це місто отримало назву Кодаки, яка дійшла і до наших днів.

Монголо-татарська руйнація завдала непоправної шкоди васильківській землі, але повного спустошення не було. Вже в 1300 році Васильків згадується як одне з визначних міст київської землі.

ПІД ЛИТВОЮ І ПОЛЬЩЕЮ ¹

Відродження васильківської землі литовськими князями.— Будівництво замку.— Надання Василькову Магдебурзького права.— Місто у володіннях Києво-Печерського монастиря.— Колонізація Київщини поляками.— Васильків — застава військ Конецпольського.— Нове спустошення міста.

У 1362 році литовський князь Ольгерд розбив трьох татарських ханів і звільнив Київ від ординців. У місті він посадив князем свого сина Володимира. Почалося відродження київської землі, а значить, і Васильківщини. Відбудовувалися старі і будувалися нові укріплення, міста. Київський князь роздавав своїм слугам вільні землі, а ті разом зі своїми селянами заселяли та обживали їх. Чимало земель у «васильківських ґрунтах» було роздано Києво-Печерському монастирю.

Володимир Ольгердович був мудрим та вправним князем. З небезпечними південними сусідами-татарами він дотримувався мирної політики. Визнаючи себе формально васалом татарського хана, він забезпечив своєму князівству спокій від нападів кочівників.

Новий великий князь Литви — войовничий Вітовт, проводячи політику централізації, знищував удільні князівства. У 1392 році він вигнав з Києва князя Володимира. З татарами Вітовт також не дуже панькався, погро-

¹ Котнюк Ю. Васильківщина у складі Литовської держави // Шлях Ілліча.— 1990.— 6 жовтня.

мивши деякі їх загони, він відсунув кордони своєї держави аж до Чорного моря. Але ці перемоги виявилися нетривкими. Ті татарські орди, які мирно кочували при Володимирі, тепер піднялися на війну проти небезпечного Вітовта. У 1399 році вони завдали йому нищівної поразки на річці Ворсклі. У 1416 році хан Едигей прийшов з військом до Києва та спалив його.

На початку XV століття почалося відродження нашого краю, що перебував на той час у складі Литовської держави. В документах XV століття згадуються села Глеваха, Гуляльники (Мотовилівка), Гвоздів, Тростинка, Рославичі, Іванковичі, Соколча (Соколівка). На жаль, не збереглося жодної письмової згадки про Васильків. Але місто існувало. В 1552 році Васильків згадується як «запустіле селище». Мабуть, у зв'язку з татарською навалою жителі залишили його. Мито, яке раніше збирали у Василькові, тепер збирали в Глевасі, Рославичах, Іванковичах та ще в п'яти селищах, які до 1482 року вважалися великими (з них у випадку війни виходило 146 озброєних людей — «панцирних слуг»). Тепер ці села теж згадувалися як запустілі. Вціліло лише двоє сіл, які належали Печерському монастирю — Петричі (Барахти) і Погреби.

Люблінська унія 1569 року мало що змінила в житті нашого краю. Починаючи з другої половини XVI століття починається відродження Київщини, а значить, і Васильківщини. Татарські напади ставали все рідшими і рідшими. З нечисленних розбійницьких ватаг почало складатися грізне козацьке військо, яке ставало неабиякою перешкодою для нападників. На спустошену Київщину посунув люд з Волині, Галичини, Білорусії. Відродженням Василькова почав опікатися Києво-Печерський монастир. Ще у 1571 році місто було малозаселеним і не мало значних оборонних споруд. Але вже через декілька років тут було збудовано міцний замок. У місті почала осідати людність. Монахи вирішили назавжди прибрати Васильків. Вони вигадали легенду, ніби ще в 1159 році Андрій Боголюбський дав грамоту Печерському монастирю на володіння Васильковом. Але у зв'язку з тим, що вона «згоріла» під час пожежі, монахи звернулися до короля Стефана Баторія з проханням підтвердити право монастиря на Васильків. Король, не довго думаючи, погодився. Для нього основною підставою була не міфічна грамота, а збудований замок.

28 березня 1586 року Стефан Баторій дав монастирю право на Васильків, а самому Василькову — Магдебур-

зьке право, яке передбачало широке самоврядування. Але практичного значення ці рішення не мали. Містом володіли монахи. І, незважаючи на самоврядування, усіма справами керував монастирський управитель. Тепер у Василькові дозволялося скликати дві ярмарки на рік і раз на тиждень проводити торги.

З цього часу населення міста почало зростати, в основному за рахунок втікачів від польських феодалів. Проїжджаючи через Васильків, іноземний дипломат Еріх Лясота записав: «Град Васильків оточений великою дерев'яною стіною з великим замком посередині, який належить київському митрополиту».

У XVI столітті в документах тих часів згадується і село Глеваха, як таке, що в 1561 році належало феодалу Семену Гриньковичу. Право куплі села Глевахи за 3000 пудів хліба Семеном Гриньковичем було підтверджено польськими королями. В 1565 році село придбала Києво-Печерська лавра. Налічувало воно на той час 69 дворів.

На початку XVII століття польські феодали починають планомірну колонізацію земель Київщини, повсюди насаджуючи уніатську віру, закріпачуючи селян. Відповіддю на поневолення стали масові виступи під керівництвом виборних гетьманів вільного Запорізького козацтва. Люди полишали міста і села, вступаючи до козацьких загонів, а багато з них, не витримавши тяжкого гніту, з майном і сім'ями переходили на територію Росії.

Васильків на цей час був уже чималим містом. В 1625 році у ньому було димів ринкових — 8, димів заможних — 14, димів менш заможних — 35, хат городників — 24, ремісничих дворів — 2 та один попівський.

Мав значення Васильків і як один з кращих на півдні культурних, хліборобських центрів. За ним починався степ, де важко було дістати харч. Ось тому, ідучи до степу, всі намагалися поповнити свої запаси продуктів у Василькові. Правив Васильків і за стоянку для польських військ. Звідси вони виступали у степи для догляду за кордоном. Так, в 1625 році, після Куруківської поразки, гетьман Конецпольський виставив заставу в 15 тисяч жовнірів, розмістивши їх у Василькові, Трипіллі та Києві.

Васильків — важливий торговельний центр. Через Васильків проходив шлях на Київ, (ним їхали патріарх Макарій разом з Павлом Алепським у 1653 році), на степ (ним проїздив Еріх Лясота, прямуючи на Запоріжжя),

також ще з князівських часів через Васильків проходить торговельний шлях на Білу Церкву. Проте мирне життя краю час від часу порушували ворожі напади. Так, у 1640 році татари взяли в облогу і спустошили Васильків, а за часів визвольної війни місто весь час потерпало від нападів польських військ.

ЗА ЧАСІВ КОЗАЦЬКИХ

Васильків — сотенне містечко Київського полку.— Письмові згадки про Васильків.— Військові події 1650—1660 років.— Зруйнування міста полковником Пиво Запольським.

Під час визвольної війни 1648—1654 років Васильків був сотенним містечком Київського полку. Історія доносить до нас ім'я васильківського сотника Миколи Бута. До нього зокрема звертається в своєму універсалі Богдан Хмельницький, забороняючи козакам робити шкоду у васильківських лісах та поблизу сіл Глевахи і Малютинки.

Після поразки козаків під Берестечком на Васильків посунули війська гетьмана Потоцького, де його гостинно приймав архімандрит Печерської лаври. Сюди ж прибули на переговори і представники козацького війська. Незабаром Васильків знову переходить до козацьких рук. Відроджується тут і сотенне правління, так як патріарха Антіохійського Макарія й Павла Алепського, що їхали до Москви, зустрів і проводив до Василькова сотник зі своїми козаками. Ось що писали знатні гості про тогочасний Васильків: «Мы проехали четвертую мылю, и был встречены сотником с пятидесятью всадниками, прибыли к городу Василико (Васильков), коему действительно приличествует такое имя (т. е. царский), ибо он велик, крепок и составляет не один, а три больших города с цитаделями и укреплениями, один внутри другого на вершине неприступной горы. Нас встретили за городом, священники и народ с хоругвиями поднялись с нами к самому высокому месту города и привели нас в благолепную церковь во внутри третьей крепости, во имя Антония и Феодосия Великих, то есть двух святых земли козацкой»¹.

До речі, київські монастирі володіли багатьма нав-

¹ Шамрай С. І. Місто Васильків. Всеукраїнська академія наук.— К.: 1929.— С. 42.

колишніми селами. Так, зокрема Богдан Хмельницький своїм універсалом від 1656 року дарував Київському Братському монастирю села Ксаверівку та Плисецьке.

На протязі 1650—1660 років Васильків був свідком багатьох військових подій. Так, наступаючи на Київ, у 1658 році Виговський посилає полковника Гоголя взяти Васильків. У жовтні того ж року проти цього війська, що стояло у Василькові, вирушає з Києва князь Юрій Барятинський з російським військом, який і розбив Костянтина Виговського з козаками і татарами. Але після відходу Барятинського Васильків зайняв Данило Виговський з козаками і почав силоміць набирати собі у війську людей з міста та сусідніх сіл. В 1659 році, відступаючи на лівобережжя, польське військо на чолі з обозним Андрієм Потоцьким спиняється у Василькові, але, не втримавшись там, відступає до Білої Церкви. Намагається захопити Васильків і Дорошенко, який посилає сюди «п'ять знамен козаков», щоб від Києва до Білої Церкви «дороги отнять и проезду не было».

Васильків, як опорний пункт, проіснував недовго. Постійні сутички з польським військом ставлять під сумнів дальший розвиток міста. В 1671 році Пиво Запольський здобув місто і зруйнував його. А воно у ті часи було чималим. Це було місто з фортецею і передмістям. І все це «запустело от того времени, как Пиво полковник Васильков разорил и людей побил»¹.

В 1686 році Васильків остаточно перейшов до Гетьманщини, а згодом належав до сотні Київської.

Опис міста 1687 року свідчить: «Васильков ныне пуст, жителей никакого нет». Проте це не зовсім відповідало дійсності. Адже в цьому описі далі згадується гребля і міст на річці Стугні, на якому збирають мостовщину на користь лаври. Збирають сіно з васильківських сіножатей, працюють «селітряні майдани», і «робочих людей в тому майдані сорок человек»².

Принаджував Васильків в ті часи селян і козаків, які хотіли повернути колишнє сотенне правління, що існувало тут за часів гетьманства Богдана Хмельницького. Так, у 1694 році козацький полковник Семен Палій прохав гетьмана Івана Мазепу, коли той не може надати йому допомоги, то нехай хоч дозволить перейти зі своїм військом до Василькова чи Трипілля.

¹ Шамрай С. І. Місто Васильків. Всеукраїнська академія наук.— К.: 1929.— С. 42.

² Там же.— С. 44.

Ось таким постає перед нами тогочасний Васильків — вартовий південних кордонів, опорний пункт, звідкіля йшли розвідувачі до Польщі і у південні степи, збираючи відомості про можливі напади ворогів.

ПІД ВЛАДОЮ МИТРОПОЛИТА КИЇВСЬКОГО

Васильків — монастирське містечко Києво-Печерської лаври (загальний опис).— Адміністративний устрій.— Господарська діяльність.— Васильківський форпост.

На початку XVIII століття місто мало чотири брами: Печерську, Київську, Трипільську і Білоцерківську. Біля кожної брами знаходилась казарма для варті. Назви вулиць невідомі, але збереглися назви кутків: Містечко, Здоровка, Западінці та За Стугоною. У місті було чотири церкви. Дві з них було збудовано свого часу на честь Антонія і Феодосія Печерських (одна нова кам'яна, а друга стара дерев'яна). Перед церквою височіла кам'яна дзвіниця. Дві інших церкви — дерев'яні: (стара) Покрова Богоматері, а інша (нова) св. Миколи. Серед міста знаходився «монастирський палац», оточений дубовим палісадом. Спереду велика брама з вежею. При палаці знаходився двір управителя і інші будівлі. Окрім того, було ще 6 дворів монастирських. В них хат було 26, а господарських будівель 11.

На чолі управління містом і на посаді уповноваженого монастиря стояв городничий чернець. Історія доносить до нас імена городничих Іларіона, Помпея, Гервасія, Никодима та інших. Всі вони були висуванцями лаври. Крім управителя, був ще писар, ключник та близько десяти чоловік монастирської прислуги: кухарки, плугатарі та інші.

Управитель вважався найвищою владою в місті, як господарчою так і адміністративно-судовою. Він керував внутрішнім життям, провадив судочинну справу над монастирськими підданими, призначав і збирав податки, наділяв землею, доглядав господарство монастиря. Підчинявся він тільки соборові лаври. Ключник доглядав переважно тільки монастирське господарство і господарство своїх підданих. Писар виконував канцелярську роботу.

Монастирські прибутки можна поділити на три основні групи: 1) погребельне; 2) прибуток з монастир-

ського господарства, промислових та торговельних закладів; 3) податки з міщан.

Погребельне збирали з проїжджих купців, інших людей, які переїздили через Васильківську греблю, прямуючи до Польщі або до Гетьманщини. Так у 1737 році його розмір становив: з возів важких грецьких по 2 гривни, з бути вина по 8 шагів, з возів легких зі сливками по 1 гривні, з горіхами і тютюном по 4 шаги, од мажі солі по 60 гусок, від возів парокінних з крамом по 44 копійки, з возів порожніх по 2 копійки, з волів та коней, що переганяли на продаж,— «по деньге» від кожного.

Найінтенсивніше залюднення Василькова припадає на початок XVIII століття. В ці часи тут засновано форпост, з'являється охорона. Печерська лавра всіма силами намагається збільшити тут кількість своїх підданих, особливо після 1720 року, коли вона отримала підтвердження на володіння цим містом від Петра I.

Щоб притягти людність, лавра роздає своїм підданам у користування земельні наділи, через те кількість жителів тут швидко збільшується. На значний приріст населення міста впливає і його роль як торговельного, прикордонного, митного та військового пункту.

Укріплення міста гарантують його мешканцям спокійне життя. Тим паче що за наказом адмірала Нельсона під час підготовки війни з Туреччиною у Василькові було полагоджено, а в багатьох місцях збудовано нові укріплення. Дійшло до того, що людей, які жили поза цими укріпленнями, почали насильно переселяти в межі міста на випадок наступу ворога, причому худоба залишалася поза містом.

Проте в 1730—1740 роках кількість населення Василькова починає зменшуватися. Так, якщо в 1720 році місто налічувало 700 дворів, в 1730 — всього 435, то у 1740—159 дворів. В чому тут причини?

Саме на цей період припадає велике збільшення кількості урядовців, які приїжджають до міста, підвищення їх вимог. До лаври весь час надходять скарги про те, що урядовці приносять «несносные обиды и разорения», забирають підводи, сіно, продукти безкоштовно, б'ють і залякують людей. Через те руйнується їх господарство, люди залишають місто і тікають. До того ж будівництво укріплень міста теж проводилося силами його мешканців та їх підводами. Так, в 1737 році від 150 дворів міста кожного дня бралось 50 чоловік, 40 підвід з кінями та 25 возів. Таким чином госпо-

дарства розорювалися і люди тікали до Польщі. Так, з 1715 по 1741 рік до Польщі втік 491 господар. Цьому сприяла і війна Росії з Туреччиною.

Але, незважаючи на несприятливі умови, прибутки монастиря були чималими. Великий прибуток давала гуральня, яка постачала васильківським шинкам горілку. Вона була на 7 казанів з продукцією 2400 відер щорічно. Продавалася горілка у п'яти васильківських шинках і давала 1500 карбованців прибутку щорічно. Хліб для гуральництва закуповували у Польщі, бо гнати горілку з хлібних запасів васильківських господарств суворо заборонялося. Продавалася вона по 90 копійок за 16-квартне відро або по 6 копійок за чарку.

Була у Василькові і своя цегельня, яка давала щорічно 140 000 штук цегли, пасіка на 258 вуликів. Була і селітряна буда. Мав монастирський двір прибуток і з лихварства, даючи під процент гроші васильківським громадянам.

На початку XVIII століття з'являється у Василькові форпост. Його основне завдання зупиняти гайдамацькі напади на польські землі, які, починаючи з другого десятиріччя, значно почастишали. Так, уже в 1713 році під Васильковом організовується загін гайдамаків на чолі з Янковським. Участь у цих загонах беруть і самі васильківці. В 1734 році Васильків виступав місцем підготовки гайдамацьких військових виступів. Почастишали в цей час і грабежі проїжджих купців.

В 1-й половині XVIII століття основну військову силу Василькова становила не форпостна команда, яка була малочисельна, а розквартировані у місті війська: Енгенмоланський, Суздальський, Ризький полки, які стояли там в 1713-му, 1734-му та 1742 роках. Згодом форпостна команда значно збільшилась, до її складу входило: 2 капітани (піхотний та артилерійський), оберта унтер-офіцери, 15 рядових, до 35 козаків. На чолі форпосту стояв прем'єр або секунд-майор, а іноді й підполковник. Історія донесла до нас імена Дубровського, Ертмана, Філатова, Горностаєва, які в різні роки очолювали форпост.

МІСТО НА КОРДОНІ

Румянцевський опис про Васильків.— Соціально-економічний стан краю.— Васильківський форпост і карантинна застава.— І. А. Полетика — головний лікар карантинної застави.— С. Д. Ковнір — видатний будівничий.— І. Д. Гальперін-Камінський — відомий перекладач.

В 1780 році в Румянцевському описі так описано наше місто: «Оное местечко, обнесенное земляным валом, внутри которого имеются батареи. В той крепости стоит замок старый и брама каменная в 360 трехаршинных сажений. В оному замку стоит монастырский двор. Через замок от Печерских ворот через местечко и Белоцерковские ворота прямо через плотину на реке Стугне идет за границу улица. К ней присоединяется от Киевских ворот другая большая улица и другие маленькие переулки для проезду и проходу к жилищам, за городом стоящим»¹. У 1795 році цей опис зазначає: «Оное местечко, бывшего владения монастыря Печерского при столбовой дороге, от Киева в 39 верстах и 4 верстах от границы польской, находится на высокой горе с косогорами по обеим сторонам реки Стугны. Некоторая часть строений обнесена земляным валом, от ветхости уже развалившимся. Через то местечко обыкновенный бывает переезд из Польши в Россию и из России в Польшу и другие иностранные города и где и учреждена пограничная таможня»².

В другій половині XVIII століття з чотирьох церков залишилися лише три, а при них три школи. Школи було розміщено в трьох хатах, при яких мешкали вчителі-дяки: в першій аж три, а в двох інших по одному з родинами. При церквах були два шпиталі, які розташовувались у двох хатах і мали одну комору.

Біля церкви Антонія і Феодосія розміщувалась велика казарма, комора для артилерійського спорядження і пороховий льох. В самому ж замку у 1766 році знаходилося шість казенних дворів: для штабних офіцерів форпосту, для обер-офіцерів, солдатської варти, козаків і «малоросійських чинів», для лікаря і казарма для солдатів. Сюди входила двадцять одна хата, дев'ятнадцять господарських будівель і одна лазня.

¹ Шамрай С. І. Місто Васильків.— К.: Всеукраїнська академія наук, 1929.— С. 62.

² Там же.— С. 65.

Кількість землі, записаної за монастирським двором, була в різні роки різною: від 400 днів ріллі у 1758 році до 650 у 1785, сіножатеї відповідно 880 копиць і 1130 копиць, та одна ділянка лісу на сім верстов завдовжки і шість завширшки та вигін у квадратну верству. Випасали тут 58 корів, вирощували 123 поросят, 44 вівці та 14 кіз.

Великою підмогою в господарстві Василькова був монастирський млин на три камені і дві товчеї (одна круподерня і одно валило)¹. Ще було шість млинів обивательських, які брали за помол одну десятину, з якої 2/3 віддавали на монастирський двір, а частину залишали собі. Великі прибутки давали і васильківські шинки, які тільки за шість місяців 1774 року дали прибуток у 1155 карбованців 81 копійку.

Кількість дворів у Василькові збільшується з 235 у 1755 році до 304 у 1766-му. Чим же займалося населення міста? З хліборобства жило 169 господарств, з хліборобства і ремесла — 24, з хліборобства і промислу — 12, з ремесла — 35, з промислу — 11, з заробітків — 27, невідомо з чого, але не з хліборобства — 83. Серед ремісників міста ми бачимо такі спеціальності: ткачів — 19, кушнірів — 10, ковалів і гончарів — 7, шевців — 5, чоботарів і кравців — 4, теслярів — 12, котлярів, слюсарів, бондарів і музик — по одному. Ремісники були об'єднані в чотири цехи: шевський, кравецький, ткацький, теслярський. 23 господарства у Василькові займалися торгівлею: млинарством — 7, білим хлібом — 3, сіллю — 3, олією, рибою та сіллю — 2, олією, рибою та хлібом — 1, рибою і сіллю — 1, рибою — 1, вином — 1, шинкують вином монастирським з десятини — 1, шинкують вином за платню — 1, зайняті перевозом — 1.

В ці роки торгівля провадилася у Василькові раз на тиждень, щопонеділка, на торгах і тричі на рік на ярмарках. Комор і крамниць на ринку було 15, з них тільки 6 м'ясних.

Певну роль в житті міста відігравали і васильківські фурмани (візники). Вони перевозили з карантину візників з крамом. Іноді вони перевозили їх тільки до Василькова, а найчастіше везли до Києва, Ніжина та в інші міста Гетьманщини.

---

¹ Камені — пристрої для неремелювання зерна. Товчея — ступа для переробки проса на пшоно. Круподерня — млин для приготування крупяни.

Крім податків, які платили васильківчани в першій половині XVIII століття, вони тепер платять консистенцію по 1 карбованцю 2 копійки від хати, відбувають панщину до 5 днів на тиждень. Пізніше панщину було замінено на грошовий оброк: кожні 3 дні орної землі по одному карбованцю щорічно, а також хліба; жита, пшениці та ярини,— по 3 копиці сіна та нажати хліба на три копи на ланах монастирських, звести й змолотити, дров давати на 3 вози від господарства, лагодити греблі. 17 ремісників відпрацьовували оброк своїм ремеслом.

Нелегким було й становище козаків, що перебували на службі у форпості. Жили вони в порівняно гірших умовах, ніж російські солдати. Якщо останні жили в казармах і мали все для прожиття, то козаки постійного мешкання не мали, жили в землянках та куренях і тому дуже часто хворіли. Нарешті в 1758 році для них було збудовано будинок, але вже у 1765 році цей будинок за наказом віддали під митницю. Козаків знову розквартирували по хатах, а старшину в будинок колишньої митниці. Потерпали козаки і від важкої праці по підтриманню форпосту, від нестачі харчів для прожиття, через відсутність фуражу для коней. Важливе значення для міста мав і карантинний будинок, де зупинялися приїжджі, вичікуючи в ньому карантинний термін. Створено його було для контролю приїжджих на різні інфекційні хвороби та епідемії, що дуже часто траплялися в Туреччині, а звідти через Польщу могли бути занесені до України і Росії. Коли епідемій не було, цей будинок використовувався для збирання мита або огляду краму, який привозили купці. Що до засобів, якими боролися у карантині з інфекційними хворобами, то вони були досить прості: подорожніх обкурювали порохом, а в пізніші часи сіркою, а речі їх добре просушували і провітрювали. Перед закінченням карантинного терміну їх оглядав лікар.

Лікар у Василькові посадав досить самостійне становище. Жив він при карантині, але лікував і жителів міста. Лікар визначав терміни карантину, йому були підпорядковані лікарі на далеких форпостах.

Наприкінці XVIII століття Васильків чекали великі зміни. Після приєднання у 1793 році Правобережної України до Росії Васильків втрачає своє значення прикордонного центру, ліквідовуються карантин, митниця, форпост, падає і торговельне значення міста. В 1795 році Васильків стає повітовим містом.

В XVII столітті було засновано селище Гребінки. Перші поселенці називали його Угребенниками. За «вічним миром» 1689 року між Росією і Польщею Гребінки залишилися під владою польських магнатів. Експлуатація населення невпинно зростала. Селяни платили грошовий і натуральний оброк. Жорстока експлуатація, яку здійснював володар Гребінок Чернієвський, послужила однією з причин повстання селян, до якого приєдналися і устимівці.

У 1768 році жителі Гребінок з радістю зустріли загін Миколи Швачки і активно влились в його ряди. Повсталі вбили в Гребінках трьох шляхтичів, але сил для організації значного опору виявилось замало — і повстання було придушене. Проте ще і зараз в наших краях зберігаються легенди і пісні про Миколу Швачку.

Після другого поділу Польщі Гребінки увійшли до складу Росії і були віднесені до Васильківського повіту. Село потрапило у власність графа Браницького. Новий власник нічого доброго не приніс, окрім панщини по 5—6 днів на тиждень.

Як свідчать документи, значною подією в житті Гребінок було відкриття Свято-Покровської церкви. З першого року існування її приход складав: 60 дворів у Гребінках, 30 — у Саливонках і 10 — у Пологах. Населення Гребінок у 1861 році становило 738 чоловік.

І. А. ПОЛЕТИКА І ВАСИЛЬКІВСЬКА КАРАНТИННА ЗАСТАВА¹

В 1730 році у Василькові було створено карантинну заставу. Історія її становлення тісно пов'язана з ім'ям першого російського доктора медицини І. А. Полетику.

Іван Андрійович Полетика народився в 1726 році у місті Ромнах в сім'ї бунчукового Лубенського полку. Навчався спочатку в Київській академії, а потім в медичній академії німецького міста Кіль, згодом — в Нідерландах, у Лейденському університеті. В 1754 році він успішно захистив докторську дисертацію «Про спадкові хвороби» і тоді ж таки Кільська медична академія обрала його у свої професори. Таким чином, І. А. Полетиці, першому серед російських вчених, ви-

¹ За матеріалами газети «Шлях Ілліча», підготованими В. Яровим.

пала нагода займатися професорською роботою в зарубіжній академії. Але, попрацювавши там два роки і відчувши тугу за батьківщиною, він повернувся до Петербурга, де знову працював в сухопутному госпіталі — спочатку молодшим лікарем, а згодом очолив госпіталь і медичну школу. За завданням медичної канцелярії І. А. Полетика в 1761 році приїздить до Києва. В Київській академії він відбирає 55 кращих студентів, які добровільно погодились поїхати на навчання у медичні школи Москви, Петербурга, Кронштадта. Мабуть, саме під час цієї поїздки І. А. Полетика познайомився з положенням карантинів в тогочасній Малоросії і з умовами медичної служби в них, бо, коли наприкінці 1763 року з'явилася вакансія карантинного лікаря у Василькові, відразу ж попросився на це місце. Так, в березні 1764 року він приступив до виконання обов'язків головного прикордонного лікаря і на протязі двадцяти років очолював дуже важливу на той час карантинну службу. Після війни з Туреччиною (1735—1739 рр.) в Росії почали виникати вогнища епідемії чуми, що викликало необхідність створення цілого ряду карантинних застав на турецькому і польському кордонах. На Україні налічувалось шість карантинів, основний і перший з яких було побудовано у 1740 році у Василькові. Всі карантини підпорядковувалися центральному Васильківському карантину, на чолі якого стояв прикордонний карантинний лікар.

Кордон між Росією і Польщею проходив в той час біля сучасного села Митниці, саме в збудованій там митниці збирали з проїжджих мито, що і визначило назву села.

Утримувала карантин Київська губернська канцелярія, а карантинний будинок було віддано на відкуп приватним особам. Цікаво, що за постій в карантині за кожного вола чи коня бралася плата, копійку за добу платили і люди. При заставі знаходилася військова і митна варта.

Приступивши до своїх обов'язків, І. А. Полетика в першу чергу об'їздить усі прикордонні карантинні служби, знайомиться на місцях з медперсоналом і обладнанням. Суворо вимагав від чиновників таможень та відкупників карантинних будинків точного дотримання карантинної інструкції. В цей період за його настійливими вимогами значно розширюється карантинна мережа, збільшується чисельність карантинного персоналу.

До кінця свого життя І. А. Полетика продовжував

працювати у Василькові, беручи одночасно активну участь у роботі Київського карантинного госпіталю. В квітні 1783 року штаб-лікар Васильківського карантину Ф. В. Грабовський повідомив в Київське намісницьке правління про те, що 22 квітня після тяжкої хвороби надвірний радник Іван Андрійович Полетика помер.

С. Д. КОВНІР — ВИДАТНИЙ БУДІВНИЧИЙ

За шістьдесят років плідної діяльності на зодчій ниві С. Д. Ковнір багато що встиг зробити. Але, на превеликий жаль, чимало творінь зодчого безслідно зникло у вирі часу. І ми можемо тільки здогадуватись, який вигляд мала колись та чи інша споруда. Але й те, що залишилося, свідчить: Степан Ковнір був самобутнім талантом, особистістю в будівельній справі.

Народився С. Д. Ковнір у селі Гвоздові. Ще з дитячих років він проявляв цікавість до будівельної справи: виготовляв макети храмів, оборонних споруд. У 1720 році прийшов Степан Ковнір до Києва, «возимел жительство на местечку Печерном во владении лаврском» і, ставши підданим лаври, з великим завзяттям почав навчатися нової справи — будівничої.

Спочатку було важко. Доводилось працювати по шістьнадцять годин на добу. Печерська лавра залучила до будівельних робіт кращих майстрів: Івана Максимовича, Якіма Глинського, Феоктиста Павловського, Стефана Лубенського. Із Західної України прибули Йозеф Білінський, Стефан Стобанський. З Росії приїхав «кам'яного, архітектурного і штукатурного діла майстер Іван Іванов, син Каландін». В Каландіна Степан переймає досвід, працюючи на відбудові Успенського собору. У 1731 році, коли до лаври прибув відомий петербурзький архітектор Йоган Готфрід Шедель, Ковнір потрапив у його розпорядження. В цьому не було випадковості. Шедель мав звести Велику Дзвіницю висотою 96,5 метра — найвищу на той час споруду в Росії. Зрозуміло, що цій будові приділялася найпильніша увага, відбиралися найдосвідченіші майстри. У Шеделя Ковнір пройшов не лише добрий професійний вишкіл, але й перейняв і організаторський досвід.

З 40-х років починається найплідніший період у творчості зодчого. Він будує «ключню», тобто складські приміщення, споруджує трапезну. У 1749 році Ковні-

рове прізвище зустрічається серед будівельників Андріївської церкви в місті Києві.

Найзначніші творіння українського зодчого припадають на період з 1756 по 1770 рік. Степан Ковнір — людина уже в літах, мудра і розсудлива, — був призначений головним будівничим лаври. Його звільнили від усяких монастирських «повинностей». За «оказываемую всегда до обители Киево-Печерской по его мастерству рачительную услугу» і як «весьма погребному человеку» Ковніру виділяють хутір на річці Оріховатці з греблею та млином (теперішній Московський район міста Києва).

Зодчий вкладає свій досвід, вміння, фантазію у будівництво власних споруд. На його хуторі з'являються три будинки з світлицями, винокурня, комори, сараї — все це зручно розміщене, відповідно оздоблене. Та хоч привілегії стосовно нього і були закріплені спеціальним універсалом, Ковнір усе своє життя залишався підданим лаври, тобто кріпаком.

У цей період виростають багато його будов. Це зокрема дзвіниці на Далеких і Близьких печерах, собор Антонія і Феодосія із дзвіницею у Василькові, церква у Китаєві, два яруси дзвіниці Братського монастиря, іконостас церкви Спаса на Берестові тощо.

Зрозуміло, що для виконання унікальних, високомистецьких робіт потрібні були талановиті майстри. Саме таку групу спеціалістів «муровщицького художества», до якої входило до семидесяти чоловік, створив Ковнір. Вони не тільки вміло втілювали в життя задуми головного будівничого, але й докладали свого хисту, створюючи справжні мистецькі споруди. Прикладом цього може служити так звана Ковнірська дзвіниця на Далеких печерах. Невелика за розмірами, вона завдяки архітектурній виразності виглядає велично, вагомо, гармонійно вписуючись в навколишній ландшафт. Таку ж довершеність відчуваєш, стоячи перед собором Антонія і Феодосія у Василькові.

Після семидесяти років життя Ковнір поступово «сходить зі сцени». І причиною тому не тільки його старість. Просто зменшується обсяг будівництва, зокрема в лаврі. Зникають згадки про Ковніра в архівах. Останній знайдений документ датований 1785 роком, коли йому було вже 90 років. Самітня була його старість. До того ж, оскільки він уже перестав бути «потребним человеком», у нього відібрали хутір, греблю, млин, даровані свого часу лаврою. Помер Ковнір у 1786 році.

ГАЛЬПЕРІН-КАМІНСЬКИЙ — ВІДОМИЙ ПЕРЕКЛАДАЧ¹

Біля витоків зближення нашого і французького народів на літературній ниві стояв наш земляк Ілля Данилович Гальперін-Камінський, який народився у місті Василькові 28 березня 1858 року.

Навчався І. Д. Гальперін-Камінський в Одесі і Севастополі, Відні і Парижі, де підвищував освітній рівень на природничому факультеті Сорбонни, друкував чимало робіт у відомих тоді науково-популярних журналах. Згодом редагував журнали «Популярна наука», «Народна медицина», а через деякий час став науковим оглядачем у літературному журналі «Сучасний огляд». Саме в цьому журналі він опублікував свої перші переклади на французьку мову російських авторів.

Живучи в Парижі, він постійно знайомить читачів з художніми творами в перекладі з російської, публікує власні статті. Ним було підготовлено й видано понад 30 томів перекладів Льва Толстого, Достоевського, Тургенева, Гоголя, Гончарова, Салтикова-Шедріна, Гаршина та інших відомих письменників. Завдяки досконалому знанню французької та російської мов, а також високій майстерності відтворення у перекладі художнього слова Гальперін-Камінський посідав серед когорти французьких перекладачів одне з провідних місць. Також він переклав на російську мову твори французьких письменників Прево, Доде, Сарду, Золя та інших.

Гальперіну-Камінському належить ініціатива викладання російської мови у французьких навчальних закладах. В статті «Викладання російської мови у Франції», опублікованій в «Голубому журналі» 22 вересня 1892 року, він доводить, що знання французами російської мови має для них велике значення в багатьох відношеннях — економічному, науковому, літературному. Наприкінці того ж року його було призначено професором лицю Кондорсе. Російська преса тоді повідомляла, що з двох сотень учнів паризьких лицей, які виявили бажання вивчати російську мову, сто двадцять записалося на курс Гальперіна-Камінського.

Досвід першого навчального року настільки виправдав надії ініціатора нового курсу, що міністерство освіти Франції в серпні 1893 року вирішило остаточно

¹ За матеріалами газети «Шлях Ілліча», підготованими В. Яровим.

ввести викладання російської мови до програми обов'язкових занять в середніх навчальних закладах.

Коли ж у 90-х роках минулого століття вирішувалося питання про укладання літературної конвенції між Росією та Францією, делегатом від французьких художніх та видавничих товариств прибув до Росії для переговорів саме він, Ілля Данилович Гальперін-Камінський.

Серед літераторів того часу І. Д. Гальперін-Камінський цінувався як великий знавець російської мови, шанувальник традиції свого народу, чю культуру, мистецтво вміло пропагував за межами Росії.

ДЕКАБРИСТИ І ВАСИЛЬКІВЩИНА

*С. І. Муравйов-Апостол — керівник повстання.—
Нарада в Трилісах.— Васильків у руках повстанців.—
Чернігівський полк вирушає в похід.— Бій між
Ковалівкою і Трилісами.— Поразка повсталих.—
Розправа.— Доля Катерини Вербовської — нареченої
декабриста Сухінова.— Т. Г. Шевченко і
Васильківщина.*

Грудень 1825 року. Царю кинуту виклик. Декабристи готувалися до повстання. Керівники Північного товариства розуміли, що без підтримки своїх соратників з Півдня, які тримали під впливом значні військові сили в 2-й армії, їм буде надзвичайно важко. С. П. Трубецькой в листі до С. І. Муравйова-Апостола повідомляв про підготовку Північного товариства до повстання, ділився думками про необхідність спільного виступу обох товариств.

У ніч на 13 грудня юний прапорщик Іполит Муравйов-Апостол виїхав з листом С. П. Трубецького на Україну.

Сили царизму теж не дрімали. Розгромлено Тульчинську управу Південного товариства, заарештовано П. І. Пестеля, який все ж встиг отримати записку від С. І. Муравйова-Апостола: «Товариство викрите. Якщо хоч один учасник буде взятий, я починаю справу».

Кам'янська управа теж була ослаблена. С. Г. Волконський, командир 1-ї бригади 19-ї піхотної дивізії, мав у своєму розпорядженні лише одного офіцера — члена товариства. Солдати бригади не були готові до рішучих дій. Всі надії покладалися на Васильківську

управу. Її керівник, підполковник С. І. Муравйов-Апостол, бере керівництво повстанням на себе. Проте йому вже загрожує арешт. М. П. Бестужев-Рюмін попереджує свого товариша, що до Василькова прибули два жандармські офіцери з наказом заарештувати братів Муравйових-Апостолів.

Сергій Іванович на це заявив: «Якщо доберуся до батальйону, то живим не візьмуть». 28 грудня в Трилісах він скликає нараду активістів управи: офіцерів А. Д. Кузьміна, І. І. Сухинова, В. М. Соловйова, М. О. Шепілло і вирішує вести повстанців на Ковалівку, де їх чекала гренадерська рота. Надвечір вони об'єдналися і разом вирушили на Васильків.

...Минули Середню Слободу (Він-Стави), Мар'янівку. У Митниці до повсталих приєднався підрозділ М. П. Бестужева-Рюміна. Інші ж полки відмовилися від спільного виступу.

Васильків готувався до бою. З наказу полковника Гебеля і командира батальйону майора С.С. Трухіна були приведені у бойову готовність війська чисельністю в три роти. Посланцям С. І. Муравйова-Апостола — офіцерам Шепілло і Соловйову — не вдалося схилити їх на бік повстанців.

Надвечір 30 грудня авангард повстанського загону на чолі з Бестужевим-Рюмінім і Сухиновим підійшов до Василькова. Ще недавно вірні царю війська перейшли на бік декабристів. Васильків було взято без єдиного пострілу.

П'ять повсталих рот Чернігівського полку вишикувались на Соборній площі. Унтер-офіцери І. Лазикін та І. Корчагін у супроводі взводу гренадерів під командуванням І. Сухинова, В. Тетіна винесли полкові знамена.

Біля тисячі солдатів Чернігівського полку поклялися не складати зброю, допоки Росія не буде звільнена від тиранства і неволі.

Ніч з 30-го на 31 грудня минула в підготовці до походу. С. І. Муравйов-Апостол і М. П. Бестужев-Рюмін відредагували тексти прокламації і відозви до війська і народу. Щоб документ був зрозумілішим для простого люду, вони назвали його «Православний катехіс».

31 грудня об 11-й годині Чернігівський полк зібрався на Соборній площі, готовий до походу: при озброєнні і спорядженні. В цей час до Василькова прибуває прапорщик І. І. Муравйов-Апостол, посланець Північного товариства. Звістка про поразку повстання в Петербурзі не зломилася мужності і рішучості офіцерів.

Після того як «Православний катехіс» був зачитаний військам, полк з вигуками «ура!» вирушив з міста. Надвечір повсталі прибули до Мотовилівки, де наступного дня одержали поповнення — роту під командуванням підпоручика А. А. Бистрицького. Полк стояв у селі до 2 січня 1826 року. Керівники повстання намагалися налагодити зв'язок з місцевим населенням.

Вранці 2 січня полк продовжував похід. Щоб дезорієнтувати урядові каральні війська, вирішили змінити маршрут, повернувши на Білу Церкву. О 16-й годині повстанці були в Пологах, де й залишилися на ночівлю. Вдень 3 січня вирушили в напрямі Ковалівки і Трилісів.

Дізнавшись про напрям руху Чернігівського полку, генерал-майор Ф. К. Гейсмар вишикував у бойовий порядок загін з чотирьох ескадронів кавалерії і двох гармат на висотах між Ковалівкою й Устинівкою. Повстанці не стріляли, розраховуючи на те, що їм вдасться схилити на свій бік послані проти них війська. Але вони помилилися. Коли чернігівці підійшли на двісті кроків до гармат, їх почали розстрілювати. Тяжкопоранений С. І. Муравйов-Апостол з прапором в руках намагався зібрати повсталих, але солдатів охопила паніка. Кавалерійська атака завершила розгром полку.

Жорстоку розправу було вчинено і над повсталими солдатами. На жаль, історія майже не зберегла імен цих мужніх воїнів. Скупі архівні документи свідчать зокрема про те, що 121 солдата було покарано шпідрутенами і заслано на каторжні роботи до Сибіру або переведено для проходження служби до Кавказького корпусу. 805 рекрутів відправлено на Кавказ, 120 позбавлено бойових орденів та медалей, яких вони були удостоєні за мужність і хоробрість під час участі в боях 1812 року.

Історія залишила для нас деякі відомості про долю нареченої поручика Сухинова Катерини Вербовської. Відомо, що родом вона була з села Гребінки. Навчалася в Києві, а на літо приїздила до своїх батьків у Гребінки. Тут вони і познайомилися на квартирі Станіслава Шалацького, давнього приятеля Сухинова, колишнього економіка графині Браницької.

До помістя Вербовських Сухинов часто приїздив у супроводі своїх друзів декабристів. Проводив час у товаристві Сухинова і С. Муравйов-Апостол. Катя нічого не знала про таємні справи Чернігівського полку. Поручик оберігав її від небезпеки.

Новий 1826 рік вони мріяли зустріти разом. Обое з нетерпінням чекали цього дня. Але події круто змі-

нили їх плани і долю. 31 грудня 1825 року поручик Іван Сухинов разом зі своїм командиром повернули зброю проти самодержавства. Закоханим більше не судилося зустрітись...

Дивом врятувавшись під час бою під Ковалівкою, Сухинов пробирається до Гребінок. Шалацькі допомагають йому спорядитися в дорогу, переодягають в цивільне. А згодом вони ж і передали Вербовській листа від нареченого і гудзики, зрізані з його мундира. Зміст цього зворушливого листа зберігся до наших днів: «Люба, незабутня Катюшо! Мені нелегко, ангеле мій, сказати тобі «прощай». Долі бажано було розпорядитися по-своєму. І ось ми розлучаємося назавжди. Безодню, яка виникла між нами, неможливо переступити. Прости мене, любя, що стільки нестерпних хвилин болю спричинив я тобі в цей час. Благаю бога, щоб ти була щасливою, і не суди мене жорстоко. Справа, якій я тепер залишаюсь вірним, не пропаде марно»¹.

Недовго пробув Сухинов на волі. Не здійснив він свого основного задуму — пробратися до Петербурга і вбити царя. Закутий в кайдани, брів з товаришами довгим і тернистим трактом до каторжанського Зорієнтуйського рудника. Минули два важких роки. І ось нарешті Катя отримала вісточку від коханого. А тут ще друзі розповіли про намір мужніх дружин декабристів.

Виникає план будь-що дістатися до Сибіру, розділити долю з своїм Іваном. Вона пише Сухинову листа: «Ось вже другу добу, дорогий мій, я знаходжусь недалеко від тебе. Я вже в Іркутську і, як тільки одержу дозвіл від губернатора, в ту ж мить їду до тебе»².

Губернатор відмовив дівчині. Однак вона вдається до хитрощів і потай їде до Зорієнтуя. Іде з надією, вірою, любов'ю. І не відає, що її судженого вже немає в живих.

Про цей період життя Вербовської ми маємо дещо суперечливі дані. В одних історичних джерелах стверджується, що вже біля острогу візок, в якому їхала Катя, оточила зграя вовків. Однак більше вірогідною вважається друга версія.

У Зорієнтуї другий тиждень не стихала снігова віхола. В один з таких вечорів керуючий рудником відзна-

¹ Бурлачук Ф. Ф. Поручик Чернігівського полку. К.: Радянський письменник, 1988.— С. 64.

² Там же.— С. 103.

чав день народження дружини. Серед запрошених на бал не було лише місцевого лікаря. Нарешті з'явився і він. На запитання гостей відповів, що до лазарету привезли тіло вродливої дівчини. Знайшли замерзлою біля острогу. Ніяких документів при собі не мала. Лише в кишені, в хусточці, знайдено гудзики, такі, як носять офіцери на своїх мундирах.

Минули роки. Височить сьогодні на місці царської шибениці пам'ятний знак з профілями п'яти страчених декабристів. І щоразу, коли проходиш біля цього воістину святого місця, мимоволі згадуються безсмертні рядки з шевченківського «Кобзаря»: «Хвала вам, душі молодії! Хвала вам, лицарі святії! Вовіки-віки похвала!».

Т. Г. ШЕВЧЕНКО І ВАСИЛЬКІВЩИНА¹

Чимало сторінок із біографії Т. Г. Шевченка пов'язано з нашим краєм. Так, навесні 1829 року п'ятнадцятирічний Тарас служив козачком у пана Енгельгардта. Їздив з ним із Вільшани (тепер селище на Черкащині) через Гребінки, Ксаверівку, Васильків на Київ.

Восени того ж року пан Енгельгардт їхав через Васильків і Київ на службу до Вільно і знову брав з собою Тараса.

І ось настав 1843 рік. Після багаторічної розлуки Тарас Шевченко, уже викуплений із кріпацтва, їде із Петербурга на Україну, де, крім інших місць, відвідує і своє рідне село Кирилівку, куди діставався знову ж таки через Васильківщину.

Побував поет у Василькові і у свій другий приїзд на Україну в 1845—1847 роках. Яким було тоді наше місто, довідуємося із газети «Киевские губернские ведомости» від 6 вересня 1846 року: «Настоящее состояние Василькова довольно ничтожно. В нем всего только два каменных дома, улицы немощеные, множество неопрятных деревянных хижин оскорбляют взор путешественника. Церквей в нем 4, из которых 3 каменные, домов вообще 700 с лишним, лавок 52, трактирных заведений 2, питейных домов 33».

¹ За матеріалами газети «Шлях Ілліча», підготованими В. Яровим.

По приїзді в 1845 році до Києва Шевченко відразу ж домагається, аби його прийняли як художника на службу в Археографічну комісію, створену в 1843 році при канцелярії Київського, Подільського та Волинського генерал-губернатора.

Довго вважалося, що Т. Г. Шевченко брав участь в розкопках могили Переп'ятихи біля села Мар'янівки Васильківського району, де основні роботи проводив професор Київського університету М. Д. Іванишев влітку 1845 року. Але, як доводить відомий шевченкознавець П. В. Жур, Шевченко оформився до Археографічної комісії значно пізніше, в кінці листопада 1845 року. І тільки в 1846 році Шевченко разом з М. Д. Іванишевим, художником О. Ф. Сенчило-Стефановським, П. І. Прушинським та іншими виїжджає на розкопки могили Переп'ят, розташованої недалеко від Фастівця Фастівського району. Роботи велися в основному на могилі Переп'ят, але, як стверджує той же П. В. Жур, Іванишев і Шевченко, безумовно, не раз бували тоді і на Переп'ятисі.

Історик М. І. Костомаров у своєму листі до видавця-редактора «Русской старины» М. І. Семеновського писав, згадуючи 1846 рік: «...Я виїхав з Києва в Одесу на морське купання, а Тарас Григорович подався з професором Іванишевим розкопувати якусь могилу. Після повернення з Одеси у вересні я змінив квартиру. Повернувся з своєї поїздки і Шевченко і прийшов до мене на новосілля з подарунком, то був старий, але досить добре збережений череп з розритої могили. Я поставив його в себе на полиці книжкової шафи».

Місто Васильків Т. Г. Шевченко згадує у своїх творах двічі. Описуючи місцевість, де знаходиться хутір, на якому відбуваються всі події, в повісті «Наймичка», Шевченко скаже: «Вся эта долина испещрена разноцветными нивами и уставлена темными могилами, формою и величиною похожими на те могилы, что между Киевом и Васильковом, на Белокняжем поле».

В 1858 році у Нижньому Новгороді Шевченко закінчив свою повість «Прогулки с удовольствием и не без морали», в якій знову згадується Васильків: «На тройке добрых почтовых лошадей я с Трохимом и с чемоданом поутру рано выехал из Киева. До первой станции Веты мы добрались без особых приключений. Вету оставили благополучно. Только как напротив самого Белокняжего поля, не доезжая каплицы или часовни, у левой пристяжной лопнули постромки. Мы думали было на паре

Знахідки часів кам'яного віку та періоду міді-бронзи.
Васильківський краєзнавчий музей

Знаряддя праці, предмети побуту, зброя часів Київської Русі.
Васильківський краєзнавчий музей

Знаряддя праці, одяг жителя Васильківщини кінця XIX — початку XX століття. Васильківський краєзнавчий музей

Знаряддя праці, предмети побуту. Початок XIX століття. Васильківський краєзнавчий музей

Васильківський краєзнавчий музей
Знаряддя праці, предмети побуту. Початок XIX століття.

Васильків у XIX столітті. Поштова листівка

Т. Г. Шевченко і Васильківщина.
Васильківський краєзнавчий музей

Братська могила у центрі міста

ГЕРОЇ РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ

КОНДРА ПА

ЦИМБАКЕНКО ВО

ТАНЕЖДА ПО

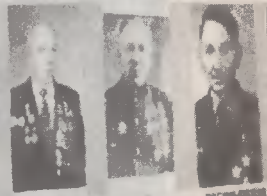
ХВОЯ МО

КУЧЕНКО ПС

КОШАК КВ

СЕРЖАК

КАВАЛЕРИ ТРЬОХ ОРДЕНІВ СЛАВИ

КОШМАК

КОШМАК

КОШМАК

Васильківчани — герої Радянського Союзу. Музей історії комсомолу Васильківщини

С. П. Давидович, І. М. Давидович
Музей історії комсомолу Васильківщини

ВИЗВОЛИТЕЛІ

ІВАНОВ І.

БОРЗОБОГЕБСЬКИЙ С.

ПОНИАРЕНКО В.

МАСЛОВ Ф.М.

ДЗУБА В.

ГУЛЮВ М.

ТОРДОВ Б.

КРАВЧУК М.

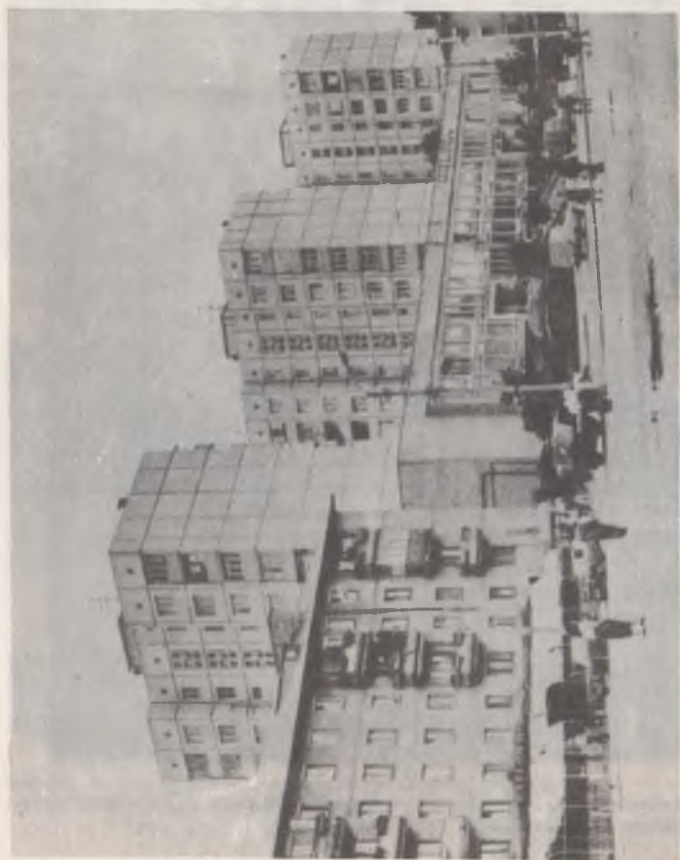

КАСАНИН М.

ГОРЛОВ П.

Вони визволяли Васильківщину. Музей історії комсомолу Васильківщини

Васильків сьогодні

кое-как дотащиться до Василькова. Не тут-то було. Грязь по ступиці, и наша пара ни с места. К счастью нашему, мужик вез лозу для изгороди, мы у него, не без труда, правда, выпросили пару лозин и устроили себе кое-как постромку».

Далі Шевченко згадує, як вони удвох з Трохимом обідали у Василькові фаршированою щукою, добре заправленою перцем, а потім рушили далі. Тільки пізно вночі прибули вони до Білої Церкви.

Слід згадати, що, проживаючи в Києві в 1846 році, Шевченко залишив малюнок, який зберігається нині в Державному музеї поета. Дослідники вважають, що це може бути Васильківський форт, який був розташований на виїзді з Печерської фортеці, там, де пролягає тепер вулиця Цитадельна.

В ПОРЕФОРМЕННИЙ ПЕРІОД

Васильків у II половині XIX століття.— Село Ксаверівка.— Страйк у Саливонках.— Село Гвоздів.— Село Соколівка.— Село Мар'янівка.

У середині XIX століття Васильків став досить великим на той час містечком. У 1858 році тут налічувалось 11 401 чоловік населення, яке займалось переважно хліборобством, чумацьким промислом, дрібною торгівлею. У Василькові було п'ять невеличких тютюнових фабрик, миловарня, пивоварний і два цегельних заводи, а також завод свічок. Щотижня відбувались торги і чотири рази на рік ярмарки. Особливо пожвавився розвиток Василькова у пореформений період. В економіці міста значну роль відігравала вичинка шкір. У 1885 році тут працювали чотири шкіряні та цегельний заводи, миловарня.

Частина населення займалася хліборобством, ремеслами та промислом. У 1881 році в місті було 118 шевців, 113 кравців, 40 гончарів. Широкого розвитку набуло вишивання очіпків.

У Василькові проживало 3068 селян. Малоземельні, які не мали змоги прогодуватися із своїх наділів, ходили на заробітки до Києва, на Донбас, в поміщицькі економії південних губерній. Тільки в 1895 році Васильківська управа видала 550 паспортів. Характерною рисою

економіки Василькова кінця XIX століття була наявність великої кількості дрібних торговців. У 1897 році в місті налічувалося 13 крамниць, 15 рундуків¹, 48 шинків і 7 трактирів.

З розвитком промисловості, ремесла і торгівлі зростало населення Василькова, яке на 1900 рік досягло 18 580 чоловік. Площа міста становила 9 кв. верст. Забудовувалося воно без будь-якого плану. З 2085 будинків лише 30 було цегляних. Надзвичайно непривабливий вигляд мала Кодня — її західна частина, де жила біднота.

У медамбулаторії та невеличкій лікарні на двадцять ліжок, яка містилася в дерев'яному бараці, працювали 4 лікарі і 5 фельдшерів. На низькому рівні була народна освіта. З навчальних закладів тут діяли міське двокласне училище, п'ять чоловічих і одна жіноча школи грамоти, які, звичайно, не могли охопити навчанням усіх дітей шкільного віку.

Село Гребінки. Після другого поділу Польщі і возз'єднання Правобережної України з Лівобережною в складі Російської держави Гребінки ввійшли до Васильківського повіту. Село лишилося у власності графа Браницького.

Населення Гребінок зростало дуже повільно. Якщо наприкінці XVIII століття тут налічувалось 526 жителів, то перед реформою 1861 року — 738. З 323 селянських дворів 122 були піші і тільки 27 мали тягло. За реформою 1861 року селянам Гребінок було наділено для викупу 2234 десятини землі, за яку вони мали заплатити 50 199 крб.

Викупні платежі, які набагато перевищували доходи селян, неминуче вели до зuboжіння і розорення селян. Крім того, безперервно відбувалося дрібнення селянських наділів у зв'язку із зростанням сімей та виділенням нових господарств. Це призводило до збільшення кількості малоземельних і безземельних господарств. З тяглих, що одержали більше землі, виділилась заможна верхівка, яка скуповувала за безцінь наділи сільської бідноти. Великі земельні площі належали пайщиківі та церкві.

В економічному житті Гребінок після реформи важливу роль відігравав цукровий завод, побудований 1873 року. В 1881 році він згорів, але через два роки М. Браницька збудувала новий, продуктивністю 127 тисяч пу-

¹ Рундук — ларьок на базарній площі.

дів цукру за сезон. Робітники працювали на заводі по 12—14 годин на добу. Погано турбувалися тут охороною праці. Лише в грудні 1883 року внаслідок тяжких травм померло 3 чоловіки і кілька покалічено. Жили робітники в заводських казармах по 50—60 чоловік у кімнаті, спали на підлозі, встеленій соломою, або на нарах.

У 60-х роках XIX століття Гребінки стали центром волості, до складу якої в 1900 році входило 10 сіл. За переписом 1897 року в Гребінках налічувалося 659 дворів і 3528 жителів, які займалися головним чином хліборобством. У селі містилась волосна управа, суд, казенна поштова станція, поштово-телеграфне управління. Справжнього лиха завдала Гребінкам пожежа, що сталася 8 червня 1880 року. Внаслідок її згоріла значна частина села.

Село Ксаверівка. У 80-х роках XVIII століття коронний гетьман Ксаверій Браницький назвав його своїм іменем. Це було невеличке поселення. Після возз'єднання Правобережної України з Росією воно ввійшло до Васильківського повіту. Браницькі володіли великою кількістю землі, частину якої здавали в оренду. В 1860 році в селі було 194 господарства. Всього населення було 525 чоловік.

Головною повинністю була панщина — кожен двір повинен був відпрацювати на пана три дні на тиждень. Крім того, поміщик влаштовував толоки, на яких працювали всі селяни. Кріпаки виконували також різноманітні будівельні роботи, охороняли панське майно, пряли, ткали, платили податки натурою або грошми. Після введення інвентарних правил, які мали обмежити панщину, поміщик запровадив так звану урочну систему. Селянам давали роботу на день, з якою реально можна було впоратись лише за 2—3 дні. Непосильним тягарем була панщина для городників, які, працюючи на Браницьких по 3—5 днів на тиждень, майже весь рік не мали часу, щоб заробити собі шматок хліба.

Після реформи 1861 року 61 сім'я городників одержала присадибні ділянки розміром 1000—1500 сажнів, тобто близько 0,5 десятини; 123 піші господарства одержали так званий корінний наділ — 7 десятин (1638 сажнів). 10 тяглових господарств, крім корінного наділу, одержали ще додатковий наділ — 4 десятини (936 сажнів). Згідно з установою, були нараховані викупні пла-

тежі в розмірі 32 523 карбованців, які селяни мали виплачувати протягом 49 років, починаючи з 1 вересня 1863 року. Разом з процентами сума майже потроювалась і становила 95 600 карбованців. Додатковими статтями до установчої грамоти Браницький обмежив права селян на сервітуми¹, чим прирік їх на економічну залежність. Він позбавив жителів села права ловити рибу в ставках, користуватися толокою, вигонами, випасами тощо.

Щоб зовсім позбавити селян сервітних прав, поміщик на початку травня 1880 року запросив землеміра для проведення межовання. В село прибув також мировий посередник. Селяни вимагали провести межові роботи так, щоб за ними залишилися землі, які були у громадському користуванні до реформи 1861 року, але поміщик не допустив цього. Землемір і мировий посередник, боячись розправи ксаверівців, втекли з села. Селяни закликали громади сусідніх сіл: Пінчуків, Мар'янівки, Митниці до спільних дій проти графа Браницького. Організатором виступу був бідняк В. Вільшанський, якому активно допомагали С. Рябуха, Л. Коваленко, Г. Чумак, З. Зінченко.

Васильківський справник та урядник заарештували деяких «бунтівників», але селяни визволили їх. На допомогу поліції поміщик викликав козачу сотню. Селянам, яких зібралось понад 500 чоловік, наказали розійтись. Вони відмовилися це зробити. Тоді у хід пішли нагайки. За розпорядженням київського губернатора, який згодом прибув у Ксаверівку, кілька днів тривали арешти. Тільки 15 червня 1880 року закінчилися межові роботи. Кращі землі залишились у власності Браницьких.

Наприкінці XIX століття у селі було 404 двори. З 2150 десятин землі 1414 належали селянам, 680 — поміщиці і 56 — церкві. Безземельні і малоземельні селяни, кількість яких постійно збільшувалась, змушені були йти в найми до поміщика чи куркулів або шукати заробітку у промислових центрах, поміщицьких економіях південних губерній. Тільки в 1894 році селянам Ксаверівської волості було видано 1320 паспортів терміном від одного місяця до року.

З 1861 року Ксаверівка стала волосним центром. Тут знаходилося волосне управління на чолі з старшиною

---

¹ Сервітуми — право на користування чужим майном в певних долях або обмеження права власника в певних розмірах.

і суд. Староста сільської громади і старшина, яких обирав сход селян, стежили за сплатою податків, виконанням повинностей і повністю залежали від царських чиновників.

Напередодні імперіалістичної війни в Гребінках із 607 господарств 2 були безземельними, 65 мали менше однієї десятини землі, 288 — від однієї до трьох, 58 — від трьох до чотирьох.

З 413 господарств тільки 33 мали коней, 10 господарств володіли 10 й більше десятинами землі. Частина малоземельних і безземельних селян працювала на цукровому заводі, а деякі йшли на заробітки в промислові центри.

Село Глеваха. Перед реформою 1861 року мешканці села з монастирських стали державними. Село Глеваха було центром волості, куди входило 16 населених пунктів. На кінець XIX століття в селі нараховувалося 495 селянських дворів з числом жителів 2345. Землі було 2966 десятин. З них церкві належала 51 десятина, селянам — 1908 десятин.

Село Гвоздів. До 1861 року село належало Києво-Пустинському Миколаївському монастирю. На 1890 рік в селі було 109 дворів, 1353 жителів, церковноприходська школа, три постійних двори, 16 вітряних млинів.

Село Соколівка. До реформи 1861 року жителі були кріпаками графині Браницької, а після реформи — її наймитами. В селі була церковноприходська школа, яка розташовувалась в селянській хаті, де всі 4 класи містилися в одній кімнаті. В селі проживав поміщик Маєвський, який мав 350—370 десятин землі.

Село Мар'янівка. Село було приписано до Ксаверівського повіту. В II половині XIX століття в Мар'янівці було православного населення 1177, римських католиків — 117. В кінці XIX століття село належало пану Яспулбовському. На той час село налічувало 568 дворів і 3009 жителів. Землі було 2334 десятини. З них поміщицьких — 900 десятин, церковних — 32.

*Село Саливонки*¹. На кошти графа Браницького у селі Саливонках було збудовано цукровий завод. У сезон варіння цукру (він тривав 4—5 місяців) завод працював цілодобово. Кожна зміна тривала 12 годин.

За місяць роботи без вихідних Браницькі платили чоловікам по 5—6 карбованців, а жінкам і підліткам — по 3—4. Що ж можна було придбати на ці гроші? Фунт цукру коштував тоді 25 копійок, брус господарського мила — 10—12 копійок. А працювати доводилося в надзвичайно важких умовах — при високій температурі і вологості, при кривдах і відвертих знущаннях панських слугак. Приводом до виступу робітників послужив випадок, коли управитель побив трьох дівчат-підлітків. Бо ті, на його погляд, не досить швидко порались під час прання серветок.

В документах відзначається, що в пральні працювали дівчата-підлітки з 14 років, зовсім голі, прали оті злочасні серветки в сильному вапняному розчині, який безжально роз'їдав шкіру на руках, на тілі. Вони не могли собі дозволити прання в одязі, адже з нього від вапна вже за зміну було б одне шмаття.

Управитель накинувся з кулаками на дівчат, а одну з них, Марусю Дзюбочкіну, почав бити ногами. На плач прибігли робітники, в тому числі і Марусин батько — Петро Дзюбочкін. Тоді розлючений Семякін ухопив дерев'яний кілок і кинувся на батька. Такого зухвальства графського слугаки робітники стерпіти не могли і добряче побили Семякіна. А тоді тридцять робітників на чолі з П. Дзюбочкіним, М. Сафоновим, П. Федоровим, В. Васильєвим та А. Войтенком залишили роботу і оголосили страйк. До них приєдналися ще сорок робітників, що становило вже половину денної зміни працюючих. Робота заводу на певний час була зупинена. Страйкарі поставили перед заводовласниками свої вимоги. Серед них була й така: припинити знущання над робітниками, відмінити рукоприкладство.

У відповідь на вимоги страйкарів заводське начальство 23 грудня 1876 року викликало станового пристава, аби той провів дізнання про зачинщиків страйку. Страйкуючі до пристава не з'явилися. Їх тимчасово прихистили гребінківські жителі. Тоді місцева влада зробила спробу примусити страйкуючих повернутися на завод для допиту, але робітники вчинили опір. За допо-

¹ За матеріалами газети «Шлях Ілліча», підготованими М. Тараном.

могою місцевої поліції зачинщиків страйку було заарештовано. Звістка про арешт товаришів викликала велике обурення серед робітників, які на чолі з М. Курдулевым напали на волосне управління і звільнили заарештованих.

Побачивши свою неспроможність впоратись зі страйкуючими, місцева влада звернулася за допомогою до військового начальства 70-го піхотного полку, який був розквартирований у Гребінках. За допомогою військових було проведено арешти найбільш активних робітників — організаторів страйку: М. Сафонова, В. Устимцева, М. Кравченка та А. Войтенка. Інші активісти втекли. Арештованих було передано до суду, суворо покарано.

Розправа над салівонківськими цукроварами викликала хвилю обурення робітників інших цукрових заводів Київської губернії.

НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Листівки на вулицях нічного міста.— Страйк на заводі Вайсберга.— Революційні події в повіті.

Йшов грудень 1904 року. Країну виснажувала розв'язана царським урядом російсько-японська війна, погіршувалося становище трудящих, бурхливо наростає революційний рух.

В ніч на 11 грудня в поліцейське управління Василькова військовий патруль доставив кілька антиурядових прокламацій, знайдених на вулицях нічного міста.

Начальник Київського губерньського жандармського управління дав розпорядження негайно приступити до проведення дізнання по цій справі. Аж до 17 березня 1905 року тягнулося розслідування. З ніг збилися царські урядовці — губернатор, прокурор Київської судової палати, штабісти військового округу, васильківський справник, але винуватців знайти так і не змогли. Розслідування довелося припинити. А в Росії в цей час уже почалася перша революція — 1905 рік. У Василькові активізується революційна діяльність. З'являються листівки, які закликають робітників до боротьби, посилюється агітаційна робота серед революційно настроєних солдатів місцевого гарнізону. Поліції усе-таки вдається натрапити на слід організаторів цих заходів. Васильківський пристав Юрчак дізнається про місце зустрічі

місцевих соціал-демократів М. Рогового та І. Фарбера з солдатом 27-го драгунського полку, що стояв у Василькові, І. Бондарем, на якій йтиме мова про організацію загального страйку робітників міста і про підтримку його солдатами місцевого гарнізону. Революціонерів схопили. Під час обшуку у них було знайдено листівки.

Проте організованого виступу робітників вже ніщо не могло відвернути. 27 грудня 1905 року починається страйк на найбільшому підприємстві міста — шкіряному заводі Вайсберга. Робітники вимагають збільшення заробітної плати, заборони на звільнення без згоди всіх робітників, людяного ставлення до них з боку адміністрації. Незабаром оголошують страйк 32 робітники ювелірних майстерень. Боячись, що страйк може стати загальним, капіталісти змушені були піти на поступки.

Відлуння революційних виступів робітників Василькова дійшли до сіл.

Село Мала Салтанівка. Батраки Кауфмана відмовилися працювати за низьку плату, вимагали скорочення робочого дня. Ватажком селянського виступу був селянин на прізвище Вовк, який діяв під псевдонімом Степан Решетило.

Село Кодаки. Виступ селян у 1905 році очолили брати Самійло і Левко Проценки, Іван та Мефодій Диптани.

Село Мар'янівка. В архівних документах знаходимо повідомлення про те, що у Васильківському повіті в селі Мар'янівці селяни відмовляються працювати на поміщицьких полях, вимагають підвищення оплати праці, бажаючих працювати не допускають до роботи, а робітників, яких присилають, виштовхують силою. Всюди діють разом, підбурювачів ховають, а при їх виявленні не допускають до арешту. На чолі повсталих селян стояли Данило Чередник та Петро Григоренко. Для придушення повстання було викликано війська.

Село Устимівка. Залізничники цієї станції розповсюджували листівки, створили підпільну групу в складі 14 чоловік, які закликали населення не виходити на

роботу. Управитель викликав загін карателів. Керівників групи Трохима Харитоновича Пруженка і Дмитра Омеляновича Сулиму було заарештовано і заслано до Архангельської губернії.

Село Барихти. Селяни відібрали поміщицькі землі і вирішили розділити їх між собою. Для придушення повстання були викликані війська.

Село Ксаверівка. У 1906 році повсталі селяни спалили всі поміщицькі скирди. Поліції так і не вдалося розшукати організатора цієї акції. У селі з'явилися листівки. Єдність дій селян примусили поміщика Браницького піти на поступки.

Село Гребінки. Жителі села теж вели активну боротьбу проти своїх поневолювачів. В роки першої російської революції часто палали хліби та будівлі поміщиків Бесідовського, Яворського та інших. У своєму повідомленні керівництву місцевий справник повідомляв, що бунтівники відкрито заявляли про своє незадоволення існуючим ладом. Поліція організувала негласний нагляд за ними, завела справи на кількох жителів Гребінок за образливі висловлювання на адресу царя.

Незважаючи на реакцію, революційна боротьба на Васильківщині не припинялася. Так, в 1907 році жандарми проводять обшук у васильківчанина Л. Пітієвського, якого звинувачують в приналежності до РСДРП. В 1908 році повітова жандармерія повідомляє до Києва про діяльність місцевих соціал-демократів Ліщинського та Воловика. Агентурні відомості про діяльність васильківських соціал-демократів продовжують надходити до Києва і в наступні роки. Отож для придушення революційного руху власті змушені були тримати в місті значний репресивний апарат. Так, у складі жандармського управління налічувалося 20 урядників, 134 стражники, 21 сотський та 40 жандармів.

1912 рік ознаменувався рішучим наступом робітників. Лише в Київській губернії відбулося 113 страйків. Для наступних років характерною ознакою є посилення підпільної роботи по підготовці і розгортанню

революційного руху. У місті створюються нові осередки РСДРП, пожевляється агітаційна робота в масах.

На початку березня 1917 року до нашого міста доходить звістка про перемогу лютневої буржуазно-демократичної революції. У ці дні до міста повертається Яків Рудий. Під його керівництвом місцева більшовицька організація значно посилює боротьбу за встановлення на Васильківщині радянської влади. За ініціативою членів організації 25 березня біля Комерційного училища (нині середня школа № 2) було проведено мітинг. Мітингуючі виступили з вимогою негайного припинення війни, запровадження восьмигодинного робочого дня, конфіскації поміщицьких земель. Тут же було організовано збір коштів у фонд прогресивних газет.

14 травня 1917 року в місті відбувається повітовий селянський з'їзд, який прийняв рішення про конфіскацію поміщицьких земель. Таке пожеввлення революційної боротьби викликало занепокоєння губернського комісара Тимчасового уряду. В жовтні 1917 року він звертається до начальника штабу Київського військового округу з проханням прислати війська до Василькова. Проте переможної ходи революції вже ніщо не могло зупинити.

Ось таким неспокоїним, переповненим великих сподівань і виснажливої боротьби виявився цей час. Час передгроззя, коли все гучніше лунав наростаючий гуркіт грому нової революційної бурі. Попереду були перемоги і поразки, успіхи і помилки, радість і сльози, попереду були славні і трагічні сторінки, що стали історією нашої країни.

ЗА ВЛАДУ РАД

Роки громадянської війни та іноземної інтервенції.— Румунський інтернаціональний полк.— Наші земляки — борці за владу Рад.— Встановлення Радянської влади у Васильківському повіті.

В середині 1918 року частини 2-го гвардійського корпусу, що підтримували Радянську владу, ввійшли у наше місто.

Під керівництвом більшовиків у місті почали створюватися органи Радянської влади. Її очолили комісари-більшовики. Працювати доводилося у дуже важких умовах.

Наприкінці лютого місто окупували австро-німецькі загарбники. Вони разом зі своїм ставлеником, гетьманом Скоропадським, встановили у місті свої порядки. Зберігся документ, датований 23 березня 1918 року. В ньому розповідається про звірства окупантів в селі Мархалівці: «Німецькі солдати прийшли в село і почали самовільно брати все те, що їм потрапляло на очі. Кілька жителів села повстали проти свавілля окупантів — вбили одного німецького солдата. Після цього вночі відділок німецьких військ почав палити хати, стріляти людей, які бігли. Людей ловили і били. Після того німці стали забирати все. Обібрали товариську крамницю, забрали у селян коней, вози і інше. Гвалтували жінок, які не встигли втекти з села»¹.

Трудащі міста і району розгорнули активну боротьбу проти окупантів. В «Известиях ВЦИК» від 11 червня 1918 року повідомлялось: «У Васильківському повіті утворилися значні загони, озброєні гвинтівками та кулеметами, які протистоять розпорядженням влади про здачу зброї. Ці озброєні загони в деяких місцях розв'язують справжні бої як з військами гетьмана Скоропадського, так і з німецькими військами. Весь повіт охоплений визвольним рухом. Загони в багатьох випадках озброєні добре».

Після краху німецької окупації в листопаді 1918 року Васильків кілька разів переходив з рук у руки. Спочатку до міста ввійшли війська директорії, трохи пізніше їх змінили частини Червоної Армії, а вже в перших числах 1919 року до міста знову повернулися війська директорії, що відступали з Києва. 19 лютого 1919 року місто перейшло до рук Червоної Армії.

Поступово життя в місті входить у нове русло, почалася підготовка до виборів в Ради. Але 4 квітня 1919 року на Васильків напала банда Зеленого. В місті було не більше 60 червоноармійців і стільки ж членів партії, які мали зброю. Зламавши опір більшовиків, бандити вчинили погром. Загинули майже всі члени ревкому: І. Самотін, М. Коморянський, І. Демченко, М. Плоткін, Г. Головка. 8 квітня червоноармійці вибили банду з міста.

29 квітня 1919 року відбувся I з'їзд Рад Васильківського повіту. З'їзд прийняв рішення «Про організацію Радянської влади на місцях», «По національному пи-

¹ Держархів Київської області.— Ф. р — 1871, оп. 1, спр. 59, арк. 5.

танню», «По продовольчому питанню», «Про допомогу Червоній Армії».

У травні 1919 року було націоналізовано завод Вайсберга, в липні — взуттєву майстерню. Поступово в місті налагоджувалось і культурне життя. Почала видаватись газета «Пролетарії». Було створено вечірні курси для неписьменних.

В боротьбі за встановлення Радянської влади на Україні проявив себе румунський інтернаціональний загін під командуванням Павлова. Загін був сформований у лютому 1919 року в Києві з революційно настроєних румунських робітників і військовополонених трансільванців.

Його організатором і командиром був колишній прапорщик румунської армії, який узяв псевдонім Павлов (на жаль, поки що справжнє його прізвище встановити не вдалося). Загін, який нараховував до сотні бійців, розташувався в Печерській казармі і деякий час ніс гарнізонну службу в Києві. В березні 1919 року загін було переведено до нашого міста. Бійцям було доручено стежити за порядком, охороняти залізничну станцію і ліквідувати банди, що діяли в районі Василькова.

У квітні загін Павлова звільнив місто від банди Зеленого, а в травні — червні — брав участь в боях проти банд Григор'єва. На жаль, подальша доля бійців загону і самого Павлова губиться у вирі подій громадянської війни.

В грудні 1919 року інтернаціональний полк під командуванням Лайоша Гавро, інші частини Червоної Армії звільняють Васильків, а згодом і Київ. У нашому місті знову встановлюється Радянська влада.

У грудні 1919 року у місті було створено ревком, до складу якого ввійшли: більшовик М. Леонтьєв та робітники І. Кобзар і О. Раєв. Знову було націоналізовано завод Вайсберга, відновили свою роботу кооперативні артіль.

В березні 1920 року у Василькові відбулася безпартійна робітничо-селянська конференція, яка виявила підтримку Радянській владі. Але мирне життя трудящих Васильківщини знову було перервано наступом білополяків і петлюрівців, які, діючи спільно, ввійшли в місто на початку травня 1920 року. Але вже в середині червня силами Першої Кінної армії на Васильківщині було відновлено Радянську владу.

Знову було обрано ревком, його очолив комуніст І. Д. Крашевський. Під впливом діяльності ревкому жи-

телі міста проводили тижні допомоги фронту, збирали гроші, коштовності, білизну, теплий одяг. В той час почали створюватися і перші сільськогосподарські артілі.

Гребінки. З радістю зустріло населення Гребінок звістку про повалення самодержавства. В березні 1917 року в селі відбувся мітинг, на якому виступив представник Київського комітету РСДРП. Після мітингу селяни зруйнували пам'ятник царю Олександрю II, що знаходився біля управи, винесли з приміщення портрет царя Миколи II та пошматували його. Наступного дня вони почали розподіляти майно економії та цукроварні.

Радянську владу в Гребінках було встановлено в січні 1918 року, але тривала вона недовго, бо вже в березні село зайняли німецькі окупанти, які стояли в ньому аж до листопада місяця. З серпня по грудень 1919 року село перебувало в руках петлюрівців та денікінців. В грудні 1919 в село ввійшли частини Червоної Армії. Поновили свою роботу органи Радянської влади. Так, Гребінківський волосний ревком очолив житель села бідняк А. Г. Сидоренко, а сільський — О. Ф. Корнієнко. Головну увагу волревком приділяв постачанню продовольством і фуражем Червоної Армії.

Ксаверівка. Радянську владу було встановлено в січні 1918 року, але вже на початку березня село захопили німці та гайдамаки. Лише в лютому 1919 року в селі було відновлено Радянську владу. Обраний ревком очолив О. Я. Тетяноха. В квітні 1919 року в селі проходив волосний сход, на якому було вирішено розподілити поміщицьку землю за принципом подушного поділу — $\frac{3}{4}$ десятини на дорослого і половину норми на дітей до 16 років.

Багато допомагав у роботі ревкому більшовик Добовик. Син бідняка, учасник імперіалістичної війни, георгієвський кавалер III ступенів, він в роки громадянської війни стає комісаром ескадрону Сибірської кавалерійської дивізії, яка в 1919 році вела бої на Васильківщині.

З вересня по грудень 1919 року селом володіли денікінці, в травні — білополяки і лише в червні 1920 року в селі остаточно була встановлена Радянська влада.

танню», «По продовольчому питанню», «Про допомогу Червоній Армії».

У травні 1919 року було націоналізовано завод Вайсберга, в липні — взуттєву майстерню. Поступово в місті налагоджувалось і культурне життя. Почала видаватись газета «Пролетарії». Було створено вечірні курси для неписьменних.

В боротьбі за встановлення Радянської влади на Україні проявив себе румунський інтернаціональний загін під командуванням Павлова. Загін був сформований у лютому 1919 року в Києві з революційно настроєних румунських робітників і військовополонених трансільванців.

Його організатором і командиром був колишній прапорщик румунської армії, який узяв псевдонім Павлов (на жаль, поки що справжнє його прізвище встановити не вдалося). Загін, який нараховував до сотні бійців, розташувався в Печерській казармі і деякий час ніс гарнізонну службу в Києві. В березні 1919 року загін було переведено до нашого міста. Бійцям було доручено стежити за порядком, охороняти залізничну станцію і ліквідувати банди, що діяли в районі Василькова.

У квітні загін Павлова звільнив місто від банди Зеленого, а в травні — червні — брав участь в боях проти банд Григор'єва. На жаль, подальша доля бійців загону і самого Павлова губиться у вирі подій громадянської війни.

В грудні 1919 року інтернаціональний полк під командуванням Лайоша Гавро, інші частини Червоної Армії звільняють Васильків, а згодом і Київ. У нашому місті знову встановлюється Радянська влада.

У грудні 1919 року у місті було створено ревком, до складу якого ввійшли: більшовик М. Леонтьєв та робітники І. Кобзар і О. Раєв. Знову було націоналізовано завод Вайсберга, відновили свою роботу кооперативні артілі.

В березні 1920 року у Василькові відбулася безпартійна робітничо-селянська конференція, яка виявила підтримку Радянській владі. Але мирне життя трудящих Васильківщини знову було перервано наступом білополяків і петлюрівців, які, діючи спільно, ввійшли в місто на початку травня 1920 року. Але вже в середині червня силами Першої Кінної армії на Васильківщині було відновлено Радянську владу.

Знову було обрано ревком, його очолив комуніст І. Д. Крашевський. Під впливом діяльності ревкому жи-

телі міста проводили тижні допомоги фронту, збирали гроші, коштовності, білизну, теплий одяг. В той час почали створюватися і перші сільськогосподарські артілі.

Гребінки. З радістю зустріло населення Гребінок звістку про повалення самодержавства. В березні 1917 року в селі відбувся мітинг, на якому виступив представник Київського комітету РСДРП. Після мітингу селяни зруйнували пам'ятник царю Олександрю II, що знаходився біля управи, винесли з приміщення портрет царя Миколи II та пошматували його. Наступного дня вони почали розподіляти майно економії та цукроварні.

Радянську владу в Гребінках було встановлено в січні 1918 року, але тривала вона недовго, бо вже в березні село зайняли німецькі окупанти, які стояли в ньому аж до листопада місяця. З серпня по грудень 1919 року село перебувало в руках петлюрівців та денікінців. В грудні 1919 в село ввійшли частини Червоної Армії. Поновили свою роботу органи Радянської влади. Так, Гребінківський волосний ревком очолив житель села бідняк А. Г. Сидоренко, а сільський — О. Ф. Корнієнко. Головну увагу волревком приділяв постачанню продовольством і фуражем Червоної Армії.

Ксаверівка. Радянську владу було встановлено в січні 1918 року, але вже на початку березня село захопили німці та гайдамаки. Лише в лютому 1919 року в селі було відновлено Радянську владу. Обраний ревком очолив О. Я. Тетяноха. В квітні 1919 року в селі проходив волосний сход, на якому було вирішено розподілити поміщицьку землю за принципом подушного поділу — $\frac{3}{4}$ десятини на дорослого і половину норми на дітей до 16 років.

Багато допомагав у роботі ревкому більшовик Добовик. Син бідняка, учасник імперіалістичної війни, георгієвський кавалер III ступенів, він в роки громадянської війни стає комісаром ескадрону Сибірської кавалерійської дивізії, яка в 1919 році вела бої на Васильківщині.

З вересня по грудень 1919 року селом володіли денікінці, в травні — білополяки і лише в червні 1920 року в селі остаточно була встановлена Радянська влада.

Мала Салтанівка. Виконуючи рішення II з'їзду Рад, селянський комітет села прийняв рішення про конфіскацію землі орендаря Кауфмана, який орендував її у поміщика Руликівського, з усім реманентом і передати її у безплатне користування жителям села. Для здійснення цього рішення селянський комітет зібрав селян на сход. Було зачитано ленінський Декрет про землю і рішення комітету про поділ землі та майна. Малосалтанівці одностайно проголосували за поділ економії Руликівського.

У 1918 році в селі була створена Рада, яку очолив Павло Кабанець. В тому ж році в селі був створений комбід, до складу якого ввійшли бідняки Семен Вовк, Яків Кандюка, Порфирій Пономаренко та інші. Проте вторгнення німецьких загарбників перервало мирну працю людей. Жорстоких катувань зазнали люди, які брали участь у поділі економії. На село була накладена контрибуція в розмірі 500 карбованців на двір.

У 1920 році в селі був організований комітет незможних селян. До його складу ввійшло 13 чоловік, а головою обрали Матвія Хоменка.

Події 1918—1920 років свідчать, що утверджувалася Радянська влада в складних і суперечливих умовах. Часто влада в місті переходила з одних рук до інших, викликаючи загибель сотень людей, руйнування господарства, нівечення пам'яток історії та культури. Попереду васильківчан чекали роки нелегкої праці по відродженню рідного краю.

ВАЖКІ РОКИ

*Відбудова зруйнованого війною господарства.—
Створення колгоспів.— Голод 1932—1933 років.—
Необґрунтовані репресії радянських людей.*

Після закінчення громадянської війни трудящі Васильківщини активно взялися за відбудову зруйнованого народного господарства. Швидко почав оживати колишній шкірзавод Вайсберга. Якщо у 1920 році завод дав країні 8 тисяч пудів шкіри, то в 1923—100 тисяч пудів.

Дещо повільніше відбудовувалась кооперативна артіль «Шкіряник» та чотири інші дрібні кустарні підприємства. Щоб забезпечити безперервну роботу шкіряників міста, тут було побудовано завод дубильних

екстрактів. Навіть нестача механізмів та продовольства в неурожайному 1921 році не зупинили будівництва. В січні 1922 року завод дав першу продукцію.

Значна частина населення Василькова працювала на держшкірзаводі та інших підприємствах, 200 чоловік займалися кустарним промислом. Для боротьби з безробіттям (в той час на 7-тисяч населення припадало близько тисячі безробітних) у травні 1925 року був створений спеціальний комітет, який відкрив майстерні залізних виробів, пошиття одягу, взуття, залучав безробітних до ремонту шляхів та інших робіт.

Терміново вживались заходи для налагодження медичного обслуговування населення. На початку 20-х років у місті діяла лікарня, де працювали два лікарі і два фельдшери.

Не менш важливим і складним завданням, яке постало перед органами влади, була організація народної освіти й культурно-масової роботи. Обмаль було шкільних приміщень, підручників, палива. Це ставило школу в скрутне становище. Крім того, багато дітей не мали взуття й одягу. В 1922—1923 навчальному році в школах Васильківщини навчалось 559 учнів, тобто третина дітей шкільного віку.

Значна робота проводилась і по ліквідації неписьменності. Товариство «Геть неписьменність», створене у 1923 році, організувало спеціальні гуртки і школи. Культурно-масова робота проводилась у клубах імені Шевченка та імені Леккерта. Тут діяли гуртки художньої самодіяльності, демонструвалися кінофільми, працювали бібліотеки. З ініціативи робітників 4-го шкірзаводу було відкрито клуб.

Характерною особливістю економічного життя Василькова в наступні роки був розвиток кооперації. В 1927 році діяли 4 шкіряні артілі, які згодом об'єднались в артіль імені Першого травня, і кілька товариств: споживче, кооперативно-оренднопозичкове, сільськогосподарське, кредитне та інші. В 1929 році на базі кооперативних об'єднань створено завод «Транспортер», що випускав дрібний сільськогосподарський інвентар.

У ці часи народжується і набуває широкого розвою стахановський рух. На Васильківщині найбільшого поширення він набув на 4-му державному шкірзаводі (нині виробниче шкіряне об'єднання імені Жовтневої революції). Одним із зачинателів руху в районі був робітник цього підприємства Іван Прохватило, який, виступаючи на районному зльоті стахановців першого

листопада 1935 року, сказав: «Наш зольний цех став повністю стахановським. При меншій кількості робітників ми не тільки виконуємо, а й перевиконуємо норми, довівши їх до 150 відсотків. Моя особиста норма — 218 відсотків».

На цьому ж зльоті стахановець заводу «Транспортер» (нині завод холодильників) Мусій Ліпницький розповів, що на обточуванні рольгангових роликів він довів виконання змінних завдань до 220 відсотків.

Комсомолка Є. Заяць стала обточувати 385 загнуток при нормі 185. А комсомолец В. Могила, готуючись до X Всесоюзного та XI Всеукраїнського з'їзду комсомолу, перебив свій власний рекорд — виготовив 500 загнуток. Подвійного виконання норми досягли члени бригади Крехльмана ковалі Хоменко, Калантирський, Чумаченко. А прикладом їм був сам бригадир, досвідчений майстер, який виготовив спеціальний пристрій, що заміняв відразу два процеси: гартування і наплення.

Стахановський рух набув поширення і серед колгоспників району. Виступаючи на районному зльоті, ланкова колгоспу імені Шевченка Н. Верголяс розповіла про досягнення своєї ланки, яка виростила 300 центнерів цукрових буряків з гектара.

Добре відомо було в районі ім'я тракториста Гната Березанського, одного з найкращих працівників МТС. На мотиженні цукрових буряків при нормі 16 гектарів за зміну він рихлив площу до 22, на культивації перевиконував завдання вдвічі.

У ті роки від дорослих не відставали діти. Районна газета «За більшовицькі темпи» видрукувала лист митницьких піонерів С. Коломійця та Г. Пожара «До всіх піонерів бурякосіючих колгоспів району». В ньому пролунав заклик допомогти дорослим у вирощуванні високих врожаїв. Піонери зобов'язалися зібрати 4 центнери попелу і 500 кілограмів курячого посліду.

Гребінки. У 1922 році в Гребінках організувалося кооперативне товариство «Енергія», до якого входило 150 чоловік. Поряд з ним існували сільськогосподарське та кредитне товариства. З 1922 року місцевий цукрозавод виготовляв щороку по 40 тисяч центнерів цукру.

Проте жило населення Гребінок дуже бідно. Більшість сімей мали лише пару чобіт на всіх членів і, за висловлюванням одного гребінківця, «їли картоплю з картоплею».

У 1928 році в Гребінках організуються колгоспи імені Шевченка, «Червоне сяйво», «До кращої долі», «Миць» та інші. В 1938 році в Гребінках створюється МТС, яка мала в своєму розпорядженні 117 тракторів, 30 молотарок та 20 комбайнів, котрі були основною технічною допомогою колгоспникам.

На 1940 рік у Гребінках уже була лікарня на 55 ліжок, дитячий садок, середня та дві початкових школи, районний Будинок культури і бібліотека. Важливу роль у суспільно-політичному житті Гребінок відігравала і районна газета, яка почала виходити з 1935 року.

Соколівка. У 1925 році в селі було створено Товариство по спільному обробітку землі (ТСОЗ), куди ввійшли Г. Ткаченко, М. Слізконос, Л. Синявський. Очолив його М. Слізконос. В 1930 році на базі цього товариства був створений колгосп, який очолив Г. Ткаченко. Пізніше це господарство отримало назву «Крицевий». У 1935—1938 роках у колгоспі вже була своя ферма.

Погреби. На початку 30-х років у селі було створено ТСОЗ. На той час це було вже міцне господарство, яке мало в своєму розпорядженні сівалку, молотарку та культиватори. Разом працювали, разом ділили врожай. В 1928 році у селі створюється колективне господарство, до якого ввійшло 5 сімей. Проте проіснувало воно всього один рік і розпалося через малу кількість робітників, відсутність реманенту. В 1930 році в селі було створено колгосп імені Т. Г. Шевченка, який очолив Х. Г. Моторний. Активістами колгоспного руху на селі були Зосим Грицай, Михайло Коваленко, Семен Хлоп'ячий, Григорій Доброріз та інші. Організувалася в селі і сільська Рада, яку очолив Ф. К. Грицай. У 1932 році в селі було посаджено великий фруктовий сад, організовано кролеферму. Колгосп набрав сили, він об'єднував вже близько 320 господарств. Того ж року колгосп отримав перші трактори, на яких працювали В. Павленко, Х. Кравченко, О. Кравченко та інші. В 1936 році колгосп очолив К. Ф. Приходько, а у 1936—1940 роках він очолював колгосп у Барахтах, потім знову головував у Погребах. В 1939 році в колгоспі було створено свиноферму та птахоферму, до водяного млина було приладнано турбіну, що дало змогу електрифікувати колгоспне виробництво.

Гвоздів. У 1922 році комсомольці села організують комуни «Колос» під керівництвом Є. Г. Мостовенка. Працювали вони на землях церкви та об'єднаних власних наділах. Від рук банди Сьоміна загинув комсомольський ватажок, але справа його знайшла своє продовження. В 1929 році в селі організовується колгосп під назвою «Нове життя», який очолив Л. С. Шпотенко. Колгосп об'єднував до 500 чоловік. Вже тоді славилися його п'ятисотенниці А. Тетянченко, О. Глущенко, за самовіддану працю Л. С. Шпотенко був учасником II Все-союзного з'їзду колгоспників-ударників та ВДНГ СРСР.

Глеваха. Організатором Радянської влади в селі став М. С. Тищенко, який під час громадянської війни був комісаром ардівізіону. Після повернення в село очолив сільську Раду, організував хату-читальню. У 1927 році в селі було створено колгосп, який об'єднав 57 господарств. З 1930 року він носив назву «Новий шлях». Очолив його Ф. С. Кузьменко.

Мар'янівка. У 1930 році у селі було створено колгосп «Плугатар». Очолив його робітник-двадцятип'ятитисячник Денисенко, а першими його членами були М. Ковальська, Ф. Маноха, П. Закревський, Ф. Крамаренко, С. Коваленко та інші. В 1930 році в селі було створено колективне господарство «Жовтень», а пізніше ще одне — «15-річчя РСЧА». В 1934 році всі колгоспи об'єдналися в один під назвою «Вирішальний», який складався з трьох відділків: імені Чкалова (М. К. Король), «Червоний Жовтень» (Г. В. Бацула) та «15-річчя РСЧА». На території села Мар'янівки-2 був створений колгосп під назвою «Ударник», який проіснував як самостійне господарство до 1959 року. Передові ланки колективних господарств під керівництвом М. Тонковид, О. Цибуренко, А. Розумної збирали по 480 центнерів цукрових буряків з гектара.

Ксаверівка. У жовтні 1920 року селяни організували комітет незаможних селян на чолі з П. В. Поштарем. Навесні в селі вже діяла сільська Рада, яка допомогла у створенні початкової школи та медпункту. На 1926 рік діяло кооперативне сільськогосподарське товариство, яке об'єднувало до 70 відсотків селян, діяли також товариство взаємодопомоги, кредитне, по виробленню і збуту цукрових буряків.

У січні 1930 року було створено 4 сільськогосподарські артіль, які потім об'єдналися в одну — імені Ворошилова. Артіль мала 500 гектарів землі, 70 коней і об'єднувала 150 дворів. Крім цієї артілі, було ще дві: імені Будьонного та імені Калініна. В 1939 році колгосп імені Ворошилова був учасником ВДНГ СРСР. В селі функціонувала семирічна школа, сільський клуб, магазин, пошта.

Застуєна. В 1928 році за ініціативою сільських активістів Й. Сокола, О. Неділька, С. Шовтенка, А. Здоренко і М. Білоконь організувалося Товариство по спільному обробку землі. В 1930 році воно переросло в колгосп «Червоний хутір», який очолив Й. Сокіл. Через два роки цей колгосп об'єднався з колективним господарством, яке містилося у Василькові по вулиці Цегельній.

Велику організаторську роботу на селі проводили В. А. Стрілок та Г. К. Руденко. Вже тоді на Васильківщині знали імена передовиків сільськогосподарського виробництва Марії Скурської, Катерини Твердохліб, Мотрі Стрілок.

Устимівка. В 1922 році в селі було створено ТСОЗи під назвою «Сівачі», «Радянська нива», «Праця». Організаторами їх були П. М. Устименко, Л. О. Литвинський та інші. Ці товариства мали в своєму розпорядженні молотарки, а «Сівачі» — ще й водяного млина. Члени товариства обробляли землю спільно, а урожай ділили відповідно до кількості вироблених днів. В 1925 році виникає товариство «Бджола», яке очолив М. Ф. Гуренко, а в 1928 році — «Дружба». У 1930 році всі товариства об'єднуються в колгосп «Більшовик», який в 1933 році розділяється на два великі господарства: «Більшовик» (під керівництвом П. П. Петуха) і «8 Березня» (під керівництвом С. М. Устенка). В 1932 році в селі було відкрито початкову школу, а в 1939 — семирічну.

Шевченківка. Історія села починається з 1928 року. Саме тоді серед необжитого степу виникло три населених пункти: хутір Червоний, село Шевченківка та хутір Червоне Поле. Поселенці — вихідці з навколишніх сіл. В 1930 році тут почали утворюватись колективні господарства. Жителі Червоного об'єдналися в колгосп імені Шевченка, який очолив С. Д. Єременко. Жителі

Шевченківки об'єдналися в колгосп «Друга п'ятирічка» на чолі з К. М. Миненком, а жителі Червоного Поля створили колгосп імені 15-річчя ВЛКСМ, який очолив Л. С. Ясененко. Головою сільської Ради був Ф. К. Волошин.

Митниця. У 1922 році в селі було засновано сільсько-господарську артіль під назвою «Трудова нива». До її складу входило 15 господарств. Проте ця трудова спілка проіснувала недовго. З травня 1924 року митницькі селяни об'єдналися в сільськогосподарську комуну «Надія», куди ввійшло 12 господарств, що налічували 51 людину. Очолив її М. Г. Кознодій. Комунари оселилися на церковній садибі і мали землі з розрахунку 0,82 гектара на одного їдця.

Важко жилося комунарам. На їх ділянках часто робили потрави, підпалювали хліб, крали коней. Проте ентузіасти трималися стійко, зібравши трохи коштів, вони викупили для утримання худоби приміщення під хлів. Велику допомогу надавали робітники 4-го держшкірзаводу. Вони допомагали під час сільськогосподарських робіт, лагодили реманент, а згодом, відремонтувавши на заводі зіпсований електродвигун, засвітили в приміщенні комуни електричне світло. На селі — темінь, а в комуні — світло.

У 1930 році до комуни приєдналися сільськогосподарська артіль «Праця» і ТСОЗ. І весь час на чолі комунарів був Максим Гнатович Кознодій.

Мала Салтанівка. У 1920 році тут утворився комітет незаможних селян, до якого ввійшло 13 бідняків. Очолив новоутворений селянський осередок М. Хоменко. Комітет став організуючим ядром на селі. За його ініціативою створюється каса взаємодопомоги, сільська санітарна комісія, а також театральний та хоровий гуртки. Велику роль відіграли члени комітету у справі ліквідації неписьменності на селі. Цими питаннями відав П. А. Мірошніченко. Він і був одним з організаторів сільської бібліотеки спочатку при школі, а згодом орендували селянську хату.

У 1922 році незаможники П. Кабанець, М. Хоменко та інші створюють ТСОЗ. 1930 року створено колгосп «Вільне життя». Першим його керівником став П. Кабанець. У 1936 році господарство було перейменовано в колгосп імені Куйбишева. За високі врожаї картоплі, яких домоглися протягом 1938—1940 року ланки

М. Штурми, У. Вовк, Т. Білодуб, колектив колгоспу завоював право на участь у ВДНГ СРСР.

Проте 30-ті роки увійшли в історію не лише як роки створення нової промисловості і утворенням колгоспів, вони увійшли в історію небаченим голодом, який забрав десятки мільйонів життів.

Фактично голод почався з 1931 року, а восени 1932 та навесні 1933 він набув масового і найбільш жорстокого характеру. В 1930—1931 роках державі здано весь хліб, вирощений колгоспниками. Трудодні майже не виплачувалися. Селяни існували лише за рахунок своїх присадибних ділянок та власних заощаджень. У 1932 році план хлібозаготівель вже був непосильний для селянства. В окремих місцях він перевищував валовий урожай. Колгоспного хліба не вистачало. І тоді «ударні» бригади поїхали по хатах забирати зерно з селянських комор.

Ось що писала наша районна газета «За більшовицькі темпи» в листопаді 1933 року: «Боротьба за хліб супроводжується розгортанням і загостренням класової боротьби.

А тепер куркульня та її недобитки, корчучись в останній передсмертній агонії, намагаються ще підняти свою голову, чинити опір заходам диктатури пролетаріату.

Куркуль, твердоздавець, підкуркульник розбазарює свій хліб, спроваджує його на ринок, закопує в землю, ховає в соломі, замурує під піччю, в коробках під стріху,— клясовий ворог використовує все, щоб зірвати хлібозаготівлі, не дати хліба робітничій масі та її вартовому — Червоній Армії. Це вимагає від нас пильнувати клясового ворога, викривати його махінації, завдавати йому нещадної відсічі. Для цього пролетарська держава використовує всю зброю пролетарської диктатури».

Наприкінці 1932 року виконання хлібозаготівельного плану вступило в критичну стадію. Але село не могло справитися навіть зі зменшеним планом хлібоздачі. Хліба просто не було. Але власті не вірили не тільки селянам, а й місцевим керівникам, огульно вважаючи їх саботажниками.

З газети «За більшовицькі темпи»:

Митниця: «Село Митниця в справі виконання додаткового хлібозаготівельного плану надто відстає. Так, з 500 центнерів, що потрібно здати, здано лише 56, зокрема одноосібний сектор замість 200 ц виконав 2,6 ц. Де ж причини такого ганебного відставання? Керівники

сілярди, комуни та артілі базікають, що «хліба вже немає» А втім, справа не так. Головне немає масової, роз'ясної роботи».

Крушинка: «Куркульський прихвостень Кияниця зриває план хлібозаготівель. На пленумі він просто заявив: «Немає у нас хліба, і плану ми не можемо виконати».

Велика Бугаївка: «Плану хлібозаготівель у Великій Бугаївці не виконують. Сам голова сілярди Овсяниченко, секретар комсомольського осередку Кучеренко та лікар Чаплигін — ось ті дезертири, що зривають хлібозаготівлі, підтримуючи куркульські балачки про нереальність плану. А лікар Чаплигін — той одверто виявив своє вороже обличчя, заявивши, що до хлібозаготівель треба підійти обережно, щоб, мовляв, не трапилося потім лікувати людей, що можуть заслабнути з голоду»¹.

Після того як у селян повигрібали з хат все до останньої зернинки, вони, щоб вижити, були змушені продавати на базарі своє майно, щоб на виручені гроші купувати в городян хоча б буханець хліба. Але це розглядалося як спекуляція і жорстоко каралося.

Селяни залишилися без нічого. Почався страшний голодомор, якого не знала історія людства. Люди їли все — буряки, кору дерев, трупи тварин, трупи людей. Вбивали і їли людей, особливо дітей.

В нашій районній газеті ми не знайдемо жодного повідомлення про голодомор, але очевидці свідчать².

Василь Каленикович Тромса з села Шевченківки розповідає: «Голод почався весною 1933 року, як посадили картоплю. Але хто ходив у колгосп на роботу, то одержував 200 грамів хліба з різної суміші і раз на день обід. Підтримав багатьох і лісник з Макіївки Войленко, який запрошував з половини косити сіно, а лісництво мало хліб, то ділилося із косарями і годувало їх двічі. А в жнива вродив хліб, то видавали в колгоспі на трудодень по 6 кілограмів. Масово люди не мерли».

Можливо, так і було в одному із сіл-відділків Шевченківки, але центральна її садиба, тобто Степ, яка налічувала 120 хат, після 33-го року мала їх лише 43. Решта вимерла.

¹ Котнюк Ю. Жнива скорботи // Шлях Ілліча.— 1990.— 29 вересня.

² Босак М. Помирало село // Шлях Ілліча.— 1990.— 3 жовтня.

Розповідає 75-річний Семен Минович Баришполь: «Перед тим страшним роком я вчився в Києві, вечорами ходив підробляти на фабрику. Але невдовзі кинув усе і повернувся додому. Почав працювати в колгоспі. Якраз орали, і всім видавали в день по 200 грамів якоїсь перебитої крупи. Мати одержувала їх у коморі, варила куліш — ото й уся їжа. Звичайно, в кого сім'я була велика, куліш не рятував. Працював з нами на оранці Лука Гуйда. Покинув коні і пішов обідати, та більше й не вийшов у поле. Побігли до нього, але знайшли на півдорозі мертвого, навіть додому не дійшов. А в хаті жінка й діти лежали вже пухлі від голоду.

Згодом я вчився у Василькові і щодня ходив додому пішки. І завжди обабіч шляху бачив мертвих, їх згодом підбирали. А коли висохло і ходив полем навпростець, то біля стежок також лежали мертві, аж травою поросли.

Здоровіших посилали копати ями на цвинтарі і звозити із села померлих. Іноді вивозили цілі сім'ї, а ями копали в запас.

Почалося найстрашніше. Помер з голоду Самійло Шапран, а його жінка вбила дитину, порубала, склала в горшки і поставила в піч варити. За цим застали її працівники сільської Ради, хотіли віддати до суду, але вона втекла із села і десь загинула, бо була вже пухла.

Незважаючи на масову загибель людей, продовжувалось розкуркулення. За завданням «зверху» сільські активісти забирали по хатах не тільки зерно, крупи, а й картоплю. Звозили підводою до комори, а тоді машиною — в район. Розкуркулювали за таким принципом: записався в колгосп — не чіпали; не записався, хоч в сім'ї четверо дітей і ні волів, ні корови не мав, — забирали все до нитки. Частину виселяли, а деяких лишали дома, але без сорочки в запас!».

Боротьба куркулів, політика переходу до ліквідації їх як класу «вождем усіх народів» була оголошена ще наприкінці 1929 року. Тож у 33-му, хто ще не був у колгоспі, вважався ворогом.

З цього приводу народ склав іронічні вірші та байки, які швидко поширювалися. В одній з них говориться:

Устань, Ленін, подивися,
До чого ми дожилися:
Зосталася одна хата,
А на хаті — одна лата,
А на латі — один куль
Та й то кажуть, що куркуль.

Особливо постраждали від насильницького голоду Барахти. Тут ще є свідки, які пережили той страшний рік, згадують про нього здригаючись.

Івану Даниловичу Мусієнку тоді було дев'ять років. Ось що він розповів про ті часи: «Наша сім'я жила за Барахтами, на хутірці біля урочища Шкварі. Там осталося 9 хат. Із сім'ї з голоду ніхто не загинув, бо весь рік підтримувала молоком корова. Ми з братом від весни рвали листя з липи, сушили його на комині, потім мати терла і пекла млинці. Суп варили з лободи.

По один бік від нас жив сусід Пакій (чи не Мартиненко). Він мав сина і двох онуків, наших ровесників. Уся сім'я вимерла. Дітей закопали біля рову, а дорослих завезли на цвинтар до спільної ями.

З іншого боку жила сусідка Марія (чи не Мельниченко). Її діти Тарас, Микита, Наталка померли від голоду. Марія дожила до жнив, пішла збирати колоски. Її спіймали, засудили на п'ять років. І з того часу ніхто її не бачив».

Так, красти колективного не можна. 7 серпня 1932 року було прийнято Закон про охорону соціалістичної власності, написаний власноручно Сталіним. Він вводив за крадіжки вищу міру — розстріл з конфіскацією всього майна, а при пом'якшуючих обставинах передбачав заміну страти позбавленням волі не менше як на 10 років. Це інквізиторське мудрування «батька сонця і орла» прозвали «Законом про п'ять колосків».

Парасковія Борисівна Шмагун: «Ті часи я добре пам'ятаю, бо було мені тоді 17 років, ходила в колгосп на роботу.

Село було велике, але вимерло багато, то хати розбирали на дрова. Двори заростали бур'янами у ріст людини. Вулиці перетворювалися на пустки, навіть вдень було страшно ходити.

У колгоспі на роботі давали трохи борошна, терли буряки. Хто їв це, той почувався краще. А хто переходив на корінці, помії, на всяку погань, то пухнув, аж шкіра тріскалась, помирав першим. Ось у нас сусіди Вишні — сім'я велика, то вся й вимерла. А двійко дітей часто заходили, мати давала нам і їм буряків, то й вижили».

До розмови приєднується дещо молодша Оксана Гордіївна Бобик, і спомини стають образнішими: «Для загиблих копали на кладовищі багато широких ям. Трупи звозив Микита Бондар, і за кожний йому видавали 200 грамів хліба (інші говорять, що кілограм, що малоїмовірно). Тож Микита старався звезти до ями не лише

мертвих, а й ще й живих. Назара Кравченка кинув у яму, а той просить не хліба, а закурити. Не дав, не витяг, а він би жив. Довго жив відлюдком Микита, обминали його старі й малі.

Іли і білу акацію. Рвали її цвіт, парили окропом, додавали висівки і пекли оладки. Дехто робив медестики із цвіту живокосту, але той погано діяв на шлунок, часто ставав останнім наїдком.

Найбільш бадьорі їздили в Крижопіль, міняли гору майна на жолуді або висівки з тирсою. Потім варили це на молоці і крізь зуби цідили, спльовуючи тирсу.

Людоїдство ставало майже звичайним явищем. Така собі Марфа (прізвище ніхто не згадає) з'їла свою зовню. Потім почала заманювати із вулиці дітей і їсти їх. Згодом втекла із села і десь загинула.

Омелько Педенко зарубав і з'їв тещу, а що лишилось — викинув у яму. Люди чули, як вона кликала на поміч, але не ризикнули допомогти, щоб не опинитись на її місці. Тоді в селі було якесь безладдя і безвладдя. Якщо крав щось у колгоспі — судили, а до людоїдів боялись ходити навіть із сільради».

Ще страшніші спогади про канібалізм тримає в пам'яті Микола Афанасійович В'юн: «По сусідству з нами жив Тадя Кириленко. Було в нього з другою дружиною двоє дітей, які раптом зникли. Баба мене берегла, бо всі здогадувались, де сусідові діти.

Навесні, коли в лісі зацвіли медівники, малеча внадилась туди, лизала квіти. За дітьми з ножом і кошиком шкандибав дід, але не міг догнати. Тоді баба вдалася до хитрощів, вона заманювала дітей до хати гостинцями, а дід різав, обдирав і носив м'ясо у Васильків на базар. Іноді вдавалось заманити обіцянкою гарячого борщу та відпочинку і якого-небудь дорослого подорожнього. Всіх чекала однакова доля. Багатьох людей вони з'їли і продали на базарі. Коли це розкрилося, Тадя на печі зарізався ножом.

Багато людей з Тростинки ходили через село у Васильків на базар. Одна жінка знесилена впала на дорозі. І тут баба Христя ще з однією помічницею зарубали її сокирою, а серце і печінку вирвали, зварили і з'їли.

Незважаючи на крайню нужду і мор, продовжувалося вигрібання лишків. Яків Трохимович В'юн згадає, як ледве переставляв він ноги від слабості, а ще ж тягав на роботі за собою і коней, бо ті також доходили. По дворах же мела «мітла» — сільські активісти. Се-

Особливо постраждали від насильницького голоду Барахти. Тут ще є свідки, які пережили той страшний рік, згадують про нього здригаючись.

Івану Даниловичу Мусієнку тоді було дев'ять років. Ось що він розповів про ті часи: «Наша сім'я жила за Барахтами, на хутірці біля урочища Шкварі. Там осталося 9 хат. Із сім'ї з голоду ніхто не загинув, бо весь рік підтримувала молоком корова. Ми з братом від весни рвали листя з липи, сушили його на комині, потім мати терла і пекла млинці. Суп варили з лободи.

По один бік від нас жив сусід Пакій (чи не Мартиненко). Він мав сина і двох онуків, наших ровесників. Уся сім'я вимерла. Дітей закопали біля рову, а дорослих завезли на цвинтар до спільної ями.

З іншого боку жила сусідка Марія (чи не Мельниченко). Її діти Тарас, Микита, Наталка померли від голоду. Марія дожила до жнив, пішла збирати колоски. Її спіймали, засудили на п'ять років. І з того часу ніхто її не бачив».

Так, красти колективного не можна. 7 серпня 1932 року було прийнято Закон про охорону соціалістичної власності, написаний власноручно Сталіним. Він вводив за крадіжки вищу міру — розстріл з конфіскацією всього майна, а при пом'якшуючих обставинах передбачав заміну страти позбавленням волі не менше як на 10 років. Це інквізиторське мудрування «батька сонця і орла» прозвали «Законом про п'ять колосків».

Парасковія Борисівна Шмагун: «Ті часи я добре пам'ятаю, бо було мені тоді 17 років, ходила в колгосп на роботу.

Село було велике, але вимерло багато, то хати розбирали на дрова. Двори заростали бур'янами у ріст людини. Вулиці перетворювалися на пустки, навіть вдень було страшно ходити.

У колгоспі на роботі давали трохи борошна, терли буряки. Хто їв це, той почувався краще. А хто переходив на корінці, помії, на всяку погань, то пухнув, аж шкіра тріскалась, помирав першим. Ось у нас сусіди Вишні — сім'я велика, то вся й вимерла. А двійко дітей часто заходили, мати давала нам і їм буряків, то й вижили».

До розмови приєднується дещо молодша Оксана Гордіївна Бобик, і спомини стають образнішими: «Для загиблих копали на кладовищі багато широких ям. Трупи звозив Микита Бондар, і за кожний йому видавали 200 грамів хліба (інші говорять, що кілограм, що малоїмовірно). Тож Микита старався звезти до ями не лише

мертвих, а й ще й живих. Назара Кравченка кинув у яму, а той просить не хліба, а закурити. Не дав, не витяг, а він би жив. Довго жив відлюдком Микита, обминали його старі й малі.

Іли і білу акацію. Рвали її цвіт, парили окропом, додавали висівок і пекли оладки. Дехто робив медестики із цвіту живокосту, але той погано діяв на шлунок, часто ставав останнім наїдком.

Найбільш бадьорі їздили в Крижопіль, міняли гору майна на жолуді або висівки з тирсою. Потім варили це на молоці і крізь зуби цідили, спльовуючи тирсу.

Людоїдство ставало майже звичайним явищем. Така собі Марфа (прізвище ніхто не згадає) з'їла свою зовню. Потім почала заманювати із вулиці дітей і їсти їх. Згодом втекла із села і десь загинула.

Омелько Педенко зарубав і з'їв тещу, а що лишилось — викинув у яму. Люди чули, як вона кликала на поміч, але не ризикнули допомогти, щоб не опинитись на її місці. Тоді в селі було якесь безладдя і безвладдя. Якщо крав щось у колгоспі — судили, а до людоїдів боялись ходити навіть із сільради».

Ще страшніші спогади про канібалізм тримає в пам'яті Микола Афанасійович В'юн: «По сусідству з нами жив Тадя Кириленко. Було в нього з другою дружиною двоє дітей, які раптом зникли. Баба мене берегла, бо всі здогадувались, де сусідові діти.

Навесні, коли в лісі зацвіли медівники, малеча внадилась туди, лизала квіти. За дітьми з ножем і кошиком шкандибав дід, але не міг догнати. Тоді баба вдалася до хитрощів, вона заманювала дітей до хати гостинцями, а дід різав, обдирав і носив м'ясо у Васильків на базар. Іноді вдавалось заманити обіцянкою гарячого борщу та відпочинку і якого-небудь дорослого подорожнього. Всіх чекала однакова доля. Багатьох людей вони з'їли і продали на базарі. Коли це розкрилося, Тадя на печі зарізався ножем.

Багато людей з Тростинки ходили через село у Васильків на базар. Одна жінка знесилена впала на дорозі. І тут баба Христя ще з однією помічницею зарубали її сокирою, а серце і печінку вирвали, зварили і з'їли.

Незважаючи на крайню нужду і мор, продовжувалося вигрібання лишків. Яків Трохимович В'юн згадає, як ледве переставляв він ноги від слабості, а ще ж тягав на роботі за собою і коней, бо ті також доходили. По дворах же мела «мітла» — сільські активісти. Се-

ред них Василь Мартиненко, Микола Пономаренко, Сидір В'юн, Петро Гриненко та інші, які навіть з попелу вигрібали останню картоплину, квасолину, макове зернятко. Забирали і сорочки та інші речі. Але й вони померли з голоду.

Федір Васильович Кривенко та інші очевидці говорять, що думали тоді: вже довіку хліба не їстимуть. Не вірилося в кращі часи.

Голод спричинювало і те, що, крім хлібозаготівель, була ще картоплязаготівля, м'ясозаготівля, примусова грошова позика. Сільське «начальство» ходило по хатах і забирало не тільки хліб, м'ясо і картоплю,— забирали борошно, цукор, сухарі, нитки і навіть ще теплу їжу з чавунців,— все, що потрапляло під руку.

З колективного листа селян до бюро скарг робітничо-селянської інспекції: «...Більше всього пограбовано села такі, як Лосятин, Саливонки, Гребінки. Тисячі пудів забрано і снопами, і зерном, але грошей людям не сплачувано до сього часу. Багато забрано хліба, борошна, м'яса, сала і забрано бригадами, а частину здано до колгоспів, де розбиралося по домах правлінням. За що мучать людей, за що гине худоба? Чи знає історія такий час, який зробила зараз Радянська влада?»¹.

Зі скарги колгоспника Овдієнка П. Ф. з села Лосятин: «Мені не видали в правлінні колгоспу трудодні в період з 1 жовтня по 1 січня. І сказали, що весь трудодневий хліб роздали відстаючим колгоспам, бо їм нема чим сіяти, і за розпорядженням районного начальства ми їм мусим позичати.

Але все це вони брешуть, бо нікуди цей хліб вони не вивозили, а розібрало його наше сільське начальство, пороздавало своїм родичам і попропівало. А колгоспники, що сумлінно працювали, осталися без хліба, сидять голодні і не ходять на роботу»².

Відомий письменник Володимир Тендряков у оповіданні «Хліб для собаки» наводить статистику із щорічника 1935 року «Сільське господарство СРСР»: «Із урожаю 1928 року було вивезено за кордон менше 1 мільйона центнерів зерна, в 1929 році було вивезено 13, в 1930 — 48,3, в 1931 — 51,8, в 1932 — 18,1 мільйона центнерів. Навіть в найголоднішому, 1933 році, в Захід-

¹ Котнюк Ю. Жнива скорботи // Шлях Ілліча.— 1990.— 29 вересня.

² Там же.

ну Європу було вивезено близько 10 мільйонів центнерів зерна». Таку ж статистику наводить і газета «Правда» від 16 вересня 1988 року. Ось як чинив з народом тиран із пишними вусами та хитрою посмішкою. Ось як розправлялися із волелюбним, пісенним, працьовитим українським народом вождеві приплічники — кагановичі та молотови. А з ними і «рідні» лакузи.

Проте гинули люди не лише від голоду, а й від небезпечних репресій. Життя людини нічого не значило в ті роки. Ось одна з таких доль¹.

Сім'я Волошиних — як той рій у вулику. З тією лише різницею, що спати лягали не раніше як опівночі. Трудилися. Придбали молотарку, корову, свиноматку, взяли в оренду у попа шматок землі, побудували нову повітку і клуню. Зажили якщо не багато, то й не бідно.

У 18 років Макар Олександрович одружився. Жили з Анастасією дружно, нажили троє дітей — Петра, Ніну та Володимира.

А тут — колективізація. Дали Волошиним податок. Тону зерна треба було здати державі. Здали, а «батькам» села виявилось цього замало. Додали на податок ще тону.

Того зерна в подвір'ї не було. Але ніхто не хотів і слухати. А ще ж до того Волошини відмовилися вступати до колективного господарства. Думали господарювати одноосібно. І звинуватили Олександра Оникійовича у ворожому ставленні до нового ладу, колективізації.

Темної і сирої осінньої ночі в хату Волошиних постукали. Макар Олександрович відчинив двері. На порозі стояли колгоспні активісти. Прийшли розкуркулювати. Забрали худобу, реманент.

Сім'ю Волошиних постановили вислати з Гребінок. Заголосила Анастасія... Як же це? Куди? Один з активістів відчепив колиску з маленьким Володею, відрізав вервечки та й скрутив ними стривожену матір. А щоб не кричала, заткнув хусткою їй рота, кинув на підлогу. Сюди ж посадили і напівроздягнених дітей.

Холодна ніч проковтнула холодне горе, бо такою ж чорною і недоброю була сама.

...Прибули на станцію Рокитне, де формувався ешелон з виселенцями. Забирали, немов худобу, у вагони і рушили в невідому дорогу. Більше двох тижнів поїзд

¹ Таран М. У журавлиному ключі // Шлях Ілліча.— 1990.— 24 серпня.

ред них Василь Мартиненко, Микола Пономаренко, Сидір В'юн, Петро Гриненко та інші, які навіть з попелу вигрібали останню картоплину, квасолину, макове зернятко. Забирали і сорочки та інші речі. Але й вони померли з голоду.

Федір Васильович Кривенко та інші очевидці говорять, що думали тоді: вже довіку хліба не їстимуть. Не вірилося в кращі часи.

Голод спричинювало і те, що, крім хлібозаготівель, була ще картоплязаготівля, м'ясозаготівля, примусова грошова позика. Сільське «начальство» ходило по хатах і забирало не тільки хліб, м'ясо і картоплю,— забирали борошно, цукор, сухарі, нитки і навіть ще теплу їжу з чавунців,— все, що потрапляло під руку.

З колективного листа селян до бюро скарг робітничо-селянської інспекції: «...Більше всього пограбовано села такі, як Лосятин, Саливонки, Гребінки. Тисячі пудів забрано і снопами, і зерном, але грошей людям не сплачувано до сього часу. Багато забрано хліба, борошна, м'яса, сала і забрано бригадами, а частину здано до колгоспів, де розбиралося по домах правлінням. За що мучать людей, за що гине худоба? Чи знає історія такий час, який зробила зараз Радянська влада?»¹.

Зі скарги колгоспника Овдієнка П. Ф. з села Лосятин: «Мені не видали в правлінні колгоспу трудодні в період з 1 жовтня по 1 січня. І сказали, що весь трудодневий хліб роздали відстаючим колгоспам, бо їм нема чим їсти, і за розпорядженням районного начальства ми їм мусим позичати.

Але все це вони брешуть, бо нікуди цей хліб вони не вивозили, а розібрало його наше сільське начальство, пороздавало своїм родичам і попропивало. А колгоспники, що сумлінно працювали, осталися без хліба, сидять голодні і не ходять на роботу»².

Відомий письменник Володимир Тендряков у оповіданні «Хліб для собаки» наводить статистику із щорічника 1935 року «Сільське господарство СРСР»: «Із урожаю 1928 року було вивезено за кордон менше 1 мільйона центнерів зерна, в 1929 році було вивезено 13, в 1930 — 48,3, в 1931 — 51,8, в 1932 — 18,1 мільйона центнерів. Навіть в найголоднішому, 1933 році, в Захід-

¹ Котнюк Ю. Жнива скорботи // Шлях Ілліча.— 1990.— 29 вересня.

² Там же.

ну Європу було вивезено близько 10 мільйонів центнерів зерна». Таку ж статистику наводить і газета «Правда» від 16 вересня 1988 року. Ось як чинив з народом тиран із пишними вусами та хитрою посмішкою. Ось як розправлялися із волелюбним, пісенним, працьовитим українським народом вождеві приплічники — кагановичі та молотови. А з ними і «рідні» лакузи.

Проте гинули люди не лише від голоду, а й від необгрунтованих репресій. Життя людини нічого не значило в ті роки. Ось одна з таких доль¹.

Сім'я Волошиних — як той рій у вулику. З тією лише різницею, що спати лягали не раніше як опівночі. Трудилися. Придбали молотарку, корову, свиноматку, взяли в оренду у попа шматок землі, побудували нову повітку і клуню. Зажили якщо не багато, то й не бідно.

У 18 років Макар Олександрович одружився. Жили з Анастасією дружно, нажили троє діток — Петра, Ніну та Володимира.

А тут — колективізація. Дали Волошиним податок. Тону зерна треба було здати державі. Здали, а «батькам» села виявилось цього замало. Додали на податок ще тону.

Того зерна в подвір'ї не було. Але ніхто не хотів і слухати. А ще ж до того Волошини відмовилися вступати до колективного господарства. Думали господарювати одноосібно. І звинуватили Олександра Оникійовича у ворожому ставленні до нового ладу, колективізації.

Темної і сирій осінньої ночі в хату Волошиних постукали. Макар Олександрович відчинив двері. На порозі стояли колгоспні активісти. Прийшли розкуркулювати. Забрали худобу, реманент.

Сім'ю Волошиних постановили вислати з Гребінок. Заголосила Анастасія... Як же це? Куди? Один з активістів відчепив колиску з маленьким Володею, відрізав вервечки та й скрутив ними стривожену матір. А щоб не кричала, заткнув хусткою їй рота, кинув на підлогу. Сюди ж посадили і напівроздягнених дітей.

Холодна ніч проковтнула холодне горе, бо такою ж чорною і недоброю була сама.

...Прибули на станцію Рокитне, де формувався ешелон з виселенцями. Забирали, немов худобу, у вагони і рушили в невідому дорогу. Більше двох тижнів поїзд

¹ Таран М. У журавлиному ключі // Шлях Ілліча.— 1990.— 24 серпня.

не зупиняючись летів на північ. Що їли, що пили — годі й говорити.

Холодний і сніжний край зустрів ще одну партію «ворогів» соціалізму. Це був Холмогорськ Архангельської області.

Вся площа перед вокзалом чорніла саннями. Дітей, жінок і стариків садили і везли на поселення, а молодших чоловіків, в тому числі і Макара Олександровича, пересадили на новий поїзд і повезли далі. Сім'ям нічого не сказали.

Крик і стогін полетів над тайгою. А дорога петляла по високому узбережжі Печори. І десь кілометрів за двадцять показалися бараки. Три десятки, нашвидкуруч стулених, прикритих хвоею. Серед бараків — у три поверхи нари, а по кутках — металеві діжки для опалення. Коли запалювали дрова в отих діжках, в бараці ставало жарко і з імпровізованої стелі текла вода: розтавав сніг. Всі ходили мокрі. А коли припиняли топити, то замерзали.

Раз у день привозили хліб, який роздавали стогрармовими шматочками на живу душу. Варити юшку було ні з чого. Почалася епідемія. Особливо серед дітей. Мерли вони, немов мухи. Їх не закопували в землю, а загрибали в сніг. Була пожива для звірини.

У маленького Володі Волошина кір. Знесилений від голоду, в нестерпній гарячці, він лежав ледь живий. Не було сил жити і в старших. Щоб підтримати дітвору, не дати їй померти з голоду, пішла Анастасія Якимівна на станцію міняти хустки на хліб. І зустріла там Івана Тарана, сусіда по Гребінках. Розповіла Іванові про своє горе, про голод. Іван Антонович Таран ще на самісінькому початку колективізації продався і сам поїхав до Архангельська. А це вже повертався додому, в Гребінки.

І тут же, на місці, Іван Антонович вирішує забрати додому старшеньких дітей сусідів. Анастасія спочатку злякалася тієї пропозиції. Але ж хіба краще похоронити їх тут?

Поїзд на Москву о десятій вечора. Часу — обмаль. Не сказала мати нічого дітям. Лише поцілувавши міцно, на ходу вистрибнула з поїзда. А діти всю ніч проплакали за матінкою...

Прибули в Устимівку. А тут уже цвіла весна. Гребінківці не впізнавали в обідраних, виснажених дітях молодше покоління Волошиних. А коли дізналися про те, — гірко плакали над дитячою долею.

Прийняла Петра та Ніну батькова сестра. Трохи

оклигали вони від голоду, а невдовзі повернувся з в'язниці і дід Олександр Оникійович. Іван Таран розповів йому про гірку невістчину долю, і дід поклав за будь-яку ціну забрати її і онука додому.

Документів же у Олександра Оникійовича — ніяких. Як тут бути? Щоправда, знайшлися добрі люди, які потайки підготували йому довідку про те, що він нібито за направленням колгоспу їде в Карелію домовлятися про заготівлю лісу. Довідка, як і годиться, з колгоспною печаткою. Знали б про те енергійні «активісти», не минути б багатьом людям біди.

Прибув дід у Холмогорськ, знайшов табір висланих з України і побачив неймовірне. Люди голодними тінями блукали по бараках. Заледве впізнав Олександр Оникійович невістку і онука. Забрав їх від смерті.

Два місяця добиралися Волошини додому. Нарешті добралися, а жити ніде. В їхній хаті розмістилася колгоспна контора.

Забралися до своєї хати вночі. А на ранок... Хотіли викидати їх геть, але люди не дали. Захистили. Дорогі, щедри душею гребінківці. Так і залишилися в хаті.

Макар Олександрович, довідавшись, що сім'я вже вдома, тікає з засланя додому. Вдень переховується, а вночі приходиться до хати.

Довго так продовжуватись не могло. Зрадинники роду людського були в усі часи, видали Макара Олександровича міліції. Покарання втікачеві — рік в'язниці.

А тут і тридцять третій рік. Повертається додому Макар Волошин і не знає, чи жива ще його сім'я, чи ні.

Та поруч був дід. Він займався виготовленням посторонків, ув'язі і тим заробляв продукти, годував сім'ю.

Працювала в колгоспі і Анастасія, а згодом і Макар. Діти ходили в школу.

Та ось 1937 рік. За доносом якогось «добродія», якому не давала спокійно жити трудолюбива сім'я, Макара Волошина заарештовують як ворога народу. Прямо з поля, де він косив з сином ячмінь. Макар підійшов до сина, міцно поцілував його на прощання і мовив:

— Оце вже, сину, мабуть, і востаннє...

Син заплакав, а батько в супроводі міліціонера довго-довго озирався не недожатий лан, на ясне небо, на сиротливо згорблену постать сина.

Більше не бачили діти свого доброго батька, дружина — люблячого чоловіка, село — трудящу людину.

А діти ще довго були потомками «ворога» народу, терпіли приниження і печаль.

не зупиняючись летів на північ. Що їли, що пили — годі й говорити.

Холодний і сніжний край зустрів ще одну партію «ворогів» соціалізму. Це був Холмогорськ Архангельської області.

Вся площа перед вокзалом чорніла саннями. Дітей, жінок і стариків садили і везли на поселення, а молодших чоловіків, в тому числі і Макара Олександровича, пересадили на новий поїзд і повезли далі. Сім'ям нічого не сказали.

Крик і стогін полетів над тайгою. А дорога петляла по високому узбережжі Печори. І десь кілометрів за двадцять показалися бараки. Три десятки, нашвидкуруч стулених, прикритих хвоєю. Серед бараків — у три поверхи нари, а по кутках — металеві діжки для опалення. Коли запалювали дрова в отих діжках, в бараці ставало жарко і з імпровізованої стелі текла вода: розтавав сніг. Всі ходили мокрі. А коли припиняли топити, то замерзали.

Раз у день привозили хліб, який роздавали стограмовими шматочками на живу душу. Варити юшку було ні з чого. Почалася епідемія. Особливо серед дітей. Мерли вони, немов мухи. Їх не закопували в землю, а зарібали в сніг. Була пожива для звірини.

У маленького Володі Волошина кір. Знесилений від голоду, в нестерпній гарячці, він лежав ледь живий. Не було сил жити і в старших. Щоб підтримати дівчурі, не дати їй померти з голоду, пішла Анастасія Якимівна на станцію міняти хустки на хліб. І зустріла там Івана Тарана, сусіда по Гребінках. Розповіла Іванові про своє горе, про голод. Іван Антонович Таран ще на самісінькому початку колективізації спродався і сам поїхав до Архангельська. А це вже повертався додому, в Гребінки.

І тут же, на місці, Іван Антонович вирішує забрати додому старшеньких дітей сусідів. Анастасія спочатку злякалася тієї пропозиції. Але ж хіба краще похоронити їх тут?

Поїзд на Москву о десятій вечора. Часу — обмаль. Не сказала мати нічого дітям. Лише поцілувавши міцно, на ходу вистригнула з поїзда. А діти всю ніч проплакали за матінкою...

Прибули в Устимівку. А тут уже цвіла весна. Гребінківці не впізнавали в обідраних, виснажених дітях молодше покоління Волошиних. А коли дізналися про те, — гірко плакали над дитячою долею.

Прийняла Петра та Ніну батькова сестра. Трохи

оклигали вони від голоду, а невдовзі повернувся з в'язниці і дід Олександр Оникійович. Іван Таран розповів йому про гірку невістчину долю, і дід поклав за будь-яку ціну забрати її і онука додому.

Документів же у Олександра Оникійовича — ніяких. Як тут бути? Щоправда, знайшлися добрі люди, які потайки підготували йому довідку про те, що він нібито за направленням колгоспу їде в Карелію домовлятися про заготівлю лісу. Довідка, як і годиться, з колгоспною печаткою. Знали б про те енергійні «активісти», не минути б багатьом людям біди.

Прибув дід у Холмогорськ, знайшов табір висланих з України і побачив неймовірне. Люди голодними тінями блукали по бараках. Заледве впізнав Олександр Оникійович невістку і онука. Забрав їх від смерті.

Два місяця добиралися Волошини додому. Нарешті добралися, а жити ніде. В їхній хаті розмістилася колгоспна контора.

Забралися до своєї хати вночі. А на ранок... Хотіли викидати їх геть, але люди не дали. Захистили. Дорогі, щедрі душею гребінківці. Так і залишилися в хаті.

Макар Олександрович, довідавшись, що сім'я вже вдома, тікає з заслання додому. Вдень переховується, а вночі приходить до хати.

Довго так продовжуватись не могло. Зрадиники роду людського були в усі часи, видали Макара Олександровича міліції. Покарання втікачеві — рік в'язниці.

А тут і тридцять третій рік. Повертається додому Макар Волошин і не знає, чи жива ще його сім'я, чи ні.

Та поруч був дід. Він займався виготовленням посторонків, ув'язі і тим заробляв продукти, годував сім'ю.

Працювала в колгоспі і Анастасія, а згодом і Макар. Діти ходили в школу.

Та ось 1937 рік. За доносом якогось «добродія», якому не давала спокійно жити трудолюбива сім'я, Макара Волошина заарештовують як ворога народу. Прямо з поля, де він косив з сином ячмінь. Макар підійшов до сина, міцно поцілував його на прощання і мовив:

— Оце вже, сину, мабуть, і встанне...

Син заплакав, а батько в супроводі міліціонера довго-довго озирався не недожатий лан, на ясне небо, на сиротливо згорблену постать сина.

Більше не бачили діти свого доброго батька, дружина — люблячого чоловіка, село — трудящу людину.

А діти ще довго були потомками «ворога» народу, терпіли приниження і печаль.

не зупиняючись летів на північ. Що їли, що пили — годі й говорити.

Холодний і сніжний край зустрів ще одну партію «ворогів» соціалізму. Це був Холмогорськ Архангельської області.

Вся площа перед вокзалом чорніла саньми. Дітей, жінок і стариків садили і везли на поселення, а молодших чоловіків, в тому числі і Макара Олександровича, пересадили на новий поїзд і повезли далі. Сім'ям нічого не сказали.

Крик і стогін полетів над тайгою. А дорога петляла по високому узбережжі Печори. І десь кілометрів за двадцять показалися бараки. Три десятки, нашвидкуруч стулених, прикритих хвоєю. Серед бараків — у три поверхи нари, а по кутках — металеві діжки для опалення. Коли запалювали дрова в отих діжках, в бараці ставало жарко і з імпровізованої стелі текла вода: розтавав сніг. Всі ходили мокрі. А коли припиняли топити, то замерзали.

Раз у день привозили хліб, який роздавали стограмовими шматочками на живу душу. Варити юшку було ні з чого. Почалася епідемія. Особливо серед дітей. Мерли вони, немов мухи. Їх не закопували в землю, а загібали в сніг. Була пожива для звірини.

У маленького Володі Волошина кір. Знесилений від голоду, в нестерпній гарячці, він лежав ледь живий. Не було сил жити і в старших. Щоб підтримати дитвору, не дати їй померти з голоду, пішла Анастасія Якимівна на станцію міняти хустки на хліб. І зустріла там Івана Тарана, сусіда по Гребінках. Розповіла Іванові про своє горе, про голод. Іван Антонович Таран ще на самісінькому початку колективізації спродався і сам поїхав до Архангельська. А це вже повертався додому, в Гребінки.

І тут же, на місці, Іван Антонович вирішує забрати додому старшеньких дітей сусідів. Анастасія спочатку злякалася тієї пропозиції. Але ж хіба краще похоронити їх тут?

Поїзд на Москву о десятій вечора. Часу — обмаль. Не сказала мати нічого дітям. Лише поцілувавши міцно, на ходу вистригнула з поїзда. А діти всю ніч проплакали за матінкою...

Прибули в Устимівку. А тут уже цвіла весна. Гребінківці не впізнавали в обідраних, виснажених дітях молодше покоління Волошиних. А коли дізналися про те, — гірко плакали над дитячою долею.

Прийняла Петра та Ніну батькова сестра. Трохи

оклигали вони від голоду, а невдовзі повернувся з в'язниці і дід Олександр Оникійович. Іван Таран розповів йому про гірку невістчину долю, і дід поклав за будь-яку ціну забрати її і онука додому.

Документів же у Олександра Оникійовича — ніяких. Як тут бути? Щоправда, знайшлися добрі люди, які по-тайки підготували йому довідку про те, що він нібито за направленням колгоспу їде в Карелію домовлятися про заготівлю лісу. Довідка, як і годиться, з колгоспною печаткою. Знали б про те енергійні «активісти», не минути б багатьом людям біди.

Прибув дід у Холмогорськ, знайшов табір висланих з України і побачив неймовірне. Люди голодними тінями блукали по бараках. Заледве впізнав Олександр Оникійович невістку і онука. Забрав їх від смерті.

Два місяця добиралися Волошини додому. Нарешті добралися, а жити ніде. В їхній хаті розмістилася колгоспна контора.

Забралися до своєї хати вночі. А на ранок... Хотіли викидати їх геть, але люди не дали. Захистили. Дорогі, щедрі душею гребінківці. Так і залишилися в хаті.

Макар Олександрович, довідавшись, що сім'я вже вдома, тікає з заслання додому. Вдень переховується, а вночі приходять до хати.

Довго так продовжуватись не могло. Зрадиники роду людського були в усі часи, видали Макара Олександровича міліції. Покарання втікачеві — рік в'язниці.

А тут і тридцять третій рік. Повертається додому Макар Волошин і не знає, чи жива ще його сім'я, чи ні.

Та поруч був дід. Він займався виготовленням посторонків, ув'язі і тим заробляв продукти, годував сім'ю.

Працювала в колгоспі і Анастасія, а згодом і Макар. Діти ходили в школу.

Та ось 1937 рік. За доносом якогось «добродія», якому не давала спокійно жити трудолюбива сім'я, Макара Волошина заарештовують як ворога народу. Прямо з поля, де він косив з сином ячмінь. Макар підійшов до сина, міцно поцілував його на прощання і мовив:

— Оце вже, сину, мабуть, і востаннє...

Син заплакав, а батько в супроводі міліціонера довго-довго озирався не недожатий лан, на ясне небо, на сиротливо згорблену постать сина.

Більше не бачили діти свого доброго батька, дружина — люблячого чоловіка, село — трудящу людину.

А діти ще довго були потомками «ворога» народу, терпіли приниження і печаль.

Годувальником у сім'ї став Петро Макарович. Само-віддано працював, чесно жив. Первинна комсомольська організація колгоспу імені Шевченка, де він тоді працював, рекомендувала хлопця до комсомольських лав. І ось затвердження в райкомі ЛКСМУ, на бюро. Знайомі обличчя. Є надія, що все минеться.

Та ні. Схоплюється один і випаляє, що ворогам народу в комсомолі робити нічого.

Довго не спав тієї ночі Петро Волошин. Та нічого не вдієш. Продовжував працювати чесно, а розпочалася війна — пішов на фронт. Повернувся з неї інвалідом другої групи. Дума про батька і чоловіка ніколи не покидала сім'ю Волошиних. По війні Анастасія Якимівна поїхала до Москви, щоб хоч якось довідатись про чоловікову долю.

Повернулася без звістки. Лише через 52 роки на адресу Петра Волошина надійшов лист з повідомленням про те, що Макара Олександровича було репресовано за постановою трійки при Київському облуправлінні НКВС УРСР від 11 вересня 1937 року на основі статті 54—10 КК УРСР.

А далі приписка. Указом Президії Верховної Ради УРСР від 16 січня 1989 року «О дополнительных мерах по восстановлению справедливости в отношении жертв репрессий, имевших место в период 30—40-х начала 50-х годов» Волошина Макара Олександровича реабілітовано.

Справедливість перемогла. Але запізно.

ВЕЛИКА ВІТЧИЗНЯНА ВІЙНА ¹

Важкі часи окупації.— Васильківське підпілля.— Наші земляки— герої Великої Вітчизняної війни.— Кавалери солдатського ордена.— Комбриг.— Безстрашний гвардієць-танкіст.— У боях за плацдарм.— У небі над Васильківщиною.— На місці подвигу.— Хоробрий кулеметник.— Ціною життя.— Бій під Шевченківкою.— Герої переправи.— Нічний рейд.— Васильківська ескадрилія.— Патріотичний почин васильківчан.— Васильківщина заліковує рани

Великим випробуванням для всіх радянських людей, горем всього народу стала Велика Вітчизняна війна.

¹ За матеріалами газети «Шлях Ілліча», підготованими П. Барзінським.

Тисячі васильківчан пішли захищати Батьківщину. 7817 з них додому не повернулися.

19 липня 1941 року ворог зайняв Гребінки. В перші ж дні окупації від рук фашистів загинули народний суддя А. Т. Вар'янський, секретар редакції районної газети О. І. Приходько, учасник боротьби за Радянську владу в Гребінках О. З. Волошин. 25 серпня 1941 року фашисти загнали до сарая цукрозаводу 37 жителів. Дорослих розстріляли, а дітей живими закопали в землю. За роки фашистської окупації в Гребінках було розстріляно 84 мирних жителі, а більше 400 відправлено на роботи до Німеччини. 31 липня 1941 року фашисти ввірвалися до Василькова. Знову розстріли, знущання. У вересні вони зігнали на теперішню вулицю Паризької Комуни 105 жителів міста і розстріляли їх. В листопаді 1942 року на Покровському цвинтарі було розстріляно 200, у Ковалівському яру — 106, в Круглику — 50 васильківчан. На станції Васильків-1 знищено 150 поранених радянських бійців.

Жителька нашого міста, колишня підпільниця Г. П. Шевченко згадує: «Одного разу я йшла до Ковалівки, щоб у яру заховати зібрану зброю. Тільки встигла прикопати її — як почула гуркіт автомашин. Причаїлася за деревами. Бачу: зупинилися три вантажних автомобілі. Спочатку з'явилася охорона, яка почала виштовхувати з кузовів жінок в білому одязі. На руках у всіх — немовлята. Це були породіллі з положового будинку. Матерів штовхали автоматами до яру, а дітей фашисти вихоплювали, били голівками об автомобільні шини і кидали в провалля. Матерів розстрілювали. Одна з жінок вчепилася фашистові в горлянку. Та підскочили двоє і закололи її багнетами. Знищивши всіх жінок та дітей, нелюди поїхали».

Під час окупації в місті активно діяло підпілля. В спільних бойових операціях приймав участь Васильківський партизанський загін під керівництвом Дубініна. Підпільники слухали зведення Радянського інформабюро і, ризикуючи життям, несли людям правду про становище на фронтах, добували для партизанського загону зброю, медикаменти. Підпільниці Лілія Павлівна Креховець та її помічниця Аня Король, влаштувавшись на роботу до гебітскомісаріату, зуміли підібрати ключі від складу зі зброєю, що містився на третьому поверсі, і діставали партизанам зброю, патрони, бланки документів.

На рахунку бійців місцевого партизанського з'єднання знищення телефонних кабелів зв'язку Васильків — Фастів та Васильків — Київ, розбиті обози, напади на фашистські гарнізони. В Оленівці вони вчинили напад на німецький гарнізон, звільнили 30 військовополонених, захопили 5 возів з продуктами і роздали населенню. В бою біля Жорнівки звільнили групу молоді, яку вели для відправки в Німеччину.

Вчитель історії Глевахівської середньої школи Михайло Іванович Ковальов та його товариш Михайло Козаков організували підпільну групу. Вони готували напад на жандармерію. Проте в їх організацію затесався провокатор. Фашистам вдалося заарештувати М. Ковальова та А. Козакова. Після жорстоких тортур їх розстріляли.

В Гребінках діяла підпільна організація під керівництвом Тимофія Олександровича Копитіна. Спочатку організація налічувала 14 членів, потім — 40. Здійснивши напад на жандармерію і поліцію, вони звільнили з неволі десятки людей. Наталія Грушевець, яка працювала медичною сестрою, організувала видачу фальшивих довідок про хвороби юнакам і дівчатам, яких мали відправляти до Німеччини.

В партійному архіві Київської області зберігаються матеріали про діяльність у місті Василькові підпільної групи на чолі з Бубновим Павлом Федоровичем. В Гребінках діяли дві підпільні групи — одна на цукровому заводі під керівництвом Копитіна Тимофія Олександровича, а друга — на території МТС. Очолював її Федір Миколайович Тромса.

Підпільні групи діяли також в селі Піски під керівництвом Бортницького Леоніда Федоровича, в селі Лип-Скиток — диверсійна група на чолі з Бондаренком Василем Григоровичем, а в селі Перевіз — на чолі з Гнідобором Андрієм Мойсейовичем. Поблизу міста діяв четвертий батальйон Київського партизанського з'єднання імені Хрушова. Батальйон було сформовано 11 липня 1943 року. До 7 вересня ним керував Дубінін І. Д., потім — Іванніков І. М., начальником штабу був Герой Радянського Союзу Грисюк А. С. В батальйоні нараховувалось 372 бійці. Загін проводив бойові операції на окупованих територіях Васильківського, Фастівського, Бишівського та Макарівського районів.

Наші земляки — герої Великої Вітчизняної

Кирило Якимович Кошман. Закінчивши ФЗУ, селянський хлопчина з Великої Бугаївки залишився працювати в Києві. З початком Великої Вітчизняної війни добровільно пішов у діючу армію. Бойовий шлях починав на Калінінському фронті, закінчив його в Чехословаччині. І все в одному 376-му стрілецькому полку 220-ї стрілецької дивізії на посаді політрука роти, парторга полку, заступника командира полку по політчастині.

Полум'яним словом офіцер підіймав бойовий дух солдатів, особистим прикладом показував, як треба знищувати ворога. Так було під Ржевом, коли політрук Кошман повів за собою бійців і знищив ворожий дзот. Так було і в селі Пустощі, де в організованій ним атаці було знищено факельники і з палаючого приміщення врятовано 273 приречених на смерть невільників. Під Ярцевом, будучи пораненим, особисто знищив 9 гітлерівців, разом з ординарцем захопив у полон 13 ворожих солдатів.

З липня полк першим увірвався у Мінськ. У передовому загоні був капітан Кошман. А потім — кровопролитні бої за утримання і розширення плацдарму в районі міста Гродно. У листівці, присвяченій К. Я. Кошману, повідомлялось, що в боях за Німан він знищив майже 200 гітлерівців.

За мужність і відвагу, виявлені в боях за звільнення Білорусії і боях за Дніпро, Березіну і Німан, Кирило Якович Кошман у січні 1945 року удостоєний звання Героя Радянського Союзу. Нагороджений він і багатьма орденами і медалями.

Павло Андрійович Кондира. З великою радістю зустрів юнак воїнів-визволителів, а вже наступного дня одягнув солдатську форму. З однополчанами визволяв від фашистів Гребінки, Устимівку, Сквиру, Тарашу та інші населені пункти.

Вилікувавшись після поранення, П. А. Кондира потрапляє в прославлений Кантемирівський танковий корпус, де його призначають командиром кулеметної обслуги. Хлопець швидко відзначився в боях. За участь в боях під Бродами П. А. Кондира був нагороджений орденом Леніна. А звання Героя Радянського Союзу Павло Андрійович удостоєний за вміло проведену операцію

На рахунку бійців місцевого партизанського з'єднання знищення телефонних кабелів зв'язку Васильків — Фастів та Васильків — Київ, розбиті обози, напади на фашистські гарнізони. В Оленівці вони вчинили напад на німецький гарнізон, звільнили 30 військовополонених, захопили 5 возів з продуктами і роздали населенню. В бою біля Жорнівки звільнили групу молоді, яку вели для відправки в Німеччину.

Вчитель історії Глевахівської середньої школи Михайло Іванович Ковальов та його товариш Михайло Козаков організували підпільну групу. Вони готували напад на жандармерію. Проте в їх організацію затесався провокатор. Фашистам вдалося заарештувати М. Ковальова та А. Козакова. Після жорстоких тортур їх розстріляли.

В Гребінках діяла підпільна організація під керівництвом Тимофія Олександровича Копитіна. Спочатку організація налічувала 14 членів, потім — 40. Здійснивши напад на жандармерію і поліцію, вони звільнили з неволі десятки людей. Наталія Грушевець, яка працювала медичною сестрою, організувала видачу фальшивих довідок про хвороби юнакам і дівчатам, яких мали відправляти до Німеччини.

В партійному архіві Київської області зберігаються матеріали про діяльність у місті Василькові підпільної групи на чолі з Бубновим Павлом Федоровичем. В Гребінках діяли дві підпільні групи — одна на цукровому заводі під керівництвом Копитіна Тимофія Олександровича, а друга — на території МТС. Очолював її Федір Миколайович Тромса.

Підпільні групи діяли також в селі Піски під керівництвом Бортницького Леоніда Федоровича, в селі Лип-Скиток — диверсійна група на чолі з Бондаренком Василем Григоровичем, а в селі Перевіз — на чолі з Гнідобором Андрієм Мойсейовичем. Поблизу міста діяв четвертий батальйон Київського партизанського з'єднання імені Хрушова. Батальйон було сформовано 11 липня 1943 року. До 7 вересня ним керував Федор І. Д., потім — Іванніков І. М., начальником штабу був Герой Радянського Союзу Грисюк А. С. В батальйоні нараховувалось 372 бійці. Загін проводив бойові операції на окупованих територіях Васильківського, Фастівського, Бишівського та Макарівського районів.

Наші земляки — герої Великої Вітчизняної

Кирило Якимович Кошман. Закінчивши ФЗУ, селянський хлопчина з Великої Бугаївки залишився працювати в Києві. З початком Великої Вітчизняної війни добровільно пішов у діючу армію. Бойовий шлях починав на Калінінському фронті, закінчив його в Чехословаччині. І все в одному 376-му стрілецькому полку 220-ї стрілецької дивізії на посаді політрука роти, парторга полку, заступника командира полку по політчастині.

Полум'яним словом офіцер підіймав бойовий дух солдатів, особистим прикладом показував, як треба знищувати ворога. Так було під Ржевом, коли політрук Кошман повів за собою бійців і знищив ворожий дзот. Так було і в селі Пустощі, де в організованій ним атаці було знищено факельники і з палаючого приміщення врятовано 273 приречених на смерть невільників. Під Ярцевом, будучи пораненим, особисто знищив 9 гітлерівців, разом з ординарцем захопив у полон 13 ворожих солдатів.

З липня полк першим увірвався у Мінськ. У передовому загоні був капітан Кошман. А потім — кровопролитні бої за утримання і розширення плацдарму в районі міста Гродно. У листівці, присвяченій К. Я. Кошману, повідомлялось, що в боях за Німан він знищив майже 200 гітлерівців.

За мужність і відвагу, виявлені в боях за звільнення Білорусії і боях за Дніпро, Березіну і Німан, Кирило Якович Кошман у січні 1945 року удостоєний звання Героя Радянського Союзу. Нагороджений він і багатьма орденами і медалями.

Павло Андрійович Кондира. З великою радістю зустрів юнак воїнів-визволителів, а вже наступного дня одягнув солдатську форму. З однополчанами визволяв від фашистів Гребінки, Устимівку, Сквиру, Тарашу та інші населені пункти.

Вилікувавшись після поранення, П. А. Кондира потрапляє в прославлений Кантемирівський танковий корпус, де його призначають командиром кулеметної обслуги. Хлопець швидко відзначився в боях. За участь в боях під Бродами П. А. Кондира був нагороджений орденом Леніна. А звання Героя Радянського Союзу Павло Андрійович удостоєний за вміло проведену операцію

в Карпатах. Танкістам необхідно було захопити Дуклінський перевал і розвивати наступ на Чехословаччину. Спочатку треба було знищити ворожий опорний пункт. Через погану погоду авіація діяла малоефективно. Група сміливців, озброєних вибухівкою і гранатами, на чолі з Кондирою вдосвіта дісталася до населеного пункту. Гармати закованих в землю «пантер» і «тигрів» перекидали шлях до перевалу. Вдень німці готували техніку. Гвардійці, пильно стежачи за всім, вивчали систему оборони. Вночі безшумно зняли варту, по сигналу підірвали всі шість танків. Розвідники зав'язали бій. Коли гітлерівцям надійшло підкріплення на 20 автомашинах, сміливці відійшли на висоту. Незабаром з'єднались зі своїм батальйоном. У цьому бою Кондиру було поранено.

Василь Федорович Цимбаленко. Чорним смерчем ввірвалася війна в життя хлопця з Малої Бугаївки, молодого робітника одного з київських заводів. Не міг стояти осторонь всенародної боротьби, зразу подав прохання направити на фронт. У липні вже приймав присягу. Навідник гармати в боях відзначався сміливістю, рішучістю, витримкою. Ці властивості закріпили командири. Згодом його послали на навчання до військового училища.

Молодий лейтенант зарекомендував себе вмілим командиром. В одному з боїв на Смоленщині восени 1943 року, коли батальйон не міг виконати завдання, Цимбаленко провів свій підрозділ через болото, через річку і вдарив по ворогу з флангу і тилу. Батальйон успішно форсував річку.

Потім були бої за визволення Білорусії. В операції «Багратіон» старший лейтенант командував ротой, яка за кілька годин захопила станцію Шуміліно і перерізала залізницю Вітебськ — Полоцьк. Рота Цимбаленка однією з перших, використовуючи підручні засоби, переправилась через Західну Двіну і атакувала ворога. Надвечір батальйон захопив два населених пункти і відрізав гітлерівцям шлях до відступу. Прагнучи вирватись із кільця, фашисти десятки разів атакували батальйон. На ділянку оборони роти старшого лейтенанта німці кинули численний загін піхоти при підтримці танків. Бійці відсікли вогнем піхоту, танки знищували з ПТР і гранатами. На третій день безуспішних контратак ворог здався.

За цю операцію В. Ф. Цимбаленку присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Микита Федорович Хвоя. Перше бойове хрещення глевахівець М. Ф. Хвоя одержав у боях з японськими самураями на Халхін-Голі. За успішно проведені бойові операції командира ланки Хвою було нагороджено орденом Червоного Прапора. Найбільшим випробуванням стала Велика Вітчизняна війна. На другий день нападу фашистської Німеччини на нашу країну Микита Федорович вже бомбив танкові колони.

Штурман авіаційного полку капітан Хвоя, успішно бив ворога в Сталінограді, на Курській дузі, на Дніпрі, в районі Дніпропетровська.

94-й гвардійський штурмовий полк майора Хвої брав участь в боях за Сандомирський плацдарм, у Вісло-Одерській операції, в розгромі фашистського літва. Лише в боях за Берлін полк зробив 888 бойових вильотів.

За вмиле керівництво діями полку, особисту сміливість, рішучість у боях Микиті Федоровичу Хвої присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Петро Олексійович Понежда. Нелегкими фронтовими шляхами пройшов старшина. Не раз був поранений, після видужання знову повернувся в стрій. Золотою Зіркою Героя відзначений за мужність і відвагу, виявлені в боях за Дніпро.

Після боїв на Курській дузі 72-га гвардійська стрілецька дивізія продовжувала наступ і вийшла до берегів Дніпра на Дніпропетровщині. На світанку 25 вересня 1943 року група розвідників на чолі з Понеждою переправилась через річку з завданням розвідати передній край противника. Три доби група передавала цінні дані командуванню, забезпечила переправу розвідроту. При підтримці артилерії розвідрота атакувала німців. Група Понежди обійшла ворога з тилу і зав'язала рукопашний бій. Старшина застрелив трьох гітлерівців, але і його було поранено. Ворог почав відступати. Понежда разом з командиром розвідроту вихопив з рук німця кулемет і продовжував вести вогонь. Три рази одержав Петро Олексійович у цьому важкому бою на плацдармі.

Вилікувавшись, старшина знову повернувся на фронт.

Павло Семенович Кітченко. В роки Великої Вітчизняної війни він був танкістом. Любили і поважали свого командира взводу, а потім роти танкісти. І коли на Дніпрі в районі Кременчуга склалося загрозливе становище, не дивлячись на переважаючі сили противника, танкісти вистояли і перемогли. За цей бій Павло Семенович удостоєний звання Героя Радянського Союзу.

Микола Лук'янович Бурка. Командир кулеметної роти 836-го стрілецького полку 240-ї стрілецької дивізії М. Л. Бурка в числі перших переправився через Дніпровосени 1943 року і в запеклих, жорстоких боях відстоював плацдарм. За виявлений героїзм удостоєний звання Героя Радянського Союзу.

Кавалери солдатського ордена

Серед державних нагород орден Слави єдиний по праву називається солдатським, на фронті його ще називали окопним. Бо ним у роки війни нагороджувалися тільки солдати, сержанти і старшини, а в авіації — молодші лейтенанти. Орден має III ступені. За виявлену мужність і відвагу воїну вручали орден Слави III ступеня, при повторенні подвигу — II ступеня і тільки після цього сміливець міг бути відзначений орденом Слави I ступеня.

Іван Сергійович Тонковид. Родом з Митниці. Війну почав у серпні 1941 року, а закінчив у травні 1945-го в Берліні. Виганяв фашистських загарбників з Північного Кавказу, Польщі, брав участь у Керченській десантній операції. Командир відділення полкової розвідки, помічник командира взводу армійської розвідки. Старший сержант. Приводив «язика» під Моздоком, Харковом. Переправившись з групою товаришів на Керченський півострів, захопив панівну висоту і кілька днів утримував її, поки не підійшли наші війська. Під час цієї операції двічі викликав вогонь на себе. Брав участь у визволенні Львова, Варшави, де теж захопив чотирьох «язиків». За Одером збив фашистського літака і підбив п'ять ворожих танків.

Васильєв Петро Михайлович. Народився в селі Порадівцях. На фронті був телефоністом. Не раз під кулями з'єднував дротині, тягнув кабель, а траплялося — водив бійців в атаку. Відзначився в боях під Білою

Церквою, де не тільки не допустив втрати зв'язку, а першим увірвався до гітлерівського окопу і знищив автоматною чергою десяток фашистів. Прокладаючи телефонну лінію в Карпатах, розгромив двоє замаскованих ворожих кулеметних гнізд.

Одного разу під Будапештом їх батальйон, потрапивши під натиск ворожих танків, почав відходити. Васильєв, залишивши телефонний апарат, кинувся до протитанкової рушниці і підбив два танки. Приклад телефоніста вселив віру у радянських бійців, вони пішли в атаку. Ворога було зупинено.

Іван Корнійович Возний. Родом з села Порадівки. Був сапером. Під ворожим вогнем навів не одну переправу, не одну сотню мін знешкодив, а коли ускладнювалася обстановка, з гвинтівкою в руках йшов у бій.

І. С. Тонковид, І. К. Возний та П. М. Васильєв удостоєні ордена Слави трьох ступенів.

Серед уродженців і жителів нашого району понад сто фронтовиків були нагороджені орденом Слави III ступеня, десять — II ступеня. Це Михайло Григорович Бабій, Василь Петрович Соцький і Павло Тимофійович Ториський з Василькова, Володимир Петрович Бабенко з Ковалівки, Сергій Терентійович Бортницький зі Здрівки, Василь Іванович Бойко з Бугаївки, Федосій Андрійович Мазуренко з Митниці, В'ячеслав Якович Проценко з Дібровки, Яків Микитович Семенець з Тростинки, Петро Устимович Устенко з Кодаків.

Комбриг

У центрі Василькова, у міському скверіку, серед зелених дерев вічним сном спить один з прославлених героїв Великої Вітчизняної війни. На гранітному пам'ятнику з барельєфом короткий напис: «Двічі Герой Радянського Союзу гвардії полковник Олександр Олексійович Головачов».

Це його гвардійці з 23-ї мотострілкової бригади разом з танкістами 6 листопада 1943 року визволили наше місто від фашистської нечисті. Вдячні васильківчани ім'я героя увіковічили в назві однієї з вулиць, його присвоєно міській середній школі № 1. Сотні експонатів зібрано в шкільному та краєзнавчому музеях про славний шлях бригади та його комбрига.

Випробування вогнем молодий командир пройшов у

фінській кампанії. На світанку 22 червня 1941 року капітан Головачов очолив полк і організував бій з фашистськими танками, які йшли від кордону. Одного з них особисто підбив гранатою. Гіркі шляхи відступу. Потрапивши в оточення, пробрався на рідну Брянщину, де став начальником штабу партизанського загону. При злитті з наступаючими частинами Червоної Армії Головачова призначають командиром 52-ї механізованої бригади. У складі 3-ї гвардійської танкової армії ця бригада пройшла з боями шлях від Харкова до Берліна та Праги, стала 23-ю Васильківською ордена Леніна та двічі Червонопрапорною ордена Суворова II ступеня мотострілецькою бригадою. А її командир нагороджений двома Зірками Героя, трьома орденами Червоного Прапора, двома орденами Суворова II ступеня, орденом Червоної Зірки.

Комбриг загинув в боях під Берліном за два місяці до Перемоги.

БЕЗСТРАШНИЙ ГВАРДІЄЦЬ-ТАНКІСТ

У міській середній школі № 7 зібрано матеріали, присвячені двічі Герою Радянського Союзу Семену Васильовичу Хохрякову, командир батальйону прославленої 54-ї гвардійської бригади. Це їй за визволення нашого міста було присвоєно почесне звання «Васильківська».

Бойовий гарт молодий політрук-танкіст здобув у боях на Халхін-Голі. Початок Великої Вітчизняної війни зустрів у Західній Білорусії. П'ять діб мужньо захищали радянські війська Барановичі. Та сили були нерівні. Місто довелося залишити. Майже два тижні виводив Хохряков свій підрозділ з оточення. Бої на Калінінському фронті збагатили танкіста досвідом. Після важкого поранення знову воював. Закінчивши Вищу офіцерську бронетанкову школу, восени 1943 року став комбатом 54-ї танкової бригади.

Не довелося дожити відважному комбату до світлого дня Перемоги. У тридцять років він загинув на підступах до Берліна.

У боях за плацдарм

Старший лейтенант Петро Леонтійович Лещенко пильно вдивлявся в нічну темінь Дніпра, де крізь спалахи розривів снарядів пливли його сміливці на протилежний берег. Здавалось, хвилини тягнулися вічність. Нарешті серед ночі яскраво спалахнула умовна ракета. Старший сержант П. Р. Нефедов повідомляв, що «п'ятачок» берега захоплено.

— Вперед! — подав команду командир роти, стрибаючи в перший же човен. Підмога надійшла вчасно. Сміливим ударом воїни потіснили передній край оборони німців метрів на 300. Цілий день відбивали намагання німців скинути роту у воду. Наступної ночі переправився батальйон В. А. Сави, а через добу весь полк.

За захоплення і утримання плацдарму, виявлену мужність і відвагу багатьох воїнів 240-ї стрілецької дивізії було нагороджено орденами і медалями, а старшому сержанту П. Р. Нефедову, старшому лейтенанту П. Л. Лещенку, капітану В. А. Саві було присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Петро Леонтійович Лещенко загинув при визволенні села Великої Вільшанки.

Хоробрий кулеметник

167-ма Сумсько-Київська дивізія після визволення столиці України продовжувала переможний наступ на південь. Її шлях пролягав і по території нашого району, зокрема через Митницю, Мар'янівку, Ксаверівку.

У складі дивізії хоробро бився з ворогом командир кулеметної обслуги 615-го стрілецького полку молодший сержант Микола Петрович Гольченко. В одному з боїв Герой Радянського Союзу Микола Гольченко був тяжко поранений. У госпіталі у Василькові він помер. Похований у міському сквері у центрі Василькова.

Ціною життя

Курська дуга. Влітку 1943 року тут у відкритому бою вперше зіткнулися армади бронемашин.

На одній з ділянок фронту чотири тридцятьчотвірки цілу добу стримували натиск 40 фашистських танків і піхоти. Земля стогнала від розривів снарядів, авіабомб і мін. Атаки одна за одною накочувалися з різних боків. Уміло маневрував своїм танком, вів прицільний во-

гонь дев'ятнадцятирічний лейтенант Вольдемар Шаландін. Його екіпаж знищив три ворожих танки, кілька гармат, до сорока фашистів. Ціною власного життя гвардійці відстояли висоту. За цей подвиг Вольдемару Сергійовичу Шаландіну було присвоєно високе звання Героя Радянського Союзу. У районному центрі Яковлеві йому споруджено пам'ятник. Це ім'я дороге і васильківчанам, адже Вольдемар кілька років навчався у міській середній школі № 1.

У небі над Васильківщиною

Ворог не міг змиритися з втратою Києва, жорстоко протистояв нашим військам на землі і в небі. Щойно звільнену столицю України прикривали наземні війська і 91-й винищувальний авіаційний полк під командуванням Героя Радянського Союзу Олександра Сергійовича Романенка.

У другій половині дня 6 листопада двадцять винищувачів на чолі з командиром полку взяли курс на південь від Києва. Після Василькова повернули назад. Під Жулянами майор Романенко власноручно збив ворожого розвідника-коригувальника. Через хвилину-другу на горизонті з'явилася велика група бомбардувальників під прикриттям винищувачів. Комполка наказав першій ланці скувати ворожі винищувачі, а сам на чолі другої врізався у стрій стерв'ятників. Уміло маневруючи своїм Яком, одну за другою три чорнохресті машини загнав у землю.

Не повернулися з того бою живими Олександр Сергійович Романенко і його бойовий побратим молодший лейтенант Василь Васильович Гревцов. Через сорок років червоні слідопити на чолі з гвардії майором у відставці О. В. Кузіним документально встановили місце падіння їхніх літаків. Нині тут шумлять висаджені школярами берези, а відважні воїни поховані у центрі міста у братській могилі.

Героїчний подвиг здійснив у небі Василькова екіпаж штурмовика Миколи Кривога. 6 листопада він розстрілював відступаючі ворожі колони. Коли повертався на аеродром між Васильковом і Западинкою, його атакували чотири «мессери». Льотчики в жорстокому поєдинку збили один і пошкодили другий ворожий літак. Однак сили були надто нерівні. Смертельно поранений двадцятирічний лейтенант, щоб не впасти на хати, з останніх

сил вивів штурмовик за село. Коли до нього підбігли місцеві жителі, льотчик був мертвий.

Указом Президії Верховної Ради СРСР Миколі Олександровичу Кривову було присвоєно звання Героя Радянського Союзу. Прах льотчика покоїться в Западинці. Його ім'ям названо одну з вулиць Василькова.

Того ж дня північніше Глевахи до останнього подиху бився інший екіпаж радянського штурмовика — Сергій Виноградов і повітряний стрілець Люба Кондратенко.

Через десять років їх літак, занурений у болото, було знайдено місцевими школярами. Останки Виноградова і Кондратенко з почестями перенесено до братської могили, що в центрі Василькова.

На місці подвигу

Неподалік від автобусної зупинки «Глеваха» стоїть пам'ятник і доглянута могила радянського воїна. Тут, поряд з місцем подвигу, увіковічено пам'ять уральського хлопця-танкіста, який віддав своє життя, визволяючи це селище від фашистських загарбників. Водій-механік тридцятьчетвірки з 56-ї гвардійської танкової бригади Іван Васильович Антонов відзначився в боях за визволення столиці України. Його танк одним з перших увірвався на станцію Жуляни. Під гарматним та кулеметним вогнем, під гусеницями його танка тріщали автомашини, підводи, падали загарбники. Для І. В. Антонова бій під Глевахою був останнім. Його друзі-танкісти продовжили шлях на Васильків. За успішно проведені бойові операції бригаду було удостоєно звання «Васильківської», а Івана Васильовича Антонова — Героя Радянського Союзу.

Бій під Шевченківкою

Окремої розмови заслуговує і подвиг обслуги гармати старшого сержанта Я. Г. Агафонова. Обслуга вступила в бій з 17 німецькими танками і групою піхоти біля Шевченківки, які прагнули пробитися в тил нашим стрілецьким з'єднанням і вийти на Київ.

Прицільним вогнем навідник гармати М. М. Крилов підбив три ворожі машини. Осколок снаряда поранив нужного воїна. Невдовзі з обслуги залишився тільки

командир. Він і продовжував вести вогонь. Фашисти так і не змогли просунутись вперед.

За цей подвиг Я. Г. Агафонову та М. М. Крилову було присвоєно високе звання Героя Радянського Союзу.

Герой переправи

Від мосту лишилися лише обгорілі палі. Микола Красиков, не гаючи часу, сміливо повів свій важкий танк по палях. І ризик виправдався. Машина на повному ходу виїхала на протилежний берег і почала поливати ворога свинцем. За подвиг на Дніпрі командир танку гвардії лейтенант Красиков відзначений Зіркою Героя Радянського Союзу. Мужньо громив ворога рязанський хлопець і в подальших боях на українській землі. Під Вінницькими Ставами він першим увірвався в розташування ворога. У цьому бою його життя обірвалося.

Поховано Миколу Максимовича Красикова у Мар'янівці.

Нічний рейд

Сміливий рейд здійснили в боях за Саливонки танкісти 21-ї окремої гвардійської бригади. В ніч з 10 на 11 листопада 1943 року вони пробилися з Обухівського району до Саливонок, маючи завдання перетнути дорогу з Києва на Білу Церкву. У нічному бою село було захоплено. На світанку німці підтягнули з Гребінок танки, артилерію, живу силу. Вісім годин тривав запеклий бій. Командир роти старший лейтенант Бочарников розстріляв два «тигри», 15 автомашин з гарматами, десятки гітлерівців. Коли тридцятьчотвірку було підбито, загинув механік-водій, а самого його важко поранило, офіцер зняв з танка кулемет і вів вогонь, поки не закінчилися патрони.

У цьому бою старший лейтенант загинув. Батьківщина високо оцінила подвиг, присвоївши йому звання Героя Радянського Союзу.

Ескадрилья починалася у Василькові

Васильківщину було звільнено, але війна тривала ще два роки. Трудящі міста та району чим могли допомагали своїй країні. На Васильківщині зародився патріотичний почин, в результаті якого було зібрано 200 000

карбованців і внесено у Фонд оборони. На ці кошти було збудовано 10 винищувачів марки «ЛА-5», а в небі Вітчизни з'явилася нова авіаескадрилья — Васильківська.

Багато героїчних сторінок вписано в історію Великої Вітчизняної війни льотчиками Васильківської авіаескадрильї. Та не менш героїчною була і доля тих, хто у важкий і суворий час, не маючи інколи і даху над головою, віддавали останній карбованець на будівництво літаків, на озброєння Червоної Армії.

Ініціаторами створення Васильківської ескадрильї виступили жителі села Кодаків. Вони в листопаді 1943 року почали збирати кошти на створення ескадрильї літаків.

Жителька села Великої Салтанівки Мотрона Ничипорівна Штепа віддала у фонд оборони дві золоті обручки і 500 карбованців грішми. Олена Степанівна Васильченко внесла на будівництво літаків 10 золотих карбованців. Колишній директор Кодацької школи Тетяна Миколаївна Диптан — 1500 карбованців, Петро Якович Бишовець, в якого було десятеро дітей, 50 тисяч карбованців.

Жителі села Тростинки теж внесли вагомий внесок у цей почин. Катерина Мисюренко додала до загальної суми зібраних у районі коштів дві тисячі карбованців, учитель Лука Гира — 1000 карбованців і патефон, Ганна Пророченко — два пуди хліба та дві срібні виделки, бригадир колгоспу Андрій Гайдамаченко вніс 3000 карбованців.

45 500 карбованців — такий внесок жителів села Барахти. Данило Данилович Кравченко, учасник громадянської і Великої Вітчизняної воєн, котрий одразу після визволення села від фашистів очолив місцевий колгосп, передав 3000 карбованців.

Ніхто не залишився осторонь святої справи. Документи свідчать, що учні Васильківської середньої школи № 1 лише за кілька днів зібрали на будівництво літаків 2600 карбованців.

Одночасно довелось піднімати і зруйноване війною народне господарство. Вже у грудні 1943 року дав першу продукцію Васильківський шкірзавод № 4, скоротивши процес виготовлення шкіри з 70 до 30 днів.

Оперативно відбудовувалось сільське господарство. У другій половині квітня 1944 року всі колгоспи району завершили сівбу ранніх колосових.

Нелегко було відновити роботу Саливонківського

цукрозаводу. Не вистачало робочих рук, будівельних матеріалів. Робітники працювали щодня додатково по 4 години. І вже в 1944—1945 році завод дав країні 1975 центнерів цукру.

Наприкінці 1944 року в Гребінках стали до ладу авторемонтні майстерні, майстерні МТС. Завдяки вчасно відремонтованим тракторам колгоспники колишнього Гребінківського району в 1944 році перевиконали плани сівби ярих, вчасно зібрали врожай, посіяли озимі.

Відновити громадські стада худоби допомогли колгоспники Російської Федерації, які передали гребінківцям 90 корів, 29 овець та 5 коней.

Ось такими були ці трагічні й героїчні 1941—1945 роки для васильківської землі. Ніколи не зітруться вони в пам'яті васильківчан. І сьогодні не в'януть квіти на братських могилах і сільських цвинтарях, біля пам'ятників загиблим землякам.

НА КОЛГОСПНИХ ЛАНАХ І У ЗАВОДСЬКИХ ЦЕХАХ

Васильківщина в 1945—1950 роках.— Господарство міста та району в 50—60-х роках.

Після закінчення Великої Вітчизняної війни трудящі Васильківщини продовжували відбудову зруйнованого чотирирічним лихоліттям господарства. Попереду промислового відродження йшли робітники шкіряного заводу № 4 і заводу «Транспортер». Починаючи з 1949 року, ці підприємства перевиконували державні плани випуску промислової продукції і на кінець першої п'ятирічки індустрія досягла довоєнного рівня.

Стали до ладу школи, лікарня, санітарно-епідеміологічна станція, молочна кухня, три дитячі садки, 200 нових будинків для сімей, які до цього мешкали в землянках.

Одинадцять державних і сім з системи промислової кооперації — така кількість підприємств діяла вже в кінці першої п'ятирічки.

В складних умовах відроджувалося сільське господарство. Додаткових труднощів завдала посуха 1946 року. Але працювали люди самовіддано. В цей час активно трудяться майбутні героїні нашої землі С. Д. Виштак та О. К. Диптан. Степанида Демидівна організовує комсомольсько-молодіжну ланку в Лосятині. За високі вро-

жаї цукрових буряків у 1949 році вона удостоюється високого звання Героя Соціалістичної Праці.

Зібрала своїх подруг і Ольга Климівна Диптан. Їх — п'ятеро, вона — шоста. Так і організували ланку. А техніка яка? Одна конячина, один віз та одна діжка. Коровами возили на поле гній, збирали попід хатами курячий послід і вручну підгодовували рослини.

Восени 1946 року колгоспники артiлі імені Ворошилова села Ксаверівки двома плугами виорали 120 гектарів землі. Передовиками сільськогосподарського виробництва були тут О. П. Руденко, М. А. Дубовик, К. А. Вільшанська, бригадир О. Наконечний.

Високопродуктивною працею відзначались і колгоспники Малої Салтанівки. Велику допомогу їм надавало місцеве рибне господарство. В 1946 році від нього надійшло 330 тисяч карбованців прибутку. За роки п'ятирічки колгосп не тільки повністю відновився, а й досяг немалих успіхів. Вже в 1950 році прибуток становив більше 20 тисяч карбованців. Невтомною працею в ті роки відзначалися бригадир овочевої бригади Устина Олексіївна Вовк, ланкова комсомольсько-молодіжної ланки Євгенія Якименко, бригадир рілньничої бригади Леонід Щербаченко та інші.

В Соколівці майже всі роботи виконували жінки. А дівчата — Настя Заболотня, Марія Драгожил, Надія Салюк працювали трактористами.

Фашисти повністю спалили Шевченківку. Проте, отримуючи допомогу трудівників усього району, шевченківці повністю відбудували село. У 1950 році всі три колгоспи об'єдналися в один — імені Т. Г. Шевченка.

На кінець п'ятирічки відновилось довоєнне виробництво в Погребах. І в цьому була велика заслуга Ярини Моторної, Марії Мельник, Ольги Авраменко, Архипа Бишенка.

Зростало господарство у Мар'янівці. До кінця п'ятирічки тут збудували чотири свинарники, п'ять корівників, три комори, школу, дитячі ясла.

В 50-ті роки зросли темпи розвитку промисловості Василькова. У 1954 році завод «Транспортер» було переіменовано в завод холодильників. На заводі дубильних екстрактів встановили нові дифузори, випарні апарати, машину повторного подрібнення дуба. В 1958 році на будівництво нових та реконструкцію старих підприємств міста держава асигнувала понад 15 мільйонів карбованців. Того ж року став до ладу цегельний завод потужністю 3 мільйони штук цегли на рік, виробни-

чий корпус райхарчкомбінату, прокладено 23 кілометри лінії електропередач, збудовано кілька підстанцій.

В 60-х роках було реконструйовано і розширено 4-й держшкірзавод, його цехом став завод дубильних екстрактів. На заводі було обладнано першу в Радянському Союзі напівавтоматичну лінію обробки шорстких шкір. У 1960 році на базі артілей «Шкіряник» та імені 1 Травня створено 9-й шкірзавод, який у 1969 році за якісну продукцію був удостоєний почесного диплома.

В сучасне підприємство перетворювався і завод холодильників. Уже в 1962 році завод випускав 61 200 холодильників щорічно, а в 1966 році освоїв випуск холодильників «Кристал-2».

Значний попит мала продукція майолікового заводу. У 1969 році з конвейера заводу сходило понад мільйон виробів, а це понад дві сотні найменувань, які завод відправляв в різні куточки нашої країни, а також до Англії, Франції, США та Канади. Васильківська майоліка експонувалася на міжнародних виставках у 35 країнах світу.

Серед промислових підприємств міста важливе місце посідали також завод «Електрообутприлад», комбінати хлібопродуктів, харчовий, побутовий.

Значно розширилася в ті роки мережа закладів охорони здоров'я. У місті була лікарня на 250 ліжок, поліклініка, 3 фельдшерсько-акушерських пункти, дитяча лікарня, станція «Швидкої допомоги», санепідстанція, протитуберкульозний диспансер, працювало 90 лікарів та 262 працівники середнього медичного персоналу.

Створювалися умови для навчання дітей і молоді. У Василькові працювало 5 середніх, 3 восьмирічних, початкова, вечірня та заочна школи, школа-інтернат і спецшкола-інтернат, в яких навчалася 3500 учнів і працювало 400 вчителів.

Розвивалася в ті роки і промисловість та сільське господарство селища Гребінки. Реконструйовано цукрозавод: тут було споруджено нову теплоелектроцентрально, газову піч, сушильне відділення, склад на 10 тисяч центнерів цукру, реконструйовано продуктовий, сокоочисний та інші цехи.

На базі авторемонтних майстерень у 1964 році було збудовано ремонтно-механічний завод. Завод випускав устаткування для механізації зовнішніх трудомістких робіт на цукрових заводах, зокрема для комплексної механізації відвантаження цукру, жому, заготівлі водяного каменю тощо.

Для розширення будівництва селища велике значення мало створення в 1959 році «Міжколгоспбуду». На його базі створено Міжколгоспне будівельне управління, яке має цегельний завод, цехи столярний, лісопильний та залізобетонних виробів. В 1971 році це управління закінчило спорудження комбікормового заводу потужністю 180—200 тонн на добу.

На спеціалізоване підприємство перетворилося в ті роки Гребінківське відділення «Сільгосптехніка», з'явився новий виробничий корпус на молокозаводі. Важливе місце в економічному житті селища посідало і сільськогосподарське виробництво. Гребінківські колгоспи імені Свердлова та імені Димитрова спеціалізувалися на відгодівлі молодняка великої рогатої худоби, а також на вирощуванні зернових культур та цукрових буряків.

В Гребінках нараховувалося 11 магазинів, 49 ларків, 4 їдальні, чайна. У селищі функціонувала лікарня на 125 ліжок, протитуберкульозний диспансер, дитяча консультація, працювало 28 лікарів, 48 працівників з середньою медичною освітою.

В середній восьмирічній та трьох початкових школах налічувалося 1500 учнів і працювало 106 учителів. В 1956 році відкрито дитячу музичну школу. В Гребінках діяли 2 бібліотеки з загальним книжковим фондом 55 тисяч примірників.

НИМИ ПИШАЄТЬСЯ НАШ КРАЙ

*Герої розповідають.— Перший соловей Вітчизни.—
Реквієм у глині.— Знайти... і знову шукати.— Енергія
не зникає.*

ГЕРОЇ РОЗПОВІДАЮТЬ...¹

*С. Д. Виштак,— О. К. Диптан.— Г. О. Гук.—
О. П. Краснобаєва.— Ф. М. Тромса. А. П. Ведмідь.*

Степанида Демидівна Виштак — двічі Герой Соціалістичної Праці, ланкова колгоспу «Радянська Україна» села Лосятин.

«...В 13 років вперше вийшла я працювати в поле. Спочатку воду підносила женцям, потім — підганяла во-

¹ За матеріалами газети «Шлях Ілліча», підготованими Л. Диптан.

лів на оранці. Наче нічого мудрого в цьому й не було — йди собі та й ляскай батоном. Але ж не по рівній доріжці треба було відбігати день у день, не по асфальту, а по свіжоораній землі, борознах. Так ноги натовчеш грудням, що й світ не милий. Всюди босоніж ходила, чобіт не мала. Уже й дівувала, а путньої вдяганки і взуванки не було, одні балетки трап'яні.

Після війни, у 1947 році, у моїй ланці було всього 7 жінок. А скільки роботи ми робили! Ні техніки, ні добрив держава не давала, бо сама була бідна. Надіялися тільки на власні сили. Теперечки, якщо чогось нема, то починають мітингувати. А ми оте «нема» робили своїми руками. Попіл збирали, курячий послід, все носили мішками, ряднами на плечах, ніхто нас не возив. Усімох обробляли 5 гектарів буряків і ще й пшеницю вирощували. Виростимо по 500 центнерів — мало, по 550 — хочеться ще більше.

Ми давали державі, держава поважала нас. Я маю дві Золоті Зірки Героя Соціалістичної Праці, шість орденів Леніна, ордени Жовтневої революції, Трудової Слави. У Наталки Гапоненко 4 ордени Леніна, орден Трудового Червоного Прапора; Оксани Клопенко — орден Леніна та два Трудового Червоного Прапора; Катерини Шабельної — орден Трудового Червоного Прапора. Всього «урожай» нашої ланки становить 23 ордени Леніна, 30 — Трудового Червоного Прапора, а скільки медалей ВДНГ СРСР та УРСР!

Не для нагород ми гнулися на землі над бурячком, не для нагород думали про народ, про свою державу». *О. К. Диптан — двічі Герой Соціалістичної Праці, ланкова колгоспу імені Ілліча села Кодаци.*

«...Отут, де нині нові Кодаци, і трішки далі до агростанції, було моє стартове поле. Вночі, ще дівчинкою, пасла на ньому коней. Пасовисько тут колись гуляло з високими хвилястими травами. Вдень, дванадцятирічною, орала землю, боронувала. Вивезе батько в поле, коли роса ще голубить порепані ноги, розсіє зерно, сам іде додому іншу роботу робити, а мені велить боронувати. Не абияк, а щоб «горіхів» не було. День віхожу за кіньми, ввечері самотужки на воза борони тягну, аж пуп надривається, плачу, мені б, як іншим, у ляльки гратися. Вдома повечеряю, піджачок на плечі — і коней пасти. За ніч не приляжу, боюся, щоб гривасті нікуди не поділися. А вранці знову торохтимо возом на поле...

Ще й досі мені сниться вросла в землю горбата хата під солом'яною стріхою, де народилася. А ще в пам'я-

ті — щоденники. Так мама називала невеличкі буханці, які щодня давала нам в поле. Одного разу відійшла я від хати метрів двісті, а той щоденник мені так пахне, як ніколи. Ніщо на світі так не пахло. З'їла одного — не вгамувався голод. З'їла другого. До вечора ледве дотягла. Вже вдома повечеряла затіркою, а батько: «Збирайся, Олю, йди коней пасти». Отаким і пам'ятаю я своє дитинство.

...З усіх культур перевагу віддавала я бурякам. Отож, коли стала на ноги, очолила ланку. Мали на гектарі по 500, а в 1937 році зібрали по 530 центнерів коренів! Тоді вперше надали мені слово на районній нараді. Тикала-микала я, не знаю, де й слова поділися. На полі так мені гарно говорилося, а в залі горло лещатами здавила якась нечиста сила. Краще гектар буряків прорвати, ніж отак перед залом розповідати про себе. Поклялася тоді, що ніколи більше не буду виступати. Та де там! Десятки разів побувала на високих, навіть кремлівських трибунах. І говорила тільки рідною українською мовою.

Щоразу, коли йшла від трибуни, ловила себе на тому, що не змогла донести до серця кожного думку про нелегке ремесло буряководи. Яким чином розказати, скільки тисяч кілометрів пройшла кожна з жінок довгими рядками з одного кінця поля в інший, скільки відмахала сапкою під палючим сонцем, скільки холодних годин пропоралася в багнюці восени, щоб врятувати врожай.

Не слухаються на старості ноги. Тисячі кілометрів пройшла, проповзла разом з дівчатами буряковими гонами, грудням обшморгала, снігом остудила. Скільки її, землі святої, перетерла в своїх руках майже за 60 років!»

Ганна Онисимівна Гук — Герой Соціалістичної Праці із села Мар'янівки.

...Працювати почала ще у війну, коли з доброї волі запрягла дві худезні-прехудезні конячини, які цілорічно тягли немислимий вантаж. Орала ними, сіяла. А потім поміняла їх на первозданний з сім'ї комбайнів — «Комунар», прийняла у рідному колгоспі хрещення на цій громіздкій машині.

Багато хліба за свій вік Perezбирала, багато пилюки наковталася. Щороку в жнива до 300 гектарів обмолочувала, а восени — цукристі викопувала. А ще сіяла, орала, ніякої роботи не цуралася. Пізніше вже разом з сином Миколою працювали. Пам'ятаю одного непо-

гожого літа зібрали удвох хліб з 325 гектарів! За день по 50—55 тонн намолочували, на обід навіть не ставали.

Згадується тривожна юність, зрілість. Перед очима золотом тиснуті рядки: «За успіхи, досягнуті у збільшенні виробництва та заготівлі пшениці, жита, проса, рису, кукурудзи та інших зернових культур, Золотою Зіркою і орденом Леніна нагороджується комбайнер Ганна Онисимівна Гук».

Було-було всього на віку. А головне — поле. Воно єдина розрада в хвилини великого торжества і горя.

Олександра Петрівна Краснобаєва — герой Соціалістичної Праці, ланкова колгоспу «Україна» села Соколівки.

— Буває вечорами розглядаю свої нагороди. Дорогі вони мені, ой дороги! Бо не прийшли даром. За кожною — роки, не тижні, не місяці важкої сільськогосподарської праці в полі.

Спочатку очолювала я невеличкий колектив, всього вісім жінок. Обробляли 16 гектарів землі. Ніби й небагато, особливо якщо порівняти ці гектари з сьогоднішніми. Але ж земля тоді не знала ні добрив, ні техніки, любили її тільки наші руки. Посіяли — перехрестилися, прорвали — добре, а ось з копанням зазнавали горя.

Уявіть, як важко було кожний бурячок копаницею підважити, земельку обшкребти, відвезти на завод. Коли сухо, то ще так-сяк вправлялися, а задощить — хоч сядь та плач. Та не плакали ми. Працювали.

На поле ніхто нас не возив машинами, як тепер. Годинником для нас був Саливонківський цукровий завод. Оце останній гудок почуємо в 10 годин вечора і додому збираємося. Пішки вервечкою одна за одною йдемо, ледве ноги переставляємо. А вдома ніколи й руки помити — господарство чекає: телята, поросята, кури. Отаким чорним і безпросвітним було моє село. Але ж, ви подивіться, скільки ланок у нас було — аж двадцять! І в кожній не один десяток полільників. Та всі гарні, здорові. В обід по четвертині сала з часником чи з цибулею з'їмо, півлітра, а хто й літру молока домашнього подужаємо, то воно й нічого було. Як заспіваємо після такого обіду — аж село гуде.

В 1976 році зібрали аж по 664 центнери буряків з гектара. А вірю, що моє поле може дати і по 700. В нашому селі землі родючі.

Федір Миколайович Тромса — Герой Соціалістичної Праці, колишній голова колгоспу «40 років Жовтня» села Устимівки.

В нашому Васильківському районі є село Велика Вільшанка. Це звичайне село, повите зеленню садів, яких багато на Україні. Розкинулось воно впродовж яру, де серед розкішних левад тече річка Раківка. Тут я народився, тут ходив до школи, звідси почався мій шлях в трудове життя.

В 1931 році раптово помер батько, і я, твердо вирішуючи виконати його побажання, вступаю до планово-економічного технікуму. Після його закінчення працював на Кавказі, аж поки не призвали на службу в армію. Після демобілізації працював на Дніпропетровщині, потім у Волинській області. Були плани, мрії, та почалася Велика Вітчизняна війна.

Був замполітом фортифікаційної частини, тікав з лікарні, до якої потрапив в результаті контузії. Потім в рідних Гребінках керував підпільною групою. Розповсюджували листівки, виводили з ладу трактори та автомашини, висадили в повітря продовольчо-фуражний склад ворога. Під час операції по ліквідації начальника гребінківської тюрми мене було поранено.

В 1954 році, вже маючи освіту агронома, прийняв одне з відстаючих в районі господарств — колгосп села Устимівки.

Свій робочий день тоді доводилося часто починати з того, що разом з бригадами та колгоспними активістами обходили двори, умовляли людей вийти на роботу, підвезти корми з поля на ферму, погодувати худобу. Але все ж за таких умов я намагався заглянути у завтрашній день колгоспу, використовуючи кожний вільний день, щоб з'їздити в передові господарства, придивлявся, як там хазяйнують, як механізують ферми, рціонально організують працю тваринників. Заодно прикидав, що можна зробити в себе.

Отак працював я з устимівцями не один десяток років. Всього було за цей час. За двадцять вісім років головування жодного разу не був у відпустці, а коли йшов на пенсію, то в колгоспній касі було 5 мільйонів карбованців.

Особливо пам'ятним для мене був 1965 рік. Пшениці зібрали ми того року по 40 центнерів на круг, м'яса — по 125 центнерів на кожні 100 гектарів сільськогосподарських угідь, а молока по 500 центнерів, доходи перевищили один мільйон карбованців. В цьому ж році мені було присвоєно високе звання Героя Соціалістичної Праці...

...Люблю пройтися вулицями Устимівки. Селом поми-

луватися, з людьми поговорити. Незчувся, коли дістався і центру села. Ось праворуч білокам'яна двоповерхова споруда — адміністративний будинок. У ньому розмістився виконком сільської Ради, пошта, ощадкаса. Другий поверх займає фельдшерсько-акушерський пункт. Навпроти — колгоспна контора, двоповерхове приміщення середньої школи. Поряд — Будинок торгівлі, на першому поверсі якого розміщені універмаг та гастроном, а на другому — їдальня. Є Будинок побуту та Будинак культури на 600 місць. Все для людей, для їх творчості, для їх відпочинку та життя.

Аліна Петрівна Ведмідь — Герой Соціалістичної Праці, голова колгоспу «Зоря комунізму» села Саливонки:

...Бачили її різною за п'ятнадцять років роботи в колгоспі. Веселою, сумною, заклопотаною, говірливою і заплаканою, — різною, якою може бути в житті жінка. Різною, але ніколи не самотньою, в хмарах розпачу, які б печалі не ярили душу, які б негаразди не гальмували нормальний ритм колгоспних буднів, — з будь-якої ситуації вона вміє виходити з гідністю.

Одна за однією постають повсякчас, коли згадує цей колгосп, картини сільських буднів. Бодай хвилину поговорити з Аліною Петрівною не вдається. До неї весь час йдуть люди і комусь треба придбати меблі, килим, комусь на випровадження в армію допомогти з крупною та м'ясом, комусь потрібна рекомендація для вступу в сільгоспінститут. І ще з сотнями проблем дрібних і великих йдуть до неї люди.

Трудова доля Аліни Петрівни почалася дуже рано. В тринадцять років покинула рідну домівку і подалася в світ. Вертлява, балакуча і гостра на розум дівчина невдовзі стала студенткою Маслівського сільськогосподарського технікуму, що в Миронівському районі.

— Сміялися тоді з мене, — згадує Аліна Петрівна. — «Тобі б ще ляльками гратися, а ти в науку подалася». А я бувало думаю собі: оце по землі скільки людей ходить, а хто ж їх нагодує? А всі хочуть чогось добренького. В сімнадцять я отримала диплом і стала агрономом в Синицях, на Богуславщині. Ніхто не вірив, що зовсім юна, «зелена» агрономша дасть лад неозорим колгоспним полям.

Два роки хазяйнувала Аліна на тамтешніх полях, аж допоки її хлопець, Анатолій Ведмідь, не закінчив службу в армії і не привів її дружиною в рідні Саливонки.

У «Зорі комунізму» трудовий шлях починала економістом, вісім років була головним. А вже чотирнадцять — головує. Легко було перші чотири роки, допоки до колгоспу не приєднали економічно відсталу «Перемогу». Сісти в керівне крісло для Ведмідь аж ніяк не означало натягувати віжки і крутити спеціалістами вліво-вправо. Її основною метою було і досі залишається одне: наблизити той час, коли країна не купуватиме, а продаватиме хліб. Тільки такою мріє вона бачити свою державу.

Швидко піднялося після погашених за «Перемогу» боргів найкрупніше в районі господарство. Не за інструкціями діяла, а за власним переконанням розпоряджалася у великих і малих ділах. Невдовзі пішли назустріч гарні показники. Не за конторським столом шукала стежки до вищої рентабельності. Якщо потрібно було — до ночі працювала поруч з комбайнерами, у вихідні і свята чергувала на відгодівельних комплексах, що налічують майже десять тисяч голів великої рогатої худоби.

Своє керівництво починала з турботи про трудівників. Спочатку було створено необхідні умови праці у всіх виробничих підрозділах, соціальні блага, зберегли таким чином всі села, що входять до колгоспу. Поставило правління в центр уваги інвалідів, вдів, ветеранів війни і праці, надавши їм безкоштовні послуги в транспорті, ритуальних обрядах тощо. Приділили увагу і тим, хто створював колгосп і десятиліттями гнув спину на полях і фермах задарма. А як дякували люди за природне паливо, що спочатку прийшло у Саливонки, а незабаром порадує і господинь Тростинської і Вільшанської Новоселиць. У цьому році ще й телефони з'являться в сільських оселях. Коли впорядкують підземні тепло- і газопроводи, почнуть прокладати в колгоспі дороги з твердим покриттям.

За робочим столом нової контори допізна затримується Аліна Петрівна. Є до чого прикласти їй думки як агроному, зоотехніку, економісту. Ось і зараз сидить вона в робочому кабінеті й прикидує план нової ремонтної майстерні. Бо давно вже зріс колгоспний машинний і автопарк: в ньому 70 вантажних автомашин, більше трьох десятків тракторів. А ще ж зернові і бурякозбиральні комплекси. Відповідної бази катма. Тому й вирішили чимскоріше спорудити єдиний для всіх відділів машинний двір, де б сконцентрувати автопарк з ремонтними та експлуатаційними службами. Диво-палацом бачиться голові правління і новий молокозавод у Гребінках, спорудження якого взяв на себе колгосп.

луватися, з людьми поговорити. Незчувся, коли дістався і центру села. Ось праворуч білокам'яна двоповерхова споруда — адміністративний будинок. У ньому розмістився виконком сільської Ради, пошта, ошадкаса. Другий поверх займає фельдшерсько-акушерський пункт. Навпроти — колгоспна контора, двоповерхове приміщення середньої школи. Поряд — Будинок торгівлі, на першому поверсі якого розмішені універмаг та гастроном, а на другому — їдальня. Є Будинок побуту та Будинок культури на 600 місць. Все для людей, для їх творчості, для їх відпочинку та життя.

Аліна Петрівна Ведмідь — Герой Соціалістичної Праці, голова колгоспу «Зоря комунізму» села Саливонки:

...Бачили її різною за п'ятнадцять років роботи в колгоспі. Веселою, сумною, заклопотаною, говірливою і заплаканою, — різною, якою може бути в житті жінка. Різною, але ніколи не самотньою, в хмарах розпачу, які б печалі не ярили душу, які б негаразди не гальмували нормальний ритм колгоспних буднів, — з будь-якої ситуації вона вміє виходити з гідністю.

Одна за однією постають повсякчас, коли згадую цей колгосп, картини сільських буднів. Бодай хвилину поговорити з Аліною Петрівною не вдається. До неї весь час йдуть люди і комусь треба придбати меблі, килим, комусь на випровадження в армію допомогти з крупою та м'ясом, комусь потрібна рекомендація для вступу в сільгоспінститут. І ще з сотнями проблем дрібних і великих йдуть до неї люди.

Трудова доля Аліни Петрівни почалася дуже рано. В тринадцять років покинула рідну домівку і подалася в світ. Вертлява, балакуча і гостра на розум дівчина невдовзі стала студенткою Маслівського сільськогосподарського технікуму, що в Миронівському районі.

— Сміялися тоді з мене, — згадує Аліна Петрівна. — «Тобі б ще ляльками гратися, а ти в науку подалася». А я бувало думаю собі: оце по землі скільки людей ходить, а хто ж їх нагодує? А всі хочуть чогось добренького. В сімнадцять я отримала диплом і стала агрономом в Синицях, на Богуславщині. Ніхто не вірив, що зовсім юна, «зелена» агрономша дасть лад неозорим колгоспним полям.

Два роки хазяйнувала Аліна на тамтешніх полях, аж допоки її хлопець, Анатолій Ведмідь, не закінчив службу в армії і не привів її дружиною в рідні Саливонки.

У «Зорі комунізму» трудовий шлях починала економістом, вісім років була головою. А вже чотирнадцять — головує. Легко було перші чотири роки, допоки до колгоспу не приєднали економічно відсталу «Перемогу». Сісти в керівне крісло для Ведмідь аж ніяк не означало натягувати віжки і крутити спеціалістами вліво-вправо. Її основною метою було і досі залишається одне: наблизити той час, коли країна не купуватиме, а продаватиме хліб. Тільки такою мріє вона бачити свою державу.

Швидко піднялося після погашених за «Перемогу» боргів найкрупніше в районі господарство. Не за інструкціями діяла, а за власним переконанням розпоряджалася у великих і малих ділах. Невдовзі пішли назустріч гарні показники. Не за конторським столом шукала стежки до вищої рентабельності. Якщо потрібно було — до ночі працювала поруч з комбайнерами, у вихідні і свята чергувала на відгодівельних комплексах, що налічують майже десять тисяч голів великої рогатої худоби.

Своє керівництво починала з турботи про трудівників. Спочатку було створено необхідні умови праці у всіх виробничих підрозділах, соціальні блага, зберегли таким чином всі села, що входять до колгоспу. Поставило правління в центр уваги інвалідів, вдів, ветеранів війни і праці, надавши їм безкоштовні послуги в транспорті, ритуальних обрядах тощо. Приділили увагу і тим, хто створював колгосп і десятиліттями гнув спину на полях і фермах задарма. А як дякували люди за природне паливо, що спочатку прийшло у Саливонки, а незабаром порадує і господинь Тростинської і Вільшанської Новоселиць. У цьому році ще й телефони з'являться в сільських оселях. Коли впорядкують підземні тепло- і газоартерії, почнуть прокладати в колгоспі дороги з твердим покриттям.

За робочим столом нової контори допізна затримується Аліна Петрівна. Є до чого прикласти їй думки як агроному, зоотехніку, економісту. Ось і зараз сидить вона в робочому кабінеті й прикидує план нової ремонтної майстерні. Бо давно вже зріс колгоспний машинний і автопарк: в ньому 70 вантажних автомашин, більше трьох десятків тракторів. А ще ж зернові і бурякозбиральні комплекси. Відповідної бази катма. Тому й вирішили чимскоріше спорудити єдиний для всіх відділів машинний двір, де б сконцентрувати автопарк з ремонтними та експлуатаційними службами. Диво-палацом бачиться голові правління і новий молокозавод у Гребінках, спорудження якого взяв на себе колгосп.

Соловей Вітчизни

Іван Семенович Козловський — народний артист СРСР, Герой Соціалістичної Праці, лауреат багатьох премій, в тому числі і Державної премії УРСР імені Т. Г. Шевченка, «перший соловей Вітчизни». І водночас наш земляк, уродженець села Мар'янівки Васильківського району, що на Київщині...

Дитинство Івасика Козловського проходило в оточенні духовно багатих, талановитих людей. Його батько, Семен Йосипович, не знаючи нот, досить майстерно грав на гармоніці. Слух у нього був винятковий. Почувши одного разу найскладнішу мелодію, він міг безпомилково повторити її навіть через тривалий час. Саме від батька Іван успадкував ставлення до музики.

Коли Іван Козловський почав навчатися в школі, то улюбленими предметами його були співи та російська мова, які викладав талановитий педагог Сисой Григорович Саєнко. Він намагався прищепити своїм учням любов до поезії та музики, а хоровий спів став у школі обов'язковим заняттям. Саме Сисой Григорович першим звернув увагу на маленького хлопчину — Івана Козловського, який схоплював мелодію відразу.

...Першим професійним наставником Козловського був Олександр Антонович Кошиць. Він розумів, що перед ним не просто голосистий хлопець, а унікальне обдарування. Кошиць пише видатному педагогу вокального мистецтва Олені Олександрівні Муравйовій: «Послухайте його і самі впевніться...». Це був дарунок долі — мати такого вчителя.

В 1920 році Козловський з відзнакою закінчує Київський музично-драматичний інститут по класу Муравйової. Він відмовляється від запрошення вступити до трупи Музичного театру, а йде добровольцем до Червоної Армії. Служив в інженерній частині, яка була розквартирована в Полтаві, і співав в місцевому театрі. Співав в «Наталці Полтавці», «Кармен», «Євгенії Онегіні», «Фаусті»... В його концертному репертуарі були народні пісні, колядки.

20-ті роки. Де тільки не виступав тоді молодий Козловський — на засніжених платформах вокзалів, на фабриках, в колонії для безпритульних... Потім була робота в оперних театрах Харкова, Свердловська, Москви. І нарешті — у Великому театрі.

Більше сорока років життя Івана Семеновича Козловського пов'язані з Великим театром. За ці десяти-

річчя артист зіграв і виконав багато ролей. Його оперний репертуар надзвичайно різноплановий: Юродивий в «Борисі Годунові» і Ленський в «Євгенії Онєгіні», Ромео в «Ромео і Джульєтті» і Володимир Ігорович в «Князі Ігорі», Берендей в «Снігурочці» і Пінкертон в «Чіо-чіо-сан», — всього не перелічиш. І кожний образ виходив в нього ледь оновленим, філософськи осмисленим. Опера сцена — головне, але не єдине поприще, на якому проявився яскравий талант І. С. Козловського. На концертній естраді він залишався таким же вдумливим, яскравим виконавцем різноманітного репертуару. Виступи його на концертах завжди надавали слухачам істинно естетичну насолоду. Його концертна діяльність не припинялася і в роки війни. Евакуювавшись разом з Великим театром до Куйбишева, він дає концерти по радіо, у складі артистичної бригади виїжджає на Перший Український фронт.

Не завжди дні артиста були радісними. Не забути випадок, який трапився з ним в 30-ті роки в Кремлі. Тоді концерти в Кремлі були дуже стриманими, їх програма затверджувалась заздалегідь. Актору не хотілося завжди виконувати одні і ті ж арії і він одного разу вніс свої корективи. Артисту відповіли, щоб він знав своє місце. На це Козловський різко заперечив. Тоді до нього підійшов військовий, взяв за лікоть і повів у протилежний від виходу бік. І привів артиста до якоїсь кімнати. На все життя запам'ятав Козловський те пониження, яке він відчув тоді.

На протязі восьми років йому забороняли виступати з концертами. Це було примусове мовчання в zenіті розквіту творчих сил. В одній з книг, присвячених актору, писалося про те, що мистецтво Козловського давно відоме за кордоном. Його високо оцінили як в Європі, так і в Америці. І не було нічого дивного в тому, що зарубіжні актори, які приїздили до Радянського Союзу, охоче запрошували Івана Семеновича приїхати до них для участі в спектаклях і концертах. Але здійснити таку поїздку співаку зі світовим іменем так і не вдалося.

Один з видатних режисерів і акторів країни Ю. О. Завадський говорив: «Звичайно, Іван Семенович Козловський — це явище в нашому житті, в житті нашого мистецтва, нашої опери. Після багатьох десятиріч творчого подвигу Козловський залишився таким же захопленим, яким він і був в період свого розквіту. Роки не тільки не зістарили його, а надали його виконан-

ню та і самому його існуванню на землі поетичної легендарності»¹.

Іван Семенович Козловський великого значення завжди надавав хоровому співу, пропагував його викладання в школі. На сьогодні школа в його рідному селі Мар'янівці працює з музичним ухилом, є в селі і музична школа. Шкільний хор вже декілька разів виїздив до Москви, виступав на сцені Великого театру, на ювілеях великого співака. А стареньку його батьківську хату зараз реставрують, і там буде музей, музей Козловського.

РЕКВІЕМ У ГЛИНІ²

Рід Денисенків має глибокі корені в прадавньому світі гончарів з Олешні Черкаської області, яка здавна славиться як осередок народного мистецтва на Україні. Ще з дитинства у Михася зародився потяг до творчості.

— Бувало, батько дивиться, як я годинами майструю яку-небудь пташку чи свисток,— згадує Михайло Іванович,— і каже: «Видать, сину, і ти навіки прикипіз до глини душею і серцем». Наче у воду він дивився. Відбігав я сім років до школи, а ніяку науку так і не вповодив, і ніяка наука мене не запримітила. Потяг до ліплення і майстрування був моєю єдиною втіхою.

Знання, передані батьком-гончарем, закріпив Михайло на живописному та скульптурному відділеннях київського технікуму і Харківського художнього училища. Не тільки вивченню теорії віддавався студент Денисенко, він творив, малював, ліпив скульптури, пробував утвердитися як художник. Щоденні пошуки і експерименти, муки і радощі живописного відтворення мальовничої краси рідного краю, спалахи творчого піднесення і розчарування, зневіра — словом, усе те, що дає наснагу творчості. А ще молодий майстер вивчав життя. А воно було нелегким. Це і голодний 1933 рік, і лихоліття Великої Вітчизняної війни, і п'ять років фашистської каторги... Добряче потерли його жорна життя.

До усвідомлення, органічного сприйняття складових класичного мистецтва Михайло ішов довго, його дорогою

¹ Кузнецова А. Народный артист. М.: Сов. Рос. 1964.— С. 204.

² За матеріалами газети «Шлях Ілліча», підготованими Л. Диптан.

не раз перетинали стежечки сумнівів, сумовитих невдач. Та щоразу відбувалося головне — творче зростання. Художник прагнув по-своєму трансформувати факти сьогодення в ширші, масштабніші висновки, в символічні рішення, шукав нових, свіжих образів, зображальних засобів, довершеності своїх виробів, де людина і природа — єдине, нерозривне.

Незліченну кількість виробів з глини створили руки М. І. Денисенка. Блискучі і самобутні речі за зразками майстра запроваджено у серійне виробництво на майоліковому заводі, де він трудився головним художником майже три десятиріччя. І сьогодні в стилі і манері виконання виробів відчувається його, денисенківський почерк, хоча вже кілька років майстер на заслуженому відпочинку. Власне, вихід на пенсію для нього умовний. Бо майже кожного дня з сином Сергієм — художником майолікового заводу — він приходить у майстерню, чаює над сірою в'язкою масою. Його «пенсійні» роботи, такі ж досконалі і неперевершені, дістали визнання у спеціалістів-мистецтвознавців. Свідченням цього є персональна виставка робіт нашого земляка, яка була організована в грудні 1990 року в Києві з ініціативи Спільноти художників України, членом якої є Денисенко. Він учасник багатьох республіканських і Всесоюзних виставок. Його майоліка неодноразово представляла радянське декоративне мистецтво за рубезем.

— Мене завжди хвилювали й проймали до болю величні сторінки «Кобзаря», — каже Михайло Іванович. — Ось мої декоративні роботи з портретами Т. Г. Шевченка — композиції «Мене там мати колисала», «Т. Г. Шевченко на засланні», «Кобзар» тощо. Працюючи над шевченківською темою, я прагнув змістовніше відобразити час, тобто наше минуле, намагався психологічно наснажити малюнок. Адже вироби повинні привертати увагу людини не тільки як викінчені художні твори, а й спонукати її замислитись над їх змістом, викликати в неї певні емоції.

Вагомим свідченням саме такого творчого підходу, визнання самобутнього таланту Михайла Івановича є те, що за пропаганду творів Великого Кобзаря його занесено до Шевченківського енциклопедичного словника.

ЗНАЙТИ... І ЗНОВУ ШУКАТИ¹

Леонід Володимирович Погорілий — академік ВАСГНІЛ, професор, доктор технічних наук, директор Всесоюзного науково-дослідного інституту по випробуванню машин, обладнання для тваринництва і кормовиробництва. Солідні титули. А за ними — багатогранна і разом з тим проста людина.

...Леонід жив такою ж безтурботною юністю, як і тисячі його ровесників. З дитинства вабили дві речі — журналістика і техніка. Коли прийшов час вибирати життєвий шлях, зійшлися дві мрії, ніби у двобої, і переміг потяг до машин. Вступив Леонід до Української сільськогосподарської академії на факультет механізації сільськогосподарського виробництва і закінчив її з відзнакою. Стежка в науку для Леоніда Володимировича розпочалася в Українській машиновипробувальній станції. Ще студентом проходив він тут практику і вже тоді зарекомендував себе як мислячий інженер. Почав з випробування жаток до зернозбиральних машин, потім в коло його інтересів увійшли складніші машини і не тільки вітчизняні, а й зарубіжні. Дипломну роботу студент Погорілий виконав на рівні винаходу. Одночасно, працюючи над розробкою теорії робочих органів машин, молодий вчений ясно бачив перед собою мету — створювати для села таку техніку, яка б максимально витіснила важку працю на полях. Першою великою удачею стала гичкозрізувальна машина БМ-6. Через два роки Л. В. Погорілий став завідуючим лабораторією, а ще двома роками пізніше — головним інженером і заступником директора станції по науковій роботі. Коли ж у 1976 році вона була реорганізована у інститут, — очолив цей заклад.

За роки його праці десятки тисяч різних машин і механізмів після випробування на полях інституту працюють нині на полях республіки та за її межами. Крім того, було розроблено нові технології вирощування зернових і зернобобових культур, цукрових буряків, заготівлі кормів, обробітку посівів.

Його «коньок» — нові високопродуктивні механізми і технології вирощування та збирання цукрових буряків, починаючи від машин точного висіву зерна до електронних проріджувачів. Оригінальною розробкою визнано

---

¹ За матеріалами газети «Шлях Ілліча», підготованими Л. Диптан.

погорілівську систему управління виробництвом молока, яка дозволяє у 4—5 разів зменшити затрати праці і знизити його собівартість. Багато зробив Леонід Володимирович і для вдосконалення тракторів буряко- та кукурудзозбиральних, кормодобувних комбайнів.

За цінні винаходи Л. В. Погорілий нагороджений орденами Трудового Червоного Прапора, Дружби народів, Почесною Грамотою Президії Верховної Ради УРСР, багатьма медалями.

...Коли над Дослідницьким сходить вечірня зоря, коли закінчуються нескінченні денні справи, любить директор пройтися селищем, вдихнути чисте повітря, помилуватися вечірнім небом. А небо наче неозорий, безмежний лан. Висипались мачинами зорі. Вродилась ще одна, ще... Зійшла і його зоря.

ЕНЕРГІЯ НЕ ЗНИКАЄ...

Третій повоєнний рік Святослав Іванович Білоусов, який пройшов через всю війну, почавши з майстра по авіаозброєнню і закінчивши помічником начальника політвідділу полку по комсомолу, очолив колектив П'ятигірського дитячого будинку в Тетіївському районі. Невдовзі після реорганізації дитбудинку в школу-інтернат перебралися до Василькова.

Ще в П'ятигорах Святослав Іванович і його колектив були закохані в Макаренка. Разом читали і обговорювали твори Антона Семеновича, як могли використовували їх в своїй роботі. Останнім пунктом перших профспілкових зборів було макаренківське: «Не пишать!». Цій ухвалі вони були вірні весь час.

Ще тоді, у повоєнні роки, коли діти спали по двоє в ліжку, воду підвозили діжками за півтора кілометра, а хліб аж за 18 із Тетієва, коли була велика скрута з будівельними матеріалами, Білоусов зі своїми вихованцями вирішує збудувати ще один спальний корпус.

Святослав Іванович пригадує: «Всіх учнів поділили на зведені бригади. Одні добували цеглу, розбираючи напівзруйновані будівлі, що знаходилися на території дитячого будинку, інші підносили її до будівельного майданчика, виготовляли розчин. Були бригади мулярів. Вихованці працювали щодня по чотири години під час літніх канікул і по дві години під час навчальних занять. Керували роботами учні-бригадири. Через них здійснювався зв'язок з директором, начальником вироб-

ництва та штабом, укомплектованим з вихованців. І невдовзі ми відсвяткували входини в нові спальні».

А потім скільки було їх, тих учнівських будов! Клубне приміщення на 200 місць, стадіон, географічний майданчик, бібліотека з читальним залом на 100 місць, трудовий комплекс, до якого входять майстерні по обробці дерева та металу, кабінети трудового навчання, басейн, який функціонує навіть узимку.

— Як бачите,— говорить Святослав Іванович,— наші вихованці отримали не тільки фахові навички, а й значно покращили свої житлові умови. І справді, хіба це не комплексний підхід до навчання та виховання?!

Школою педагогічних експериментів, школою педагогічної майстерності називали Васильківську зразкову школу-інтернат, а її директора — новатором. І небезпідставно.

Один з педагогічних експериментів, який було тоді доручено провести колективу інтернату,— виявити навчальні можливості молодших школярів. І ось протягом одного навчального року найменші вихованці інтернату опановують програму 1-го та 2-го класів. Після спеціальних контрольних робіт усіх першокласників було переведено до 3-го класу.

Яким повинен бути сучасний урок? Як визначити його ефективність? Святослав Іванович зі своїми колегами переконаний: той, на якому всі 45 хвилин працюють і учні, і вчитель.

Почалися пошуки оптимальної структури уроку. Після сотень відвіданих занять, власних дослідів, перечитаної літератури Святослав Іванович приходить до висновку — традиційна п'ятиелементна структура уроку не дасть бажаних наслідків, і натомість Білоусов зі своїми товаришами пропонує триелементну структуру уроку.

Суть пропозиції полягає в тому, що урок повинен складатися з трьох основних компонентів: перший — виявлення, поглиблення та закріплення раніше набутих учнями знань, умінь та навичок, другий — підготовка учнів до самостійного оволодіння новими знаннями і третій — самостійне здобуття учнями нових знань, умінь та навичок при допомозі вчителя.

Як показали спеціальні перевірки, проведені за методикою, розробленою кафедрою педагогіки Київського державного педагогічного інституту імені О. Горького, така організація навчально-виховного процесу досить ефективна.

Коли ближче знайомишся з Святославом Івановичем, перше, що впадає в око, його висока ерудиція, логіка мислення, чітка доказовість міркувань. А побачиш його з вихованцями, зрозумієш: найголовніше в Білоусові — щира, непідробна любов до дітей.

Класичний закон фізики говорить: енергія не зникає безслідно, вона переходить з одного виду в інший. Щирість, чесність, молодечий запал колишнього директора васильківської школи-інтернату, заслуженого вчителя УРСР, кандидата педагогічних наук Святослава Івановича Білоусова теж не пропали. Їх увібрив чисельний загін вихованців школи-інтернату, щоб передати їх наступним поколінням.

СЬОГОДНІШНІЙ І ЗАВТРАШНІЙ ДЕНЬ ВАСИЛЬКОВА

Ось такою була історія нашого міста, починаючи з сивої давнини і по сьогодні. Що ж являє собою Васильків сьогодні? Яким бути йому у майбутньому? Про це розповідь голови Васильківської міської Ради народних депутатів В. Ф. Поповича.

На сьогодні Васильків — це адміністративний, культурний і промисловий центр Київської області. Місто займає площу в 1762 гектари, з яких 1689 відведено під забудову. Населення міста становить 40,4 тисячі чоловік. На 1000 чоловік населення у нас 13,9 новонароджених, і природний приріст його становить 164 чоловіки на рік.

В місті функціонує двадцять підприємств промисловості, транспорту, будівництва, зв'язку, що виробляють продукцію на суму в 353,9 мільйонів карбованців на рік. Основні види цієї продукції — це холодильники, електропраски, майоліка. В місті працює 10 шкіл, музична і спортивна школи, 3 лікарні, Будинок культури, 3 клуби, кінотеатри, 6 бібліотек.

Проте в житті нашого міста є ряд проблем, пов'язаних з забудовою та екологією. Що ж робить виконком міської Ради народних депутатів для їх вирішення?

Звернемося спочатку до забудови міста. Аналіз, проведений спеціалістами Українського державного інституту проектування міста і Всесоюзного науково-дослідного інституту теорії архітектури і містобудування разом з працівниками міськвиконкому, показав, що в забудові міста є ряд суттєвих недоліків. Це насамперед

ництва та штабом, укомплектованим з вихованців. І не-
вдовзі ми відсвяткували входи в нові спальні».

А потім скільки було їх, тих учнівських будов! Клуб-
не приміщення на 200 місць, стадіон, географічний май-
данчик, бібліотека з читальним залом на 100 місць,
трудоий комплекс, до якого входять майстерні по об-
робці дерева та металу, кабінети трудового навчання,
басейн, який функціонує навіть узимку.

— Як бачите,— говорить Святослав Іванович,— наші
вихованці отримали не тільки фахові навички, а й знач-
но покращили свої житлові умови. І справді, хіба це не
комплексний підхід до навчання та виховання?!

Школою педагогічних експериментів, школою педа-
гогічної майстерності називали Васильківську зразкову
школу-інтернат, а її директора — новатором. І небез-
підставно.

Один з педагогічних експериментів, який було тоді
доручено провести колективу інтернату,— виявити на-
вчальні можливості молодших школярів. І ось протягом
одного навчального року найменші вихованці интерна-
ту опановують програму 1-го та 2-го класів. Після спе-
ціальних контрольних робіт усіх першокласників було
переведено до 3-го класу.

Яким повинен бути сучасний урок? Як визначити
його ефективність? Святослав Іванович зі своїми коле-
гами переконаний: той, на якому всі 45 хвилин пра-
цюють і учні, і вчитель.

Почалися пошуки оптимальної структури уроку. Піс-
ля сотень відвіданих занять, власних дослідів, перечи-
таної літератури Святослав Іванович приходить до ви-
сновку — традиційна п'ятиелементна структура уроку
не дасть бажаних наслідків, і натомість Білоусов зі
своїми товаришами пропонує триелементну структуру
уроку.

Суть пропозиції полягає в тому, що урок повинен
складатися з трьох основних компонентів: перший —
виявлення, поглиблення та закріплення раніше набутих
учнями знань, умінь та навичок, другий — підготовка
учнів до самостійного оволодіння новими знаннями і
третій — самостійне здобуття учнями нових знань, умінь
та навичок при допомозі вчителя.

Як показали спеціальні перевірки, проведені за ме-
тодикою, розробленою кафедрою педагогіки Київського
державного педагогічного інституту імені О. Горького,
така організація навчально-виховного процесу досить
ефективна.

Коли ближче знайомишся з Святославом Івановичем, перше, що впадає в око, його висока ерудиція, логіка мислення, чітка доказовість міркувань. А побачиш його з вихованцями, зрозумієш: найголовніше в Білоусові — щира, непідробна любов до дітей.

Класичний закон фізики говорить: енергія не зникає безслідно, вона переходить з одного виду в інший. Щирість, чесність, молодечий запал колишнього директора васильківської школи-інтернату, заслуженого вчителя УРСР, кандидата педагогічних наук Святослава Івановича Білоусова теж не пропали. Їх увібрав чисельний загін вихованців школи-інтернату, щоб передати їх наступним поколінням.

СЬОГОДНІШНІЙ І ЗАВТРАШНІЙ ДЕНЬ ВАСИЛЬКОВА

Ось такою була історія нашого міста, починаючи з сивої давнини і по сьогодні. Що ж являє собою Васильків сьогодні? Яким бути йому у майбутньому? Про це розповідь голови Васильківської міської Ради народних депутатів В. Ф. Поповича.

На сьогодні Васильків — це адміністративний, культурний і промисловий центр Київської області. Місто займає площу в 1762 гектари, з яких 1689 відведено під забудову. Населення міста становить 40,4 тисячі чоловік. На 1000 чоловік населення у нас 13,9 новонароджених, і природний приріст його становить 164 чоловіки на рік.

В місті функціонує двадцять підприємств промисловості, транспорту, будівництва, зв'язку, що виробляють продукцію на суму в 353,9 мільйонів карбованців на рік. Основні види цієї продукції — це холодильники, електропраски, майоліка. В місті працює 10 шкіл, музична і спортивна школи, 3 лікарні, Будинок культури, 3 клуби, кінотеатри, 6 бібліотек.

Проте в житті нашого міста є ряд проблем, пов'язаних з забудовою та екологією. Що ж робить виконком міської Ради народних депутатів для їх вирішення?

Звернемося спочатку до забудови міста. Аналіз, проведений спеціалістами Українського державного інституту проектування міста і Всесоюзного науково-дослідного інституту теорії архітектури і містобудування разом з працівниками міськвиконкому, показав, що в забудові міста є ряд суттєвих недоліків. Це насамперед

проходження транзитного і вантажного транспорту центральними вулицями міста, що створює підвищену загазованість, шум та небезпеку для пішоходів, негативно позначається на екологічному стані, існування таких промислових підприємств в центрі міста, як шкіряне об'єднання, заводу холодильників, продтоварів. Усе це свідчить про те, що свого часу було порушено принцип забудови історичного центру міста.

В зв'язку з цим перед міською Радою і постало завдання провести реконструкцію центральної частини Василькова, яка розташована в історико-заповідній зоні. З цією метою за ініціативою Ради і при сприянні Київської обласної Ради народних депутатів в провідних проектних інститутах республіки було замовлено архітектурно-планувальні проекти. Виконком міської Ради прийняв рішення про розробку генерального плану забудови міста на двадцятирічний період. Було вирішено провести республіканський закритий конкурс на розробку проекту-ідеї планування і забудови центральної частини міста. Після створення цих проектів вони були виставлені в Будинку культури (ілюстративні планшети, об'ємні макети, пояснювальні записки). На протязі місяця кожний житель міста міг з ними познайомитися, а також висловити свою думку в книзі відгуків. Після врахування думки громадськості, спеціалістів журі визначило переможця конкурсу — інститут Гіпробуд, колективу якого і було доручено розробку проекту центральної частини Василькова. Яким же буде наш центр?

В районі собору Антонія і Феодосія передбачено створення зони відпочинку, де будуть розташовані парк і оглядові майданчики. Намічено створити пішохідну зону по вул. Леніна і К. Маркса. Транспортний потік буде сплановано паралельно з вулицею Леніна. Передбачається створення об'єктів торгово-громадського та спортивно-оздоровчого комплексу: кіноконцертного залу на 800 місць, бібліотеки, виставочного залу, кафе з танцювальним залом на 100 місць, спортивні зали і плавальні басейни. Все це буде розташоване на майданчику між вул. Гоголя і К. Маркса.

За останні роки інститутом «Гіпробуд» були розроблені для Василькова «Проект розміщення житлово-цивільного будівництва на період до 2000 року» та «Проект детального планування північної частини міста (Западинки)». Згідно цього плану уже введено в дію новий корпус дитячої лікарні. У 1992 році планується

побудувати житла по району загальною площею 49,6 тис. м². В тому числі по Василькову 18,7 тис. м².

Велику увагу приділяє Рада народних депутатів поліпшенню охорони навколишнього середовища і раціональному використанню природних ресурсів. Вже розпочато розчистку річки Стугни, на що тільки у 1991 році витрачено 300 тис. крб. В 1992 році будуть введені в експлуатацію очисні споруди на шкіряному об'єднанні. Так, прийнято рішення про приведення до 1995 року до нормативних вимог обсягу промислових викидів шкідливих речовин в атмосферу, розпочати будівництво і ввести в дію до 1997 року першу чергу очисних споруд у місті, екологічно оздоровити річку Стугну і припинити в 1997 році скидання в неї забруднених стоків, обладнати всі свердловини питтєвої води залізоуловлюючими пристроями і довести в 1995 році якість води до гігієнічно-санітарних нормативів, збудувати полігон для знешкодження та захоронення токсичних промислових відходів. Планується будівництво газопроводів в селах: Вільшанська Новоселиця, Тростинська Новоселиця, Степанівка, Петрівка, Червоне, Шевченківка, Яцьки, Тростинка. Буде газифіковано села Бугаївку, Погреби, Варовичі, Велику Вільшанку. Планується спорудження профілакторію в селі Вільшанська Новоселиця, дитячого садка у Погребах, середніх шкіл у Василькові (№ 4), Данилівці, Крушинці, Митниці, Будинку культури і дільничної лікарні в селі Плисецькому, медамбулаторії в селі Кожухівці, Будинку культури в селі Іванковичах та смт Гребінках, відділення зв'язку в селі Кожухівці та смт Гребінках, АТС в селі Саливонках та місті Василькові, їдальні в смт Калинівці, торгових центрів в селах Ковалівці, Тростинці, Порадівці, Селивонках.

Ось такі наші плани, над виконанням яких працює Рада народних депутатів, її виконком та господарські органи Васильківщини. Місто готується до свого тисячоліття, і васильківчани вірять в щасливу зорю свого краю, в його завтрашній день на землі незалежної України.

проходження транзитного і вантажного транспорту центральними вулицями міста, що створює підвищену загазованість, шум та небезпеку для пішоходів, негативно позначається на екологічному стані, існування таких промислових підприємств в центрі міста, як шкіряне об'єднання, заводу холодильників, продтоварів. Усе це свідчить про те, що свого часу було порушено принцип забудови історичного центру міста.

В зв'язку з цим перед міською Радою і постало завдання провести реконструкцію центральної частини Василькова, яка розташована в історико-заповідній зоні. З цією метою за ініціативою Ради і при сприянні Київської обласної Ради народних депутатів в провідних проектних інститутах республіки було замовлено архітектурно-планувальні проекти. Виконком міської Ради прийняв рішення про розробку генерального плану забудови міста на двадцятирічний період. Було вирішено провести республіканський закритий конкурс на розробку проекту-ідеї планування і забудови центральної частини міста. Після створення цих проектів вони були виставлені в Будинку культури (ілюстративні планшети, об'ємні макети, пояснювальні записки). На протязі місяця кожний житель міста міг з ними познайомитися, а також висловити свою думку в книзі відгуків. Після врахування думки громадськості, спеціалістів журі визначило переможця конкурсу — інститут Гіпробуд, колективу якого і було доручено розробку проекту центральної частини Василькова. Яким же буде наш центр?

В районі собору Антонія і Феодосія передбачено створення зони відпочинку, де будуть розташовані парк і оглядові майданчики. Намічено створити пішохідну зону по вул. Леніна і К. Маркса. Транспортний потік буде сплановано паралельно з вулицею Леніна. Передбачається створення об'єктів торгово-громадського та спортивно-оздоровчого комплексу: кіноконцертного залу на 800 місць, бібліотеки, виставочного залу, кафе з танцювальним залом на 100 місць, спортивні зали і плавальні басейни. Все це буде розташоване на майданчику між вул. Гоголя і К. Маркса.

За останні роки інститутом «Гіпробуд» були розроблені для Василькова «Проект розміщення житлово-цивільного будівництва на період до 2000 року» та «Проект детального планування північної частини міста (Западинки)». Згідно цього плану уже введено в дію новий корпус дитячої лікарні. У 1992 році планується

побудувати житла по району загальною площею 49,6 тис. м². В тому числі по Василькову 18,7 тис. м².

Велику увагу приділяє Рада народних депутатів поліпшенню охорони навколишнього середовища і раціональному використанню природних ресурсів. Вже розпочато розчистку річки Стугни, на що тільки у 1991 році витрачено 300 тис. крб. В 1992 році будуть введені в експлуатацію очисні споруди на шкіряному об'єднанні. Так, прийнято рішення про приведення до 1995 року до нормативних вимог обсягу промислових викидів шкідливих речовин в атмосферу, розпочати будівництво і ввести в дію до 1997 року першу чергу очисних споруд у місті, екологічно оздоровити річку Стугну і припинити в 1997 році скидання в неї забруднених стоків, обладнати всі свердловини питтєвої води залізоуловлюючими пристроями і довести в 1995 році якість води до гігієнічно-санітарних нормативів, збудувати полігон для знешкодження та захоронення токсичних промислових відходів. Планується будівництво газопроводів в селах: Вільшанська Новоселиця, Тростинська Новоселиця, Степанівка, Петрівка, Червоне, Шевченківка, Яцьки, Тростинка. Буде газифіковано села Бугаївку, Погреби, Варовичі, Велику Вільшанку. Планується спорудження профілакторію в селі Вільшанська Новоселиця, дитячого садка у Погребах, середніх шкіл у Василькові (№ 4), Данилівці, Крушинці, Митниці, Будинку культури і дільничної лікарні в селі Плисецькому, медамбулаторії в селі Кожухівці, Будинку культури в селі Іванковичах та смт Гребінках, відділення зв'язку в селі Кожухівці та смт Гребінках, АТС в селі Саливонках та місті Василькові, їдальні в смт Калинівці, торгових центрів в селах Ковалівці, Тростинці, Порадівці, Селивонках.

Ось такі наші плани, над виконанням яких працює Рада народних депутатів, її виконком та господарські органи Васильківщини. Місто готується до свого тисячоліття, і васильківчани вірять в щасливу зорю свого краю, в його завтрашній день на землі незалежної України.

З М І С Т

Від автора	3
Наш край в давнину	4
Василів — фортеця на Стугні	6
Під Литвою і Польщею	11
За часів козацьких	14
Під владою митрополита київського	16
Місто на кордоні	19
І. А. Полетика і Васильківська карантинна застава	22
С. Д. Ковнір — видатний будівничий	24
Гальперін-Камінський відомий перекладач	26
Декабристи і Васильківщина	27
Шевченко і Васильківщина	31
В пореформенний період	33
На початку ХХ століття	39
За владу Рад	42
Важкі роки	45
Велика Вітчизняна війна	62
На колгоспних ланах і у заводських цехах	76
Ними пишається наш край	79
Сьогоднішній і завтрашній день Василькова	94

ДЪ АВАН ГИЕ ИРИОУАДЪ
АРИОУ

Бейліс Володимир Львович народився 21 січня 1949 року в місті Шполі Черкаської області. Закінчив Київський педагогічний інститут. Працює вчителем історії Погребівської середньої школи, що на Київщині. Відмінник народної освіти, нагороджений медаллю А. С. Макаренка, лауреат обласної молодіжної премії ім. О. Бойченка.

Свої дослідження з історії рідного краю публікує в обласній та республіканській пресі. В 1991 році у видавництві «Молодь» вийшла його перша книжка «Чи можна себе забути?». «На землі васильківській» — друга книга автора.